
КРУШЕВАЧКА ЕПАРХИЈА

ДРАГИЋ ИЛИЋ

ЗАБОРАВЉЕНИ ПРОТА

(Милун Ј. Стојадиновић 1864-1941)

Крушевац, 2014.

Књигу посвећујем своме оцу,
проти Војиславу (1943-2012)

ВЕЛИКА ВРБНИЦА

Опет та моја Велика Врбница.

У лето године 1995. имао сам свештеничку праксу у Манастиру Свети Роман. Крајем зиме завршио сам Богословски факултет. Из Београда сам кући понео своје библиографије и каталоге књига, које сам скупљао у току студија. Тада још није било интернета, па је ово била моја једина покретна ризница на истраживачком путу којим сам кренуо. У то доба, бродило сам црквено-националним темама из богословља, уметности, историје, књижевности... Центар мојих истраживања био је у Мојсињској Светој Гори, где сам, управо, почињао своју свештеничку службу. После литургије седео сам у манастирској порти, под лозом, са протосинђелом Никодимом Ђураковим, бившим ректором призренске богословије, писцем и истраживачем. Он је тих дана дошао у манастир, испоставиће се да овде проведе своје последње године живота. Једном сам му приповедао о архимандриту светороманском Сави Петровићу (1792-1861), о коме ћу касније, године 1997, објавити рад у првој књизи *Послушања*. Описивао сам ослобођење Крушевца од Турака, према грађи из Архива Србије, коју сам упознао у току студија, а коју је написао архимандрит Сава. (Овај документ се чува у фонду Митрополије београдске за годину 1858, број 106).

„1832. година

Позива књаз Милош ноемврија 8. дана. При-
ђо књазу на поздрав. Пита:

– Где си се родија.

– У Ђунис.

– Од који си вамилија јављат.

Одговори(м).

– Од добра си рода јавља таине.

Одговорим:

– Не могу да се примам Господару, никако.

Одговара Господин митрополит Мелентије:

– Можеш, прими се, слушај Књаза.

Одговори Књаз:

– Послали смо Станоја вашег рођака из Ри-
баре и Илију Тршића из Кожетина како вас по-
зову одма да будете код народа окупљеног.

Ноемврија 22. дођоше позвати ме да идем у
Врбницу код народа. 1850 живи душа, но пушке
велике имали у појасу свега 450 комата. Из Вр-
бнице крену народ на Крушевац. У село Лазар-
ице дођоше Турци за бој 350 коњаника. Изиђо
код Турака умолити да се не бију неће на добро
изићи. Ниједног није заболела глава, ниједна пу-
шка није пукла, здраво и весело Турци изиђоше
без никаквог зла но сас добро. Десет товара бар-
ута доне на мојег рачуна. Два товара у веселје
потрошено не за зло.”

– Ово је једини писани траг о ослобођењу
Крушевца од Турака! – заврших своје казивање.

– Јеси ли био у Врбници? – упита ме отац
Никодим, па кад чу да нисам, исприча како је
он радећи на рукопису своје књиге *Ректори
призренске богословије* посетио ово село и ње-
гову Цркву Светог Николе. Овде је истраживао

Летопис цркве, који је почео писати свештеник Иван Весић, у монаштву архимандрит Иларион, ректор призренске богословије. Било је то семе за другу књигу *Послушања*, која је објављена 2001. Она је донела биографију и изабране списе архимандрита Илариона – унука капетана Веселина Ћирковића, који је предводио ослобођење Крушевца од Турака и био његов први „градоначелник”, а сахрањен је крај цркве Светог Николе у Великој Врбници.

Тако је почело да се плете врбничко клупко мојих првих књига *Послушања*, па траје до данас. Недавно сам објавио нову књигу, *Куцање*, у којој је једна од уводних прича насловљена *Врбница*.

И књигу *Мојсињски меандри* нисам могао замислити без Врбнице. Једне бесане врбничке ноћи, 22. новембра 1883. године, педесет година од дана када је Крушевац ослобођен од Турака, главни јунак књиге учитељ Алекса лежи у кревету са својом женом Драгињом, рођеном сестром архимандрита Илариона Весића, покушавајући да заспи. У свештеничкој кући Поповића – која је давала свештенике од Косовског боја до наших дана – он плете сећање на свој трњански разговор са средовечним протом Лазарем, после дводневног пешачења од Сталаћа, где је био учитељ, Мојсињском Светом Гором, до Цркве Свете Петке у Трњану. Ове слике меандрирају у учитељевој свести, док свештеничком кућом титра, сивим пламсајима, слаба светлост старог кандила. Учитељ, а касније прота, Алекса Поповић (1860-1921) – отац декана Богословског факултета Српске православне цркве проте др Ра-

дивоја Јосића (1889-1960) – притиснут бригаама због вести да га је Преки суд осудио на смрт, не може да заспи.

– Нећу да бежим – одлучи.

Биле су то зле године.

Јесен у Србији 1883. године била је бурна. Предизборна кампања за септембарске изборе заоштрила је до краја стари сукоб власти и опозиције. „Изгледало је да земља стоји не пред изборима, него пред грађанским ратом”, записао је о том времену Слободан Јовановић. Ограничавањем политичких слобода и завођењем полицијских стега законима из 1882. године, створена је напетост и несигурност у Србији. Власт је на својој страни имала целокупну државну администрацију, од владе до последњег полицијског писара. Опозиција је за собом водила готово сав народ незадовољан државном управом. Зато је власт предузела полицијски прогон противника и отпуштање и премештање са посла непослушних чиновника. Све је учињено и за гушење опозиционе штампе. Измучен и осиротео у ратовима, народ је посматрао владине људе како богато живе. Зато је на тајним изборима гласао против власти.

Али ово је био само почетак неприлика и немира у земљи. Следећег месеца избила је у источној Србији народна побуна, која је у историји позната као Тимочка буна. У Београду је 2. новембра издат указ о завођењу ванредног стања и успостављању Преког суда. Следећег дана је укинут Закон о зборовима и удружењима, а неки чланови Закона о штампи су замрзнути. Трупама које су упућене у побуњене

крајеве, одређена је дупла плата. По угушењу Тимочке буне, у Зајечару је 16. новембра почео са радом Преки суд. Одлазак у иностранство многим знаменитим Србима био је једини излаз. Спас у бекству од државног терора потражио је и прота Лазар, парох трњански. Млади учитељ Алекса Поповић доноси одлуку да остане до краја у својој кући, у Врбници, крај супруге Драгиње и сина. Страх од одмазде и зависност од казне ширила се кроз врбничку ноћ у слободној и од 1878. године независној држави Србији.

+ + +

Пет година касније, 31. октобра 1888, у Врбницу ће на парохију стићи бивши ђакон цркве Лазарице и катихета крушевачке Гимназије, млади свештеник Милун Ј. Стојадиновић са својом супругом Даринком, да овде служи шест година.

И као што написах, на крају књиге *Мојсињски меандри*, пошто помиловање стиже учитељу Алекси, у Врбницу:

– Живот је, у ствари, меандричан.

СВЕТЛИ ГРОБ

У пролеће јубиларне 2013. године, седамнаест векова од Миланског едикта и девет векова од рођење Стефана Немање, видех на старом крушевачком гробљу да је раскопан гроб проте Милуна Стојадиновића и протинице Даринке. На њиховом гробном месту сада лежи мермерна плоча и надгробни споменик другог човека – сахрањеног у њихову раку! Протин споменик остављен је да лежи на земљи недалеко од његовог гробног места. Човек који је примао писма од Светог Николаја Жичког, Светог исповедника Доситеја Загребачког, патријарха Гаврила Дожића, патријарха Варнаве Русића, а имао братанце: председника Краљевске владе др Милана Стојадиновића и секретара Народне скупштине Краљевине Југославије Драгомира Стојадиновића – носиоца ордена Легије части, добротвора Николе Тесле (види књигу Борислава Пекића, *Време и ново време (разговор са Драгомиром Стојадиновићем)*, Београд, 2013. године, стр. 154), дочекао је да му гроб буде раскопан! Свештеник који је био члан редакционог одбора једног од најбољих црквених часописа свога доба, дочекао је да му збришу надгробни споменик и епитаф: „Овде почивају и чекају опште васкрсење и живот будућег века прота Милун Ј. Стојадиновић (1864-1941) и његова супруга протиница Даринка (1866-1934)“! Прота који има најстарије религијско-социјалне списе написане у Крушевцу... У књизи *Куцање*, објав-

љеној на Божић 2013. године, Е-књига на сајту Књижевног друштва свети Тирило и Методије, о проти Милуну Стојадиновићу писао сам:

„У књизи *Птице из Науса*, 2005. године, известио сам како сам открио споменик проте Милуна Ј. Стојадиновића на старом крушевачком гробљу:

„Има томе десет година кад постадох свештеник при Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу. У то време још није био завршен нови парохијски дом, па смо нас седморица свештеника имали на располагању две канцеларије у старој црквеној кући, подигнутој пред Балканске ратове. У њеном пространом предсобљу, из кога се улазило у малу крстионицу, скромне канцеларије, магацин и собу за црквењака, пажњу ми је привукла лепа спомен-плоча и стари ормарић с књигама. „Ову кућу подиже и поклони Цркви Светог Ђорђа Мара Филипа Јовановића, трговца из Крушевца, за спомен свој и свога супруга Филипа, 1912. године”, пише између мермерних ликова Филипа и Маре, задужбинарски загледаних у придошлицу, које је потписао мајстор Ђертото. Прво слободно време искористих да прегледам стари ормарић с књигама. Он ме је неодољиво подсећао на сеоску библиотеку старог српског ратника из мог детињства, с предратним насловима Српске књижевне задруге у првом плану. Древни часописи и мало књига богословске садржине, уз нешто архивске грађе, почивали су затворени у доњи део ормара. Ту нађох дело проте Милуна Ј. Стојадиновића *Српска Голгота споменица са стазе живота*, штампано 1940. године у Крушевцу. Пошто прочитах ову књигу,

упитах за њеног аутора, најпре свештенике, а онда народ. Међутим, нико од мојих саговорника не знаде ништа да каже о проти Милуну. После тога више пута сам читао *Српску Голготу* и носио се мишљу да посетим архив Епархије нишке с надом да ћу ту открити ко је њен аутор. Једном упитах и епископа, али ћутање о проти Милуну се не прекиде. Све моје знање о њему заснивало се на претпоставци да је пореклом из Стопање, будући да је породица Стојадиновић некада живела у овом селу крај Крушевца. После две године, у Чачку је штампана књига Животија Живановића о Стопањи. Он је рођен у овом селу и годинама је истраживао његову историју. Једном га упитах да ли му нешто значи име проте Милуна Стојадиновића.

– Како да не! – одговори писац и рече ми неколико цртица из протине биографије, упућујући ме на *Лесковачки зборник*:

– Ту сам читао један рад о њему.

Тако открих рад проте Драгутина Ђорђевића о проти Милуну Стојадиновићу у *Лесковачком зборнику* за 1992. годину. После читања ове протине био-библиографије оживех сећање на своје рукоположење у чин презвитера у лесковачкој Саборној цркви. Тада сам имао част да упознам проту Драгутина Ђорђевића, народног просветитеља и најбољег познаваоца живота и обичаја у лесковачкој Морави. Његову књигу *Живот и обичаји народни у лесковачкој Морави*, објавила је Српска академија наука (Београд, 1958, стр. 732). Он је био 1907. годиште и имао је 27 година када се прота Милун после пензионисања вратио из Лесковца у Крушевац.

У биографији проте Милуна недостајала је година упокојења и место где је сахрањен.

– У Стопањи није сахрањен, сигурно – рече ми Животије Живановић.

Два пута сам ишао у Јавно комунално предузеће „Крушевац” и од њих тражио да погледају своје старе књиге, не би ли у њима пронашли гробно место знаменитог проте.

– Не, он није сахрањен на старом крушевачком гробљу – добих последњи одговор.

Пет година касније, сахрањивали смо једног мог парохијанина на старом крушевачком гробљу. Кад приђосмо раки, угледах крај ње старински, мало нагнут, споменик од пешчара с необично великом заједничком фотографијом седог свештеника с камилавком, продоховљеног лика и његове супруге. Приближих му се и прочитах: „Овде почивају и чекају опште васкрсење и живот будућег века прота Милун Ј. Стојадиновић (1864-1941) и његова супруга противница Даринка (1866-1934)”, а онда се прекрстих од чуда.”

Прота Милун Ј. Стојадиновић био је у своје време најелитнији српски свештеник. Мени чини посебну част то што је он био и катихета крушевачке гимназије – школе у којој више од десет година предајем веронауку. Иначе, он је заслужан за подизање цркве у Лесковцу, у којој сам рукоположен у чин презвитера 1995. године. Приложник и добротвор ове цркве био је Михајло Пупин. (*Лесковачки гласник*, уредник Сретен Динић, бр. 11, Лесковац, 1935. година, стр. 3) Прота Милун је као сиромашни ученик београдске богословије морао једно време да послу-

жује по богатијим кућама, па је тако био запослен у кући књижевника Лазе Лазаревића. Био је одличан ђак, па је касније радо бринуо о даровитим ђацима – као што је био његов братанац Милан Стојадиновић, у српској историји записан као председник краљевске владе. Интересантно је да је утицај стрица био видљив код младог Милана Стојадиновића у његовом истраживачком раду, на припреми првих штампаних радова, па је тако он у *Веснику српске цркве*, (XXI, број 3, Београд 1910, стр. 218-226) објавио рад: *Правни положај судија епархијских црквених судова*. Будући председник краљевске владе 1909. године, штампао је у Београду књигу *О регулисању парохија*. У књизи *Ни рат ни пакт* Милан Стојадиновић пише о својим школским данима: „За *Краљеве награде* које су се делиле на дан Светог Саве буде једне године расписана тема из Црквеног права: о материјалном издржавању свештенства, које је онда живело у врло бедном стању. Мој стриц, Милун Ј. Стојадиновић, био је протопрезвитер у Лесковцу. Код њега сам пронашао доста материјала о томе питању, а у његовој кући сам видео како у ствари живи српски парохијски свештеник. Да бих добио податке, особито о стању православног свештенства у Аустро-Угарској, путовао сам у Сремске Карловце и у библиотеци српске Патријаршије прегледао дотични материјал и разговарао са неким познаваоцима тог питања. На тај начин мој рад је био добро документован да сам добио *Краљеву награду*, што је било велико одликовање за једног младог студента.” Награђени рад штампан је у часопису *Архив за правне*

и друштвене науке, а потом као Посебан отисак у штампарији Наумовића и Стефановића (стр. 15). Своја даља истраживања о овој теми др Милан Стојадиновић крунисао је књигом *Српско законодавство о издржавању свештенства (од ослобођења до данас)*, Београд, 1909, стр. 103. Ово дело је и данас најбоље урађена студија о издржавању свештенства. Оно што је у младости започео својим истраживачко-теоријским разматрањима др Стојадиновић довршио је и практичним радом као председник владе – свештеници су добили редовну плату, (коју пре тога нису имали, као што је немају ни данас) од државе, 1. јула 1936. године (*Летопис цркве ражањске*, стр. 8).

Проту Милуна су познавали и ценили најзначајнији људи свога доба у српском народу. Патријарх Гаврило, на Савиндан 1939. године, му пише: „Приликом данашњег Вашег славља седамдесет пете годишњице живота и педесет пете годишњице Ваше ревносне службе Богу и народу шаљемо Вам уз Наш Патријарашки благослов најсрдачнија честитања.” Свети Николај Жички пише: „Нека би благи Господ благословио венац лета његових и учинио га плодовитим на духовној њиви Својој до краја – и преко краја. Амин. Боже дај!” Свети исповедник Доситеј Загребачки пише: „Срдачно честитам прославу седамдесет пет година живота и педесет пет година службе Богу и народу.” Своје честитке слављенику тада су упутили: епископ нишки др Јован, Његова екселенција председник краљевске владе др Милан Стојадиновић, министар правде Милан Симоновић, народни просве-

титељ Сретен Динић, многи свештеници, протин кум Влада Теокаровић, индустријалац из Парана, и многи други.

Стари прота, годину дана касније, 1940. године у Крушевцу штампа књигу *Српска Голгота – споменица са стазе живота*. Он се тако одазива, како вели у предговору ове књиге, на распис Светог архијерејског синода, којим се апелује на свештенике – страдалнике из Првог светског рата да своје сећање запишу како би се „штампала једна *Споменица* која би у потпуности очувала успомену на све националне и црквене мученике.” „У том циљу ја сам послао нешто мало материјала на употребу, али то је недовољно, а све не би ни могло стати у општу *Споменицу*. Зато сад износим у овој књизи шири опис свега што сам лично преживео као одјек ондашњег крика, нека чује ко треба да чује, и нека зна ко треба да се поучи. Јер збиља, све је онда било угрожено и срозано: и земља и имовина и слобода и живот! Само наша част и национални понос остали су на висини.” Тако је у овој књизи сачувано од заборава пешачење проте Милуна и тројице његових колега свештеника, у зиму 1916, уочи Нове године, у пратњи бугарског стражара из Лесковца, преко Грделице, Цепа, Сурдулице, Ћурковице, крај Влашинског језера, села Божице, Треклин, Земан у бугарске логоре: Хасково, Горње Паничерово – где су били годину и по дана и Ескиџумаја – „прво нас стрпаше у једну основну школу, па после у једну стару џамију пуну сваког ђубрета, да смо морали сами износити балегу и чистити патос, а после у неку бившу ткачницу. Но, сви

услови за живот били су као и у Паничереу! На Велики петак дадоше нам по парченце црвљивог качкаваља, а на Васкрс чорбу од пасуља! ... Много пута, тобож за неку „кривицу”, шибали су поједине логораше дебелим прућем, по голој стражњици – до липтања крви. Од силних болова јаук се чуо до неба. А много пута су их убијали као зечеве пушком, јер су тобож хтели да побегну! ... Храна као за свиње: у казане од по сто литара ставе по два-три килограма пасуља који плива у води горе-доле и ту се стављају разне траве: купус, пепељуга, штир, патлиџан, трули краставци, тикве итд. Права свињска мећа! ... Било је протојереја ставрофора и игумана који су морали копати рупе за нужнике и чистити их! ... И у свој тој страхоти ради душевне хране сетимо се по којој пут песника који каже: „Хај, што Србин јоште живи крај свих зала / песма га је одржала њојзи хвала!”, па чешће отпевамо: „Завичају, мили крају / у ком сам се родио / душе моје мили рају / ко те не би љубио?”, затим: „Ој, Србијо мила мати / увек ћу те тако звати”, итд.”

Послератну Србију прота Милун је овако описао: „Рат је донео мешавину људи са свих страна земаљске кугле, а та мешавина изменила је њихов менталитет. Свет се острвио од силне крви, од тешких рана и разних мука, па је и чедност и морал уопште јако опао. Тај морални пад најбоље се огледа у саможивости, у поремећају јавне безбедности, у хајдучији, која је земљу преплавила и у вези с тим, у огромном броју скупо плаћене жандармерије. Дотле се дошло, да држава чини писмени апел на цркву, да све-

штеници, па чак и владике зађу по народу на проповед, ради појачања сигурности живота и имања! Тако је стање унутра. А споља *бољше-визам* куца на врата наше Отаџбине, на којој још зјапе ратне ране неизлечене, куца и прети, да нам у међусобној борби прогута сву тековину!” (*Преглед цркве епархије нишке*, II, бр. 3, Ниш, март 1921, стр. 71)

Прота Милун Стојадиновић штампао је три књиге *Споменица са стазе живота*. Прву књигу је посветио својој супрузи Даринки, преминулој године 1934. Другу књигу је исписао својим размишљањима на тему шта је време, о времену и вечности, цркви, о животу, успеху... У њој је известио о прослави свог свештеничког јубилеја 1939. године у Крушевцу. Трећа књига: *Српска Голгота* штампана је 1940, годину дана пред протину смрт.

Другу књигу прота је започео насловом *Порука с неба*:

„Необичан, али не и чудан наслов. Необичан, јер се ретко дешава, а није чудан, јер се стварно дешава иако је то за нас необјашњиво. Познавајући данашњи свет и његов менталитет, знам да ће неко рећи: „Гле! Шта је ово сад, како може бити порука с неба?” А ја кажем да може бити, да је бивала, бива и биће. И баш те поруке с неба дају нам инспирацију – надахнуће за наш живот и рад на земљи. Ево примера:

1. Кад зора свиће, зар то није знак или порука да настаје дан?

2. Кад се небо наоблачи и окупи грмљавина, зар то није знак или порука, да ће бити киша?

„Но то је”, рећи ће неко „по природном закону.” Али има и натприродних појава.

3. Кад се цару Константину Великом појавио крст на небу са натписом „Овим ћеш победити”, зар то није била порука с неба?

4. Кад приликом нашег устанка на дахије, како вели песник, „небом свеци сташе војевати”, зар ова знамења нису била порука с неба и Србима и Турцима.

5. Кад сам ја за време окупације као трогодишњи логораш у Бугарској – вучен скоро кроз целу њихову државу, половином рата у селу Горњем Паничереу, близу Старе Загоре, Казанлука и чувеног балканског „Шипка” кланца на реци Тунци, крај Долине ружа, са преко хиљаду намучених српских заробљеника на дан Светог цара Константина и царице Јелене, усред дана, видео на небу огроман велики крст од облака, тумачећи ову чудну појаву многима сам тихо у поверењу рекао: „Ово је за нас, браћо, добар знак, не бојте се, Бог нам објављује спасење. Силом смо са нашег огњишта милог отргнути и овде доведени, силом ћемо бити и ослобођени. На крају крајева, наша је победа.”

У лето 2009. године, приметио сам да се срушио протин споменик на старом крушевачком гробљу и то тако да је његово лице, епитаф и фотографија, пало на земљу и остало да лежи скривено од очију јавности прекривено надгробником од пешчара. У својој архиви имам фотографију споменика пре његовог пада са које преузимам протин лик за ову књигу као позив на његову обнову. Ако овај позив не успе остаће бар, у *Куцању* овакав траг да је у Крушевцу са-

храњен један за историју града важан свештенослужитељ и духовник.”

Ето, тако сам у *Куцању* молио да се обнови споменик заборављеног проте који је једном, кад је био заробљен и животно угрожен од непријатеља, видео: „У визији спазих Христа Спаситеља како нас благосиља и чух Његове речи: „Ја сам с вама и никог се не бојте!”

БИБЛИОГРАФИЈА ПРОТЕ МИЛУНА

1. Божић, у *Преглед цркве епархије нишке*, 1923, IV, бр. 11-12, стр. 7-9.

2. Бели дани, у *Глас православне епархије нишке*, 1899, I, бр. 8, стр. 190-193; и у *Хришћански весник*, 1899, бр. 8, стр. 190-193.

3. Беседа на Светог Стевана у старој Саборној лесковачкој цркви, у *Весник српске цркве*, 1900, XI, бр.1, стр. 78-83.

4. Беседа на Усековање, у *Хришћански весник*, 1886, стр. 12.

5. Будућност Словена, Лесковац, 1923, Штампарија и књиговезница „Покрет”, стр. 10.

6. Варваринска прослава, у *Глас православне епархије нишке*, 1910, VI, бр. 9, стр. 317-320.

7. Вере у свету (Религијско-социјална студија), у *Хришћански весник*, 1887, IX, бр. 7, стр. 511-520; бр. 8, стр. 588-592; бр. 9, стр. 678-686; бр. 11, стр. 815-823; бр. 12, стр. 892-924; 1888, X, бр. 9, стр. 702-709; бр. 11, стр. 788-795.

8. Видовданска беседа на парастосу у Св. Илијској цркви, Лесковац, 1922, Штампарија Ж. Д. Обреновића, стр.12. (Чист приход за добротворне цели).

9. Владичин говор и сељак, у *Преглед цркве епархије нишке*, 1927, VIII, бр. 6-7, стр. 232-235.

10. Душевно лекарство, у *Хришћански весник*, 1886, бр. 9, стр. 695.

11. Косовски божури, проповед на Видовдан, у *Народни просветитељ*, Лесковац, 1928, бр. 9, стр. 134.

12. Критеријум за врлину или нешто о нашим односима, у *Глас православне епархије нишке*, 1900, II, бр. 5, стр. 107-108; бр. 7-8, стр. 164-167.

13. Крстаста дамија у Врању, у *Глас православне епархије нишке*, 1900, II, бр. 6, стр. 142-143; бр. 9, стр. 213-214.

14. Лесковачки „универзитет”, у *Преглед цркве епархије нишке*, 1924, V, бр. 1-2, стр. 12-15.

15. Наши слепци и богаљи, у *Хришћански весник*, 1887, IX, бр. 7, стр. 554-557.

16. Неколико мисли о васпитању, у *Народни просветитељ*, Лесковац, 1928, бр. 7, стр. 100-120.

17. Нова теологија, у *Глас православне епархије нишке*, 1907, III, бр. 3, стр. 49-52.

18. Одговор на критику г. Стевана Веселиновића *Вере у свету*, религијско-социјална студија, у *Хришћански весник*, 1888, X, бр. 8, стр. 636-639;

19. Одједи цркве о смрти краља Петра, у *Преглед цркве епархије нишке*, 1921, II, бр. 7-8, стр. 180-186.

20. Пастири цркве у борби са лошим члановима црквеним, у *Веснику српске цркве*, 1900, XI, бр. 4, стр. 357-362.

21. Побожност и патриотизам (Видовданска беседа), Лесковац, 1925, Штампарија и књиговезница „Покрет”, стр. 20.

22. Поп Трајче, у *Глас православне епархије нишке*, 1899, I, бр. 6, стр. 146-147.

23. Посланици и свештенство, у *Глас православне епархије нишке*, 1907, III, бр. 7, стр. 187-190.

24. Пред два великана, у *Народни просветитељ*, Лесковац, 1929, бр. 10, стр. 148.

25. Предлог правила за свештеничко удружење, у *Хришћански весник*, 1887, IX, стр. 460-468.

26. Проповед на дан крштења престолонаследника Петра, Лесковац, 1923, Штампарија и књиговезница „Покрет”, стр. 7.

27. Реч на Митровдан 1918. у лесковачкој Саборној цркви, у књизи Сретена Динића, *Бугарска зверства у Врањском округу*, књ. II, Београд, 1921, стр. 21-23.

28. Реч на Светог Илију, у *Хришћански весник*, 1887, бр. 10, стр. 776.

29. Руди зора, у *Преглед цркве епархије нишке*, 1921, II, бр. 3, стр. 70-73.

30. Свештеничка поука, у *Народни просветитељ*, Лесковац, 1931.

31. Свештеничко питање, Лесковац, 1922, стр. 48.

32. Свештеничко питање у Србији, у *Весник српске цркве*, 1906, стр. 576.

33. Свештеничко стање. Глас из средине свештенства, Лесковац, 1898, Штампарија Ж. Д. Обреновић, стр. 44.

34. Свештенство и новинари, у *Глас православне епархије нишке*, 1907, III, бр. 7, стр. 170-175.

35. Споменица са стазе живота (*Мемоари*)

књига 1, Крушевац, 1935, стр. 44 (Сопствено издање. Штампарија „Слово” Љубисава М. Козића)

Посвета: „Сени свога брачнога друга – врлој супрузи, верној сапутници у животу, нежној мајци, угледној домаћици, хришћанки и Српкињи *протиници Даринки* као духовни, нетрулежни споменик и као вечно кандило на њеном гробу ову *Спомену*у посвећује њен супруг, прота Милун Ј. Стојадиновић.”

Садржај: Предговор (поглед на живот и на брак). Кратки животописи (проте Милуна и протинице Даринке). Наши јубилеји. Болест и смрт (протинице Даринке). Предсмртна преписка са децом. Последњи тренутци. Посмртни плакат. Беседа на опелу у Цркви Лазарици надлежног свештеника Душана Весића. На ивици гроба (опроштајна беседа проте Милуна са својом супругом. Слика срца и тренутка). Изјаве саучешћа (Писмо патријарха Варнаве, митрополита Доситеја Загребачког, епископа Николаја Велимировића, епископа Јована Илића... Одјек у новинама. Наши тестаменти. Моја намера. Датум.

књига 2, Крушевац, 1939, стр. 40 (Сопствено издање. Нова штампарија и књиговезница „Расина” – Крушевац)

Садржај: Порука с неба. Молитва. Свет духовни. Небеске силе. Размишљање. Осврт у прошлост и циљ писања. Јубилеји. О времену и вечности. Шта је време? О простору. Црква о животу. Труд и околности. Успех. Слика живота. Огласни плакат. Одјек у новинама. Прослава.

Честитке јубилеја. Честитке одличја. Одзиви на прву *Споменицу*. Честитке ордена.

књига 3, Крушевац, 1940, стр. 36 (Штампар-ија и књиговезница „Расина” – Крушевац)

Садржај: Српска Голгота (реч унапред). Предходне грозоте (Може ли се ово описати?). Мала историја. У Призрену. У Скопљу. На своме огњишту. Интернирање. У Софији. Од Софије до Хаскова. Стање у Паничереvu. Ескиџумаја. Велика српска душа. Улога бугарске цркве. Допуна. Светле слике. Спасење. Дочек у Пироту. Напомене. Одзиви на другу књигу *Споменице*.

38. Ускршња размишљања, Лесковац, 1929, Графички завод „Соко”, стр. 23.

39. Часни крст, у *Глас православне епархије нишке*, 1909, V, бр. 17, стр. 431-435.

ГОДИНА 1938.

Педесет година након доласка проте Милуна на парохију у Врбницу изашла је фотографија његовог братанца у *Политици*. Тај расположени човек, усправног држања, елегантно одевен, разгледа у пратњи својих сарадника макету моста на Тари, а новинар потписује фотографију: „Председник владе г. др Милан Стојадиновић разгледа изложбу”. *Политика* је донела наслов: „Југославија у графиконима, јуче је отворена у павиљону „Цвијете Зузорић” графичка изложба три године владе г. др Милана Стојадиновића” (*Политика*, 3. октобар, 1938, стр. 6). Ту је још једна фотографија: „Немачки министар привреде г. др Валгер Функ, министар трговине и индустрије г. Никола Кабалин и гђа Функ на изложби.”

Прошло је седамдесет и пет година од тада. Ред је да у књизи *Заборављени прота* зафиримо и на ову заборављену изложбу. *Политика* извештава: „У павиљону „Цвијете Зузорић”, јуче у 11 часова пре подне, отворена је графичка изложба, чији је циљ да покаже трогодишњи рад владе г. др Милана Стојадиновића. У холу павиљона „Цвијета Зузорић”, пре 11 часова, почели су се скупљати чланови владе, сенатори, народни посланици и ЈРЗ функционери из Београда. Од чланова владе били су присутни: г. г. Милан Симоновић, Богољуб Кујунџић, Душан Летица, Добривоје Стошовић, Воја Ђорђевић, др

Михо Крек, др Нико Новаковић, Џафер Куленовић и министар на расположењу г. Ђура Јанковић. Затим су примећени г. г. Срећко Тешић, председник Главне контроле, др Ђуро Котур, Филип Лазаревић, Душан Трифковић, сенатори, Фрања Маркић, подпредседник Народне скупштине, др Иво Андрић, помоћник министра спољних послова, Јосифовић, помоћник министра грађевина, др Миливоје Пиља, помоћник министра спољних послова, др Милан Радосављевић, гувернер Народне банке, др Ђерман Ђардов, државни тужилац Суда за заштиту државе, др Коста Луковић, шеф Централног пресбиороа, Стјепо Кобасица, председник управног одбора агенције „Авала”, Градимир Козомарић, директор „Авале”, Бошко Богдановић шеф одсека Централног пресбиороа, и други.

Присутни су сачекали долазак председника владе и министра спољних послова г. др Милана Стојадиновића, који је око 11 часова са својом госпођом стигао у павиљон „Џвијете Зузорић.” Пошто се поздравио са присутнима, г. др Стојадиновић ушао је у велику салу у којој је имала да се отвори изложба.

Шеф Централног пресбиороа г. др Коста Луковић отворио је изложбу једним говором, у коме је објаснио циљ изложбе. Г. др Луковић је нагласио да приказани графикони са бројевима и разне слике, изложене у двома салама, треба да покажу трогодишњи рад владе на политичком, економском, социјалном и културном пољу. Обраћајући се председнику владе, министрима и осталим присутним г. др Луковић је одржао овај говор: „Господине Председниче

Краљевске владе, господо министри, госпође, господо, двадесет четврти јуни 1935. био је судбоносан дан у политичкој историји Југославије. Када сте, тога дана, господине председниче, преузели власт, био је наступио један од оних тренутака када се преврће лист историје и почиње нова епоха државног живота. И за тако високи задатак, тражио се човек: државник широких видика, неумитне воље, истрајног рада, дубоког политичког смисла и искуства. У томе судбоносном часу, Краљевски Намесници окренули су се првом ученику и наследнику Николе Пашића, и поверили вам вођење државних послова. Само три године су протекле од тога дана, и те три године већ представљају једно цело доба. За тај кратки период, благодарећи руководство Кнеза Намесника и пожртвованом раду владе др Милана Стојадиновића, земља је савладала политичку и економску кризу, и стекла благостање и мир. За три године, једна нова велика сила родила се у овом делу Европе. Велики задаци, пред којима се влада налазила, наметали су потребу трајнога напора, за који је била потребна основна реформа нашег партијског живота. Ви сте, господине председниче, дошли на управу земље с уверењем да су велике странке, које обухватају целу земљу, најбољи ослонац конструктивног рада и државног јединства. Мале странке су дуго спречавале систематски рад и доводиле до честих унутрашњих криза. Из таквог стања, мислило се изаћи уклањањем самог партијског живота. Није ли међутим природније било отклонити хаос стварањем великих, народних партија? Пре него што ћете приступити делу

земаљске обнове, ви сте остварили мисао да се, од партија на које се влада настављала, и које су имале чврст ослонац у масама већине Срба, Словенаца, муслимана и једног дела Хрвата, створи једна јединствена странка, с једним вођством и једним државним програмом. То је био циљ на који је земља чекала од Уједињења. Југославија је добила основу за нормалан политички живот. Тако је на позорницу нашег унутрашњег живота иступио један чинилац од пресудног значаја, Југословенска радикална заједница. Образована из народа, она је одмах показала снагу, и на сенатским и општинским изборима добила огромну већину. Може се чак рећи да ниједна политичка странка, од Ослобођења до данас, није показала веће изборне успехе. После мира у земљи, ви сте, господине председниче, остварили мир и на нашим границама. Ваша спољна политика обележила је такође ново доба нашег државног живота, и донела нам еманципацију, сигурност и мир. Југославија данас, по једној лепој фигури свога председника владе, не плови више као мала барка иза великих бродова. Она данас има своју заставу и свој пут. Одбацивши стеге зависности, она има своју политику. То је политика наших интереса, политика која земљу држи далеко од светских трвења. То је политика за Југославију. За три протекле године, Југославија је сачувала старе позиције, и стекла драгоцене нове. Једна по једна, падале су ограде које су је одвајале од многих суседних држава. И преображај њених суседских односа, утицао је благотворно на односе њених пријатеља. Политика др Стојадиновића унела је на Балкан дух спор-

азумевања и мир. Трагични часови, које је преживео свет, ставили су на пробу вредност спољних политика. Човечанство је сачувано од ратних грозота, у којима би тековине векова биле уништене. Остао је на пучини Стојадиновићев брод. Потонуле су све оне лепе паролe које су истицане насупрот политици нашег председника владе. Наместо узајамне помоћи, блокова и фронтова, остала је верa у себе и своју снагу и воља за миром. И многимa је морала доћи она иста мисао коју је имао дипломатски уредник Херстове штампе када је, за безброј својих листова, написао речи: „Кад би свака држава имала једног Стојадиновића, у Европи не би било никаквих тешкоћа.” Благодарeћи политици свога председника владе, Југославија је могла да мирно гледа тешке облаке који су замрачивали светски хоризонт. И док су милиони мобилисани, напуштали своје породице и своја запослења, док су се у престоницама великих сила копали улични ровови, на југословенским њивама, у југословенским радионицама, у државним и приватним предузећима, владао је мир. Ниједан југословенски војник није покренут са места. Политичка стабилност у земљи и мир на границама дали су могућност за дело народне обнове. На свима пољима нашега живота влада г. др Стојадиновића развила је активност онаких размера за какве наша земља дотле није знала. И тај велики напор био је подједнако срећан у свима деловима земље и у интересу свију друштвених слојева. Ви сте, Господине Председниче, пре свега многоструко помогли сељаку. Нико у Југославији није учинио за њега оно што сте ви. Рас-

теретили сте га, раздужили и дали сте му могућност привредног снажења. Земљорадничким производима дигнута је цена. Преко 200 хиљада породица примило је земљу. Девет стотина педесет и седам безводних места добило је воду. Исушено је 125 хиљада хектара подводног земљишта, и тиме је за будући прираст становништва припремљено тле. Индустријалцу и трговцу помогли сте поставивши широку основу за индустријски развој и створивши пијаце за наше продукте. Закључено је око 40 трговинских споразума, да би се могло доћи до тих резултата. Извршена је стабилизација динара, и поред тога је у привреду уливено још три милијарде новог новца. Наш увоз и извоз достигли су тако висину за какву до сада никад нису знали. На стотине индустријских предузећа за ове три године никло је у земљи. Извучено је из земље рудно благо и рударство је добило незапамћен полет. Југославија данас заузима прво место у Европи у производњи бакра и оловне руде; на другом је месту у производњи цинка. Прерада рудног блага врши се у земљи. Данас ми сами лијемо од свога гвожђа и челика своје шине и своје топове. Пружили сте помоћ занатлијама. Помогли сте чиновнику, повећавши му припадљености. Седамнаест хиљада инвалида добило је помоћ. За приватне намештенике спроведено је осигурање на целој територији. Радници су осигурани у случају изнемоглости и загарантоване су им минималне наднице. И преко тога, у великом замаху привредне обнове, стотине хиљада вредних руку добиле су посла. Јавни радови, извршени за три године Ваше владе, Го-

сподине Председниче, превазилазе све што је раније рађено и урађено. Израђује се читава мрежа модерних путева. Поред 300 километара пруга израђених за последње године, још 1.000 километара већ је у грађењу. На рекама, на мору, граде се обале, дижу пристаништа. Са Вашом владом отпочео је нов период и у погледу земаљске одбране. Данас је целокупна наша војска снабдевена најмодернијим наоружањем. Авиони и артиљеријска оруђа израђују се у нашим фабрикама. Бојне јединице излазе из наших бродоградилишта. И хиљаде и хиљаде радника, с огромним бројем машина, раде на утврђивању државних граница. Развијена је велика акција у корист народног здравља. Дат је огроман полет народној просвети. Отворено је 1.100 нових одељења основних школа, и постављено 3.550 нових учитеља. Отворено је 10 нових гимназија. (међу њима и крушевачка, п. п.) Сто тридесет милиона дато је само на подизање универзитетских зграда. Наступио је, најзад, преокрет и у нашем културном животу. Стварањем великих институција за највишу културу и научни рад, као што су Музеј Кнеза Павла, Музичка академија, Академија уметности, Академија наука у Љубљани, ударен је темељ високим духовним стремљењима у којима се огледа виша свест о културним задатцима земље, свест која у Кнезу Намеснику има свог најизразитијег носиоца, а у влади г. др Стојадиновића највернијег тумача и извршитеља. Протекле три године бележе нагао пораст штампаних књига, и све већи број листова и великих ревија, које пружају нове перспективе. Оживљавање културног рада пока-

зало се и у све већем струјању духовног живота између наше земље и других држава. Југославија је, за протекле три године, била средиште великог броја међународних културних манифестација. С друге стране, и наша земља приказала се у свету, показујући своје најбоље вредности. Никада Југославија није имала већи углед него данас. Благодарећи мудрог руководства Кнеза Намесника и пожртвованом раду владе др Милана Стојадиновића, доба Намесништва остаће забележено у историји као доба процвата наше политичке моћи, наше економске снаге и наше културе. Ова изложба је покушај да се на очигледан начин, прикаже тај плодоносан рад. Она показује говором графикана, слика и бројева, шта је за три године учињено да се земља извуче из политичке и привредне кризе и поведе путем општега напретка. Она такође показује какве планове за будућност намеће влади већ остварено дело. Њен задатак је да улије нову веру у будућност, јер смисао акције коју је влада водила досад није само у ономе што је постигнуто. Њен прави опсег треба ценити тек у светлости крајњих планова којима се влада руководила у свему што је досад радила. У односу према њима, све оно што је већ остварено представља у суштини припремање терена за објављен шестогодишњи план. Ова изложба дакле, није само осврт на пређени пут. Она је у исто време и поглед у будућност. Отварајући је, ја Вас молим, Господине Председниче, да уз изразе дивљења примите први примерак илустрованог каталога изложбе.”

Пошто је отворена изложба г. др Стојадиновић, у пратњи чланова владе и осталих, обишао је целу велику салу, детаљно разгледајући изложене предмете. У великој сали графикони и слике подељени су по ресорима. Циљ је да се представи и покаже трогодишњи рад владе по гранама и да се из упоредних бројева из 1935. и 1938. године види како је било када је дошао на владу г. др Стојадиновић и како је данас.

Испред велике сале преко целог зида обешена је једна велика карта наше државе. На њој су још и фотографије главнијих вароши, индустријских средишта и значајних места наше земље. На тој карти са стране налази се неколико цифара. Оне показују колике суме новца влада намерава да утроши у разне инвестиције: милијарду и по за земаљску обнову, исто толико за нове железнице, пола милијарде за исушивање земљишта и две милијарде за нове друмове. Наслов ове карте говори о шестогодишњем плану рада г. др Стојадиновића.

У великој сали неколико графички израђених слика такође подвлаче разлику између доба када је добио владу г. др Стојадиновић и данашњег стања, како га представљају изложени графикони. Графикони говоре о раду у области спољне политике, унутрашње политике, трговине и индустрије, у рударству, социјалној и културној политици и тако даље. Једна слика садржи две географске карте наше земље. На једној је представљен југословенски војник у 1934. години, у пуној ратној спреми. На њега са више места на нашој граници уперили су пушке војници суседних земаља. На другој карти, данас 1938. го-

дине, наместо војника налази се сељак за плугом, а на граници суседни војници су оборили пушке. Такође се показује повећање прихода на нашим железницама и из наведених бројева представља да је прошле године превезено 15 милиона путника више него 1934. године. Затим долази грађевинска делатност, проширење мреже путева, показан је скок државних папира, успех у социјалној политици и телесном васпитању, изложене су макете зграде Државне штампарије, објеката у Зеници, архитектонски интересантан мост на Тари и тако даље. На једном зиду графичка слика показује тренутак стављања у покрет постројења у Зеници. Председник владе г. др Стојадиновић пушта Зеницу у покрет, а на супротној страни од њега пуше се фабрички димњаци, крећу се локомотиве и раде мотори. Купски маневри наше војске једном фотомонтажом означени су као највећи војни маневри код нас од Уједињења до данас. У средини је фотографија Његовог Краљевског Височанства Кнеза Намесника Павла и председника владе г. др Стојадиновића на положају за време маневара. Околу су многе војне јединице у покрету, тешка оруђа и остало. Једна фотографија председника владе г. др Милана Стојадиновића показује тренутак када он ставља свој потпис на један међународни уговор. Поред те фотографије налази се објашњење да је г. др Стојадиновић као министар спољних послова потписао читав низ међународних уговора и конвенција и три пакта о пријатељству, проширујући круг пријатељства Југославије. На многим местима налазе се цитати из говора председника владе,

које је одржао на разним зборовима, конференцијама, седницама Народне скупштине и тако даље. Затим цитати из изјава страних државника о раду владе г. др Стојадиновића и о односима њихових земаља са нашом државом. Тако се могу прочитати речи г. г. Мусолинија, Геринга, Антони Идна, Јоана Метаксаса и других. Исто тако има велики број цитата из чланака страних листова, који су писали о Југославији за последње три године. У малој сали павиљона изложени су графикони и слике који показују рад владе у вези са селом и сељаком и говори се о раздужењу сељака, реорганизацији задругарства, подизању силоса, кредитима Аграрне банке, исушивању земљишта и тако даље.

После отварања изложбе у павиљон „Цвијете Зузорић” дошао је министар војске и морнарице армијски генерал г. Милутин Недић са госпођом. Г. Недић је дуго разгледао изложбу, задржавајући се крај свакога предмета. У 12.30 часова изложбу су посетили министар пољопривреде г. Светозар Станковић и министар трговине и индустрије г. Никола Кабалин. Са г. г. Станковићем и Кабалином дошли су немачки министар привреде г. Функ, који се ових дана налази у Београду, и немачки посланик на нашем двору г. фон Херен. Сва четири министра дуго су се задржали у детаљном разгледању изложбе, изражавајући своје задовољство на ономе што су на изложби могли видети.”

Тако је писала *Политика*.

И док Београд има изложбу, Европа има кризу! Како јавља „Политика” од 4. октобра, на насловној страни, „немачки канцелар г. Хитлер ушао је у Судетске крајеве заједно са војском”. „Фирер је стигао на границу у Вилденау у 11.20 часова. На досадашњој немачко-чехословачкој граници била је разапета врпца као симболичка граница. Кад је Фирер пресекао врпцу, размакнула се стража која је дотле била постављена на граници, и на тај начин отворила пут Фиреру. Музика је свирала немачку химну и песму Хорста Весела... Вођа и канцелар г. Хитлер стигао је у 13.25 часова у Егер, где га је у општинском дому поздравео окружни вођа г. Волнер, који му је изразио захвалност, што је у овом часу васкрсао сјај старог немачког царског доба.” *Политика* још јавља: „Проблем европског мира пред енглеским парламентом”. Чемберлен је одао „признање г. г. Хитлеру, Мусолинију, Даладјеу и Рузвелту” на Минхенском споразуму. Он је у парламенту рекао о Хитлеру: „Тешке су ствари речене о немачком државном канцелару, како данас тако и раније. Молим овај Дом да лојално призна пред каквим се тешкоћама нашао тај државник после одлучних изјава које је већ био учинио, а после којих је, при свем том, пристао да дискутује са представницима других сила о стварима о којима је већ био донео одлуку. Такав његов став јесте такође, неоспорно, стваран и значајан прилог миру.” „Немам чега да се стидим”, изјавио је председник енглеске владе

Чемберлен, и додао: „Сада је тек положен камен темељац за будуће обезбеђење мира. Грађење темеља има тек да отпочне.” „Затим је Чемберлен рекао да се чехословачка влада, преко свога посланика у Лондону, обратила британској влади с молбом да јој омогући закључење зајма од 30 милиона фунти стерлинга уз гаранцију британске владе. Засада је министар финансија упутио писмо Енглеској банци, молећи је да стави на расположење привремени кредит од 10 милиона фунти стерлинга. Када се пак парламент буде поново састао у новембру, влада ће му поднети предлоге о потребним изменама и допунама законских одредаба, које засада ометају коначно решење тога питања.” Британски парламентарци „о раскомаданој и потиштеној Чехословачкој говорили су са највећим респектом.” Министар морнарице господин Даф Купер поднео је оставку. „Ми смо знали да су немачким шефовима давана обавештења у смислу супротном вољи Велике Британије за борбу”, изјавио је он образлажући своју оставку пред парламентом. Британски војни ветерани, уз подршку владе, шаљу 1.000 својих чланова „да врше полицијску службу у оним крајевима судетске области под контролом интернационалне комисије где ће се одржати плебисцит”, а бројне добровољне организације у лондонским црквама прикупљају помоћ за „чехословачке избеглице из судетске области”. *Политика* преноси вест агенције Стефани: „Вашингтон, 3. октобра. Председник Сједињених Америчких Држава г. Рузвелт и његова породица присуствовали су јуче у саборној цркви у Хајд Парку све-

чаном благодарењу због успостављања мира у Европи. У готово свим црквама и храмовима Сједињених Америчких Држава одржана су јуче молепствија. Народ је захваљивао Богу што је спасен мир.” Дан раније, папа је изјавио „да је Чехословачка учинила велику жртву за човечанство и идеју мира.” Истог дана, 2. октобра, у Лондону је „енглески краљ Ђорђе VI упутио посланицу енглеском народу у којој изражава захвалност личностима које су земљи уштеделе рат. Краљ изражава наду да је отпочео нови период мира и пријатељства.” Француски парламент, такође, „претреса спољну политику г. Даладјеа.” Овде преовађује мишљење да је „влада добро поступила. Њена је грешка само у томе што још одавно није раскинула савезе са Чехословачком и Совјетским Русијом и споразумела се са Италијом и Немачком, како у питању Чехословачке, тако и у питању Шпаније.” Британија, Француска, Италија, потписнице Минхенског споразума, ради „трајног одржавања мира” жртвују Хитлеру део Чехословачке. „Рат је заустављен по цену тешке неправде, која је нанесена малом и пријатељском народу” изјавио је у британском парламенту бивши министар иностраних послова Антони Идн. Наравно, Енглези су добили време за боље наоружавање своје војске. „Данас је одржана и седница Империјалног одбора за народну одбрану. Овој седници су присуствовали сви чланови владе. На седници је решавано убрзање у извођењу британског плана о наоружању, које је тајно почело прошлих недеља, а биће и даље настављено.” Истог дана пољске трупе „настављају окупи-

рање Тјешинске Области”, према ултиматуму којим је 30. септембра од Чехословачке затражено „уступање неких чехословачких области у Тјешинској и Шлезиви до Даркова”. Дописник „Јунајтед преса” који је присуствовао уласку пољских трупа у Чехословачку јавља, а преноси *Политика*, (3. октобар 1938, стр. 2), „Тјешин је у заставама и над градом и околином круже пољски авиони. Војне музике су свирале док је свет на улици клицао. Било је и мирних група „које су ћутале, са озбиљним лицима.” И Мађари имају своје претензије у Чехословачкој. *Политика*, (4. октобар), објављује чланак под насловом: „Г. Хорти тражи потпору г. Мусолинија у питању мађарских мањина у Чехословачкој”, а преноси и најновију вест из „Информационе дипломатика”, (објављеног у Риму, 3. октобра): „У одговорним римским круговима сматра се да се сада, после ликвидације проблема Судетских Немаца и проблема Пољака у Чехословачкој, намеће ликвидација последњег проблема, односно Мађара у Чехословачкој, и то на што је могући бржи начин.” Чехословачка је званично обавестила владу и др Стојадиновића, (Праг, 2. октобра), „У Минхенским протоколима назначено је непосредно да ће се сада узети у решавање и питање Мађара у Чехословачкој”. Председник мађарске владе у свом говору, који је преносио радио, је изјавио: „Мађарска није задовољна минхенским одлукама.” *Политика*, (4. октобар, стр. 5), објављује фотографију, коју потписује, „У последњем бомбардовању Барселоне било је много погинулих и рањених људи, жена и деце.” Ту је и вест из Шпаније од 3. октобра: „Генерал Фра-

нко упутио је г. Хитлеру депешу у којој му благодари на срдачним жељама које му је упутио приликом двогодишњице његове владавине.”

„Комунистичка партија Југославије, која у пролеће 1939. године организује сакупљање студената добровољаца за борбу против фашизма и помоћ Чехословачкој, неколико месеци касније, после пакта СССР са Трећим Рајхом, напада „англо-француске империјалисте” као виновнике рата и организује побуну против мобилизације резервиста.” (Предраг Ј. Марковић, *Тито – поговор*, Београд, стр. 56)

Пожар букти Европом. Наша влада, која још вида ране од убиства краља Александра у Марсељу, 9. октобра 1934. године, има изложбу својих радова у павиљону „Цвијете Зузорић”! Али њој стоји на челу као председник владе и министар спољних послова господин др Милан Стојадиновића, који има за помоћника књижевника др Иву Андрића. Зато је вест о изложби дата тек на шестој страни *Политике*. Страницу пре владе заузео је велики наслов „За добро деце на Балкану, У присуству Њ. В. Краљице Марије отворен је Други балкански конгрес за заштиту деце, Рад конгреса који је окупио делегате из свих балканских земаља и иностранства трајаће пуних седам дана”. На истој стани, објављена је фотографија „фреска руског цара Николе у Жичи”. Новинар извештава читаоце: „У новој, већ освећеној цркви Светог Саве у Жичи, један кут посвећен је руском цару Николају II. Ту му је уметник барон Мајендорф израдио фреску која треба да представља још неканонизираног царасветитеља. Фреска је врло срећно у нашем црк-

веном стилу дала стварни лик највећег српскога пријатеља, јер је ктитор, владика Николај баш и хтео на тај начин да овековечи нашу дубоку благодарност Русији и њеном честитом цару за све оно што су они учинили за наш народ у светском рату.”

У Крушевцу, те 1938, у центру града, ниче хотел „Европа”. У афишу који рекламира ово здање пише: „Нов најмодерније уређен хотел „Европа” у Крушевцу. Централно-парно грејање; топла и хладна вода у свим одајама. 40 укусно намештених соба са купатилима. Првокласни ресторан са домаћом и страном кујном. Хигијенски и модерно уређене дворане за биоскоп и забаве. Цене су у свему врло умерене и одговарају општим и месним приликама. Гаража. Телефон бр. 6”. У летњој башти хотела окупља се, уз јутарњу кафу и читање дневне штампе, градска интелигенција. Овде ћете наћи најпознатије Крушевљане. Човек који је власник хотела један је од пионира модерног градитељства у Србији. Прота Милун Стојадиновић кад извештава да је од њега и његове супруге Маре примио похвалу за своју другу књигу *Споменица са стазе живота*, „да им се књига јако допала и по садржини и по стилу”, оловљава га „велики предузимач из Крушевца”. (*Споменица са стазе живота*, Крушевац, 1940, стр. 35) Његова фирма гради фабрике, мостове, путеве, тунеле, железничку пругу Кошеви-Краљево, Параћин-Зајечар, Куршумлија-Приштина, Ушће-Рашка, Чачак-Бања Лука... У фирми ради шест до седам хиљада радника. (Према књизи др Чедомиља Марјановића, *Крушевац кроз историју*, Београд,

1934, стр. 34, Крушевац је: „године 1833, (кад је ослобођен од Турака) имао 1.163 душа, двадесет година касније 2.557, а 1931. године 11.054”). Он зида Храм Светог Саве у Београду. После рата његов хотел „Европа” конфисковала је комунистичка власт. Име му нису могли узаптити. Звао се Душан Стојадиновић.

ГОДИНА 1939.

– Шеталица или कहाљка на часовнику док ради, показује секунде, минуте и часове. И то је време – размишља прота Милун (Шта је време?, у друга књига *Споменица са стазе живота*, Крушевац, 1939, стр. 12) – Чим она стане зато што часовник није навијен или услед неког квара, за њу одмах време престане и она прелази у вечност, у мир. Слично томе и капља росе, док се блиста и трепери на грани дрвета или на цвету, има своје обележје, име и време. А чим кане у море, одмах губи своје обележје и прелази у вечност, јер је за њу море вечност као што је за нас небо вечност: али не ово материјално, звездано небо, које видимо телесним очима, него духовно небо које постоји изнад материјалног и које сад не видимо, но видећемо га духом кад тамо одемо.

Београдске новине „Време”, број 6113, 27. јануара 1939. године, објавиле су наслов: „Више од пола века духовне службе. Један леп свештенички јубилеј.” Новинар је известио: „На дан Светог Саве 27. јануара ове године прославиће у Крушевцу у цркви и у своме дому 75. годишњицу живота и 55. годишњицу службе Богу и народу кроз цркву и школу г. Милун Стојадиновић прота у пензији. Прота Милун Стојадиновић спада у ред оних наших старих свештеника који су били главни покретачи великог националног дела чија је круна Ослобођење и Ује-

дињење. Држећи увек будно у свести народне велике традиције и моралну чврстину нашег јуначког соја, задахнутог дубоком религиозношћу и поуздањем у Бога ови неимари духовне основе наше велике државе учинили су подвиг достојан најистрајнијих војника. Њихов огромни морални утицај могао је једини да створи овако дивне генерације какве су биле генерације стваралаца Југославије. Прота г. Стојадиновић у моменту кад слави овај дивни јубилеј има сва срца оних које је васпитао, духовно помагао и морално охрабрио.” Сличну најаву, под насловом, „Један редак свештенички јубилеј” објавио је „Крушевачки гласник”, број 593, 27. јануара 1939. године: „Наш суграђанин и сарадник г. Милун Ј. Стојадиновић, прота у пензији, прославља данас, на Светог Саву, 75. годишњицу свога живота и 55. годишњицу службе Богу и народу кроз цркву и школу, а на разним свештеничким положајима, а све за добро цркве, народа и Отаџбине.”

– У цркви цара Лазара на дан Светог Саве одслужио сам са свештенством свету Литургију и при крају сам беседио – вели прота Милун о прослави свога јубилеја – У кући сам приредио за ужи круг другова, сродника и пријатеља пристојну гозбу и весеље. Прво је уз упаљену свећу и кандило пред славском иконом свршена молитва „Царе небески” и мала јектенија са отпустом. Затим је окађена трпеза измирном, читан „Оче наш”, отпеван тропар Светом Сави и благословљена. А затим је настала вечера, сходне здравице у духу дружељубља и песме – црквене и световне. И тако су се гости разишли у

добром расположењу и пријатној успомени. (*Споменица са стазе живота*, друга књига, сопствено издање, написао и средио прота Милун Ј. Стојадиновић, Крушевац, 1939, стр. 19)

– Поред многобројних усмених честитака у току дана и доцније од свештенства и народа добио сам и следеће писмене и телеграфске честитке:

„Приликом данашњег Вашег славља 75. годишњице живота и 55. годишњице Ваше ревносне службе Богу и Народу шаљемо Вам уз Наш Патријарашки благослов најсрдачнија честитања и најбоље жеље за Ваше добро здравље и свако добро у животу.

Архиепископ пећки митрополит београдско-карловачки и патријарх српски Гаврило, с.р.”

„Срдачно честитам прославу седамдесет пет година живота и педесет пет година службе Богу и народу. Поживите још много година.

Митрополит загребачки Доситеј.”

„Шаљем поздрав проти Милуну и срдачно му честитам 75. годишњицу живота и 55. годишњицу свештеничке службе. Нека би благи Господ благословио венац лета његових и учинио га плодовитим на духовној њиви Својој до краја и преко краја. Амин, Боже дај!

Епископ жички Николај.”

– Његова екселенција председник Краљевске владе господин др Милан Стојадиновић, мој братанац телеграфски из Београда овако ми је честитао:

„Своме драгом Чики са најлепшим жељама честитам 75 година живота и 55 година службе Богу и народу. Срдачни поздрав. Милан.”

Епископ нишки др Јован предложио је Проту, иначе носиоца ордена Светог Саве V, IV и III степена, за највеће свештеничко одличје на прсни крст, а Свети Синод је прихватио, с радошћу, овај предлог.

Честитке слављенику упутише: Његова екселенција господин министар правде господин Милан Симоновић; Иван Аврамов, бивши начелник Министарства спољних послова у Бугарској; протојереји ставрофори Таса Урошевић из Ниша, Михаило Поповић, старешина цркве Светог Саве из Београда, Радич Јосић, архијерејски намесник за град Крушевац, Саватије Божић из Краљева, Ђорђе Камперелић, прота округа призренског у пензији, Милош Крагуљевић из Босанског Новог, Трифун Трифуновић из Цетиња; протојереји Милан Ржаничанин из Врњачке Бање, Јован Поп-Коцић, Харалампије Цветковић, Бранко Илић, Младен Цветковић из Лесковца; свештеник Зарије Бојковић из Алексинца. Господин Влада Теокаровић, Протин кум, индустријалац из Параћина; господин Душан Стојадиновић, велики предузимач из Крушевца са супругом Маром.

Сретен Динић, народни просветитељ, протин ђак из крушевачке Гимназије, с групом угледних грађана Лесковца пише:

„Високопречасном господину Милуну Стојадиновићу протојереју у пензији, ставрофору и носиоцу ордена Светог Саве III степена, Крушевац.

Сазнавши из новина да сте од стране Светог архијерејског синода одликовани напрсним крстом, највишим црквеним одличјем, хитамо да Вам у име наше и других Ваших пријатеља честитамо заслужено одликовање с уверењем да смо ми, и као Ваши земљаци и некадашњи ученици, и као грађани у сарадњи са Вама, били стални сведоци Вашег напора и истрајнога ношења Христовог крста и светосавске мисије кроз народ за пуних педесет година свештеничке службе, којом сте улогом савесно са пуно части и достојанства одужили свој дуг народу, држави и цркви и стекли пуно право на овакво једно високо црквено одликовање. Овим је позлаћена Ваша сребрна старост, а то је била и наша жеља, која је сада испуњена.

Убрајајући себе у срећне што смо за већи број година деловали заједно са Вама на пољу добра цркве и државе и Вашим примером и сами били подгрејавани и руковођени у раду, ми Вам овом приликом шаљемо најсрдачнији поздрав са узвиком: живео, Пастиру добри и Православља наставниче, на многаја лjeta!

Ваши одани пријатељи: Сретен Динић, учитељ у пензији, Евгенија Динић, учитељица у пензији, Жарко Спасић, државни економ у пензији, Никола Стојиљковић, трговац, Таса Стефановић, индустријалац, Стојан Биволаревић, трговац, Никола Илић, монополски чиновник у пензији.”

Сретена Динића прота Милун Стојадиновић, (у другој књизи *Споменица са стазе живота*, Крушевац, 1939, стр. 22) ословљава „уважени, многотрудни, неуморни и многоплодни просветни и књижевни радник, учитељ и школски надзорник из Лесковца, а некадањи мој ученик из гимназије крушевачке”. У први разред ниже реалне гимназије у Крушевцу Сретен Динић се уписао 1887. године. Млади ђакон цркве Лазарице Милун Ј. Стојадиновић био му је професор веронауке. Дванаестогодишњи Динић трајно је заволео предмет који му је предавао млади вероучитељ. Овде се зачело њихово дружење које ће трајати више од пола века. Кад је Сретен Динић 1913. године постао школски надзорник у Лесковцу, затекао је овде свог вероучитеља, у пуној снази, где обделава поверен му виноград Господњи. Прота Милун Стојадиновић, по молби, 1. јануара 1896. године постао је парох лесковачки – где је служио 38 година, до пензионисања 1934. године. Круна рада проте Милуна и Сретена Динића у Лесковцу је лепа Саборна црква подигнута године 1931.

Ево прилике, да се у књизи *Заборављени прота* сетимо каквог ученика је имао прота Милун Стојадиновић. Први пут сам ово питање поставио књигом *Заборављено путовање кир Сретена Динића*, 2008. године.

– Драги господине Динићу, Одавно сам примио Ваше писмо, а не доспех да Вам одговорим. Ваш рукопис предали смо популарном одбору задужбине. И чим будемо одштампали књигу Батутову, доћи ће Ваше дело на ред – пи-

сао је Стојан Новаковић, председник Краљевске академије наука, пред рат, 26. марта 1914. године у Београду.

После рата, када је краљ Александар посетио Лесковац, пред њега су изашли сви градски политички прваци, фабриканти, судије, професори..., а он је упитао:

– А, где је Сретен Динић?

Тада су сви пропустили народног просветитеља напред да се рукује и пољуби са ратним другом и врховним командантом.

– Ко је овај човек? – питали су људи из краљеве пратње.

И, заиста, ко је овај човек, упитајмо се и ми.

Великошиљеговачко чобанче, ученик основне школе у родном селу, крушевачки гимназијалац, полазник Учитељске школе у Нишу и Алексинцу, ученик Сретена М. Ацића, светоромански манастирски ђак, апотекарски помоћник, богословац београдске богословије Светога Саве, појац – добар познавалац црквеног појања, учитељ бивољски, кладушки и великошиљеговачки, родољуб, носилац Албанске споменице и више ратних и мирнодопских одликовања, човек који је преживео шест ратова, школски надзорник лесковачки и власотиначки, уредник *Лесковачког гласника*, *Народног просветитеља*, *Зоре...*, сарадник *Прегледа цркве епархије нишке*, *Гласника православне цркве у Краљевини Србији* (орган Архијерејског сабора), *Политике*, *Правде*, *Босанске виле*, *Дела*, *Вечерњих новости*, *Просветног гласника*, *Учитеља*, *Ђачког напретка...* члан редакције *Српских новина* на Крфу, књижевник коме је Српска краљевска академија би-

ла издавач појединих дела, писац, песник, аутор уџбеника, стваралац шест драмских текстова, новинар, народни просветитељ, лидер Савеза народних просветитеља и подносилац реферата на Првом сабору народних просветитеља 22. августа 1931. године; покретач читаоница, књижница, плетарских радионица, певачких хорова, школских пчелињака, задружних рибака, млекарских и кредитних задруга, учесник и предавач на скупштинама учитељских удружења и првих српских задружних конгреса, иницијатор Удружења учитеља задругара, задружни ревизор изабран од Савеза земљорадничких задруга, пионир у развоју пољопривреде и индустрије меса у Србији (воћарство, виноградарство, пчеларство, гајење детелине, сточне репе, набавка плугова, копачица, сечки, вештачког ђубрива, израда маје за сирење...), борац против коцке, алкохолизма, лажних трендова у моди, предрасуда и сујеверја, тренер шведске гимнастике на Кошијском пољу у Крушевцу 1897. године, чувар народног здравља, иницијатор „Здрављака” – лесковачке градске плаже, популаризатор начела превентивне медицине (на једном конкурс, после Првог светског рата, 1922. године, његова *Школска хигијена* добила је прву награду Америчке мисије и исте године је објављена у издању Министарства просвете), иницијатор задружних апотека, ажурни члан Друштва за школску хигијену и народно просвећивање, Културне лиге, члан управа лесковачког певачког друштва „Бранко” и „Грађанске касине”, промотер Кола лесковачке трезвене младежи, оснивач Дома за децу ратну сирочад, Гра-

дског позоришта у Лесковцу, Народне књижнице, Литерарног клуба, бесплатни предавач у лесковачкој Радничкој школи, организатор модерне школске наставе, оснивач, легатор и управник Народног музеја у истом граду, ктитор Саборне цркве у Лесковцу, оснивач и саветник земљорадничких задруга у Великом Шиљеговцу (видети књигу: *Десет година рада великошиљеговачке земљорадничке задруге*, Београд, 1911), Кладушници... борац против партизанства, члан комисије за прикупљање података о злочинима бугарског окупатора у крајевима Јужног Поморавља и писац извештаја који је објављен у књизи *Les crimes Bulgares*, коју је издала међународна комисија за утврђивање ратних злочина у Првом светском рату, предавач и оснивач Народних универзитета, како у земљи тако, у доба рата, и у Француској... Верни син Српске цркве. Пријатељ најумнијих људи свога доба. Супруг и отац.

Патријарх српски Варнава пише Сретену Динићу из Београда 26. децембра 1935. године:

„Господине Динићу,

Због својих путовања често смо се бавили ван Сремских Карловаца, па смо доцкан сазнали за Вашу прославу четрдесетогодишњице културног, просветног, књижевног и новинарског рада, коју сте прославили у Лесковцу 24. новембра 1935. године, због чега Вам исту нисмо на време честитали, али то сада чинимо са истом срдачношћу, молећи се Свевишњем Творцу да Вам подари здравље и снагу како би још дуго корисно послужили нашем народу и његовом

просвећивању, на коме сте послу, кроз дуги низ година, делали као ретко ко до сада.

У име наше Свете Православне Цркве, коју сте такође много задужили, Ми Вам топло захваљујемо и поздрављамо Вас уз Наш Патријаршијски благослов.”

Свети Николај Жички пише Сретену Динићу из Охрида 30. јула 1935. године:

„Драги господине Динићу,

Примио сам Вашу захвалност за наш скроман дочек у Охриду, приликом излета Ваше женске подружнице из Лесковца. Хвала Вам што сте онако отмено описали Ваше утиске у вашем листу о нашим древним светињама у Охриду и Светом Науму и што сте вашим предавањем, успут у селу Пештану, бацили једно зрно бисера у свест овом простом и побожном народу.

Хвала вам што сте Вашим чланком у *Лесковачком гласнику* бранили нашега патријарха Варнаву од насртаја изопачених људи против његовог патриотског говора на Видовдан ове године.

Нека Вас Божји благослов прати и даље у Вашем раду за добро народа и отаџбине. Са мојим најлепшим жељама и благословом.”

У *Лесковачком гласнику*, бр. 4, 1935. године, стр. 6, Сретен Динић је објавио говор Владике Николаја, *Питања краља Александра* (Из беседе др Николаја Велимировића, изговорене у 40. дан по атентату на краља Александра).

Свети исповедник Доситеј Загребачки пише из Београда 30. марта 1933. године:

„Драги друже Сретене,

Твоје предавање у Нишу у Недељу Православља *Исус Христос као народни просветитељ* пожњело је огроман успех. И кад сам о томе реферисао у Светом синоду сви су се искрено зарадовали. И пожелели су да једно предавање одржиш у Београду, о чему ћу те ја у своје време извести.

Са братским поздравом и другарским поздравом, твој епископ Доситеј.”

+++

Прота Милун Ј. Стојадиновић у јесен 1934. године напустио је Лесковац и дошао у Крушевац. *Лесковачки гласник*, бр. 43, 27. октобра 1934. године, објавио је чланак „Један скроман опроштај”.

„Прота г. Милун Стојадиновић скоро 40 година служио је у Лесковцу. А још прошле године напунио је 50 година свештеничке службе. Двапут се навраћао у „пензију”, па неуређено свештеничко стање није допуштало да тамо остане. Најзад се обурван старошћу и смрћу своје супруге морао да повуче у стање покоја под каквим било условима. Немогући сам да остане у Лесковцу без икога свога, морао је да иде својој деци у Крушевац. Збуњен овим догађајем у земљи (убиство краља Александра у Марсељу, 9. октобра, п. п.) није стигао да извести своје пријатеље о свом поласку. Али се ипак на брзу руку прикупио изванредан број пријатеља у недељу вече 21. октобра да му приреде опроштајно вече у хотелу „Плуг”.

Том приликом први га је поздравио његов бивши ученик из гимназије г. Сретен Динић и евоцирао у неколико документарних примера његов некадашњи наставнички рад као катихете у Крушевцу, да је благодарећи тим првим упечатцима религијске наставе он постао добар хришћанин и одан син светој православној цркви! Подвукао је неколико врло лепих момента из његовог пастирског рада и црквеног беседништва.

Господин прота тронут овим овако искреним поздравом свога ђака заплакао се и кроз плач одговорио како њему тако и осталим пријатељима, рекавши између осталог и ово: „Свештеник то је пчела која иде од цвета до цвета и бере мед. Ако јој неки цвет пружи мед, он ће се молити Богу да он и даље цвета и успева. Ако ли јој неки цвет пружи отров, он ће тај отров прогутати, али неће бити добро ни томе цвету који пружа отров! Таква је свештеничка служба изложена свим могућим доживљајима. Али ја уверавам свакога, да је ма која друга професија упућена овако на непосредну наплату и на пружање руке за сваку своју услугу, не би ни половину овога угледа имала. Ето у чему лежи наша непопуларност свештеничка – у непосредној наплати. Још мало, па да доспемо и ми до дома изнемоглих стараца, пошто немамо пензије; а на једној парохији нема хлеба за две куће. Него како тако, у мојој служби ако сам кога увредио нека ми опрости, и ја праштам свима.”

После су говорили г. г. Никола Стојиљковић и Ђока Јањић, трговци, Таса Стевановић, индустријалац и Бранко Илић, свештеник и сваки је у

своме говору изнео по неку лепу цртицу из живота протиног. И тиме се овај скроман опроштај завршио.

Сутрадан је г. прота Милун срдечно испраћен на станици лесковачкој од својих пријатеља отпутовао у Крушевац.”

+ + +

Прота Милун своје пензионерске дане у Крушевцу проводи у раду на својој првој књизи *Споменица са стазе живота*, коју је објавио године 1935. у Крушевцу. Он ће овде писати: „После мога пресељења из Лесковца у Крушевац добио сам као реликвију концепт једне молбе упућене препоручено надлежном г. епископу нишком Господину др Јовану, којом ми је народ (жива црква) из сопствене иницијативе дао сјајно задовољење, на чему сам од срца захвалан, без обзира хоће ли иста бити уважена или не. Уосталом, то је сад пред крај мога живота споредно. А главно је да је народ учинио оно што је са званичне стране можда и нехотично пропуштено. И тај морални капитал добијен од мојих парохијана и других грађана износим овде на увиђај. Молба гласи овако:

„Ваше Преосвештенство,

Господин Милун Стојадиновић протојереј и парох лесковачки, који ових дана иде у стање покоја и повлачи се из активне службе у старачки одмор, навршио је 50 година свештеничке службе и одлази у мир. Педесетогодишњицу своје службе није могао да прослави због смрти супруге му попадије. Али како је то један број

година службе више но јубиларан, који недоживљује сваки и како је одлазак његов из активе једна врста ретког доживљаја, који се по нашим државним и друштвеним обичајима високо цени и награђује, то би било праведно према његовој ревносној служби од пола века тај његов раста-
нак са службом обележити одликовањем *напр-
сним крстом* који би му по годинама службе и старости и по исправности и успеху у раду потпуно доликовао. Да овај предлог учинимо, руководе нас поред већ наведених разлога и следећи:

1. Што је прота Милун провео само овде у Лесковцу 40 година, где смо ми имали прилике и као његови бивши ђаци и као његови парохијани и ревносни хришћани да запазимо његов рад само са добре стране.

2. Што је цео његов рад био позитиван и користан за цркву и паству. Радио је и на књижевности са успехом више од многих и штампао неколико важних брошура.

3. Што је он био главни организатор покрета за подизање садашње нове Саборне цркве лесковачке, написао правила за њено грађење и више од једне деценије сарађивао у Одбору за подизање цркве све док није довршена и свечано освећена.

4. Што је он као најстарији свештеник извршио организацију Црквене општине у Лесковцу по Уставу црквеном.

5. Што је за време окупације пропатио у ропству и сачувао образ и част нације.

6. Што је он био један од највећих беседника у нашем месту, чије су црквене беседе и надлежни архијереји високо ценили.

7. Што он одлази крајем овог месеца у Крушевац код деце због старачке неге, па би право било тај његов растанак са паством крунисати једним оваквим одликовањем од стране Духовне власти.

8. И што му црквена општина спрема један срдачан испраћај у име захвалности за његов педесетогодишњи пастирски рад. Па пошто он није могао да предлаже сам себе за одликовање, као што то други чине са знатно мањим годинама службе и са далеко мањим заслугама, то смо се нашли ми побуђени да узмемо иницијативу за то и да тога ради Вашем Преосвештенству поднесемо ову нашу молбу.

Надајући се да ће Ваше Преосвештенство прихватити овај наш предлог и учинити даље шта треба, ми остајемо и одсад увек одани и послушни синови Ваши и свете православне цркве.

У име своје и грађанства:

Жарко Ј. Спасић, пензионер, члан и вршилац дужности председника општинског суда,

Никола Стојиљковић, трговац и председник Црквене општине,

Сретен Динић, учитељ, школски надзорник у пензији, књижевник и новинар,

Стојан Л. Биволаревић, индустријалац и председник певачке дружине „Бранко”.

18. октобра 1934. године, Лесковац.”

+++

Прота Милун Стојадиновић постао је ставрофор на Савиндан 1939. године. Он је тада своје високо одликовање, честитања и напise у новинама оценио овим речима:

– То је мој морални капитал. Шта има боље од овога, што бих могао и смео још пожелети? Ја сам задовољан и ништа више не тражим, само осећам дужност да се топло свима захвалим. И захваљујем се. А то ће сигурно утицати на млађе снаге, да буду одушевљене и ревносне у раду на општем добру.

(*Споменица са стазе живота*, књига друга, стр. 19)

Једном другом приликом размишљајући о томе шта је успех, прота је написао:

– Кад узмем у обзир да сам поникао у недовољно просвећеном и некултурном селу и у сиромаштву, да сам још из раног детињства велику борбу имао са свима незгодама, да сам многе опасности преживео, да је наша Отаџбина имала много тешких догађаја, много искушења, ратова и крупних промена могу рећи да сам задовољан постигнутим успехом у животу у сваком погледу. А то је, смем тврдити, тако што сам увек био с малим средствима задовољан, јер на раскош нисам ни навикао.

(Исто, стр. 15)

Прота Милун Ј. Стојадиновић рођен је 13. јануара 1864. године у селу Камењача код Трстеника, од оца Јована и мајке Анђелије. Породица Стојадиновић преселила се у Стопању, где је мали Милун провео детињство и учио основну школу. Потом, отац га одводи у Крушевац и даје на терзијски занат. Како се Милун томе силно противио, отац га уписује у крагујевачку Гимназију, коју је завршио са одличним успехом. Остало је упамћено, пошто није имао довољно средстава за школовање, да је Милун подучавао слабије ђаке и тако се издржавао. По завршетку гимназије отац је имао друге планове са својим даровитим сином, али је он изабрао даље школовање у београдској богословији. Пресудну улогу у том тренутку одиграо је отац др Милана Стојадиновића Михаило, Милунов брат од стрица, који је био писмен човек. И у Београду је Милун морао да ради како би се школовао. Једно време је послуживао у кући књижевника Лазе Лазаревића. У стопањској цркви чува се *Триод* штампан 1866. године у Москви. На његовој првој страни записано је: „поклонио цркви архиепископ београдски и митрополит целе Србије Михаило преко господина Ивана С. Јевтића свештеника и члана конзисторије епархије београдске, а заузимањем Милуна Ј. Стојадиновића „Стопањца”, о Ускресу

1884. Београд.” После завршене богословије постављен је за учитеља у селу Мекишу код Ниша. Овде је провео једну годину, а онда одлази у војску. Потом се оженио Даринком, кћерком Василија Гајића, трговца из Трстеника. Рукоположен је и постављен за ђакона цркве Лазарице, 6. априла 1886. године. Уједно, он је и катихета крушевачке Гимназије, која се у то доба још налазила у старој згради – данас Народни музеј. У дворишту светог кнеза Лазара, служећи у његовој придворици и држећи часове у гимназији, ђакон Милун имао је најлепше дане у свом животу. Овде је дочекао краљицу Наталију, на Усековање 1886. године, и поздравио је својим говором на литургији у цркви Лазарици. *Хришћански весник*, (VIII, свеска 12, стр. 951-952), штампао је ову беседу младог ђакона, који тада има двадесет и две године. Био је то велики успех! *Хришћански весник*, те 1886. године, био је једини црквени часопис у Србији. Имао је поднаслов: „Часопис духовни за хришћанску поуку и црквену књижевност.” У њему су објављивали своје радове најумнији српски свештеници. Свети Николај Жички имао је, те 1886, пет година. Министарство народне привреде – статистичко одељење, објавило је, у Београду 1892. године, књигу *Статистика Краљевине Србије*. Ту је дат Попис становништва у Краљевини Србији од 31. децембра 1890. године, према окрузима: ваљевски, врањски, крагујевачки, крајински и крушевачки. У српском селу тада ниједна жена није била писмена. Само десетак посто сељака изјаснило се да зна читати и писати. Велика већина становништва живела је на

селу. Било је то време које је један од сарадника *Хришћанског весника* описао као: „доба једне страшне успаваности, учмалости и запуштености, која беше овладала у животу цркве, свештенства и народа у свим покрајинама српским; доба саможивости и јагме за земаљском срећом – те догме материјалистичке науке”. (Бранко Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве*, Београд, 1986, стр.61) О том времену ђакон Милун Стојадиновић пише: „Наши млађи људи кад на запад оду ради науке и вештина, они за пет и више година свога образовања тамо, скоро никад и не иду у цркву, нити слушају предавања и по неког богослова, а ваљда никад и не мисле о Богу и о небу. Допунивши своје образовање у Европи наши млађи људи по повратку у отаџбину заузимају места наставничка, лекарска и уопште места првака и вођа нашега друштва, и они сад уче друге науци и вештинама, али скоро свагда без вере, или као равнодушни према вери а често и презирући науку Светога писма!” (*Хришћански весник*, IX, свеска 9, Београд, септембар 1887, стр. 680). Зато је млади ђакон цркве Лазарице објавио у *Хришћанском веснику* (VIII, свеска 9, Београд, септембар 1886. године, стр. 695-700) рад *Душевно лекарство*, написан на Свете Враче године 1886. у Крушевцу. Он овде пише против „тзв. реалиста или научних материјалиста... А по њиховом учењу, човек је само једна машина, или, човек је као и остала животиња, и више ништа!... Отуда је код њих једностран и изопачен поглед на живот човечији уопште и на улоге људи овде на земљи. Та се идеја веома упорно

коси са науком Христовом и најштетније утиче на морал, без кога ни једно друштво не треба ни да постоји”. А који рецепт из *душевног лекаријства* у своме раду преписује својим читаоцима млади ђакон крушевачки? Он саветује светогорски лек, по оваквој рецептури: „Узми корен *послушности*, грану *стрпљења*, цвет *чистоте* и плод *добрих дела*; стрљај све ово у сасуд *понижења*, успи у котао *надежде*, налиј уздисањем и прибави нешто *сузне воде*; потом распали ватру божанствене *љубави*, покри котао *милостињом*, и обложи га дрвљем *трудољубља*! Кад се приправљена лекарија савршено узвари, тада је расхлади *братољубљем* и узми кашиком *покајања*. После тога кад употребиш лек с чистом *вером* посредством *уздржања* и *поста*, ти ћеш се излечити од сваке грешне болести, и бићеш здрав како телом тако и душом.” Своју сарадњу са *Хришићанским весником* млади ђакон крунише у следеће две године (1887-1888) када објављује своју „религијско-социјалну студију *Вере у свету*” у осам наставака, на више од 70 страница. Уједно, он одговара и на критику своје студије „која је потекла из пера г. Стевана М. Веселиновића из Глоговца, студента кијевске духовне академије (рођени брат књижевника Јанка Веселиновића, касније постао ректор београдске богословије, п. п.), а објављена је у *Шабачком гласнику*.” (*Хришићански весник*, X, 1888, број 8, стр. 636-639)

Такав млади ђакон, катихета и сарадник *Хришићанског весника* бива рукоположен у презвитерски чин и постављен за пароха великоврбничког, 31. октобра 1888. године. Шест година

он службује у Цркви Светог Николе, у овом селу, крај које почива први градоначелник Крушевца по ослобођењу од Турака – капетан Веселин Веса Ћирковић, деда архимандрита Илариона Весића. Његов сабрат и супарох је свештеник Алекса Поповић – главни јунак моје књиге *Мојсињски меандри*.

Из Врбнице прота Милун Стојадиновић одлази 1894. године за парохијског свештеника у Неготин. Краљевим указом, убрзо, постављен је за судију Духовног суда у Зајечару. По молби, 1. јануара 1896. године постаје парох лесковачки, где служи 38 година – до пензионисања 1934. године. А онда се враћа у Крушевац.

Писмен и даровит говорник, прота Милун пише расправе, огледе, есеје, беседе... члан је оснивачког Редакционог одбора *Прегледа цркве епархије нишке* – часописа који излази с благословом светог Доситеја Загребачког, а на списку својих сарадника има: Сергија Тројицког, Лазара Мирковића, Стеву Димитријевића, Радивоја Јосића, Теодора Титова, Кипријана Керна, Викентија Фрадинског, Павла Пудла, Сретена Динића...

Прота Милун Стојадиновић иза себе је оставио траг оданог сина Српске православне цркве, народног свештенослужитеља, катихете, писца и узорног домаћина, оца и супруга. Своју прву књигу *Споменица са стазе живота* посветио је преминулој супрузи, 1935. године. А над раком, на старом крушевачком гробљу, од протинице Даринке стари прота се опростио:

– Сломи се једно крило моје! И нема више лабудова полета. Паде венац радости и утехе моје! И најлепши цвет на њему увену! Утрну звезда моја. Изгуби се златна јабука. Камен драги паде у море!... О, како је вечност близу до садашњости, само их тренутак издисаја раздваја! Даље је море од обале своје, него вечност од садашњости. Заиста све је на овом свету прах, пепео и сенка. А, гле, ми то не увиђамо или то доцкан чинимо!

+ + +

Протиница Даринка и прота Милун веровали су да сви знају шта пише у епитафу са Шекспирове надгробне плоче: „Пријатељу добри, за љубав Исуса не копај по праху што је ограђен овде. Ко овај камен поштеди, благословен нек је од мене, а проклет да је онај који ми кости покрене.” Прота Милун је једном записао: „Ми смо рођени у времену и живимо и умиремо у времену. И то је време по дужини трајања ништавно. А простор који својим телом заузимамо било за живота било после смрти и сахране, није ни као зрно песка, ни као једна ситна тачка у васиони. И ко успе да ту тачку обележи и да може рећи: ово је *моја тачка*, овде је моје тело, ово је моје место на земљи, тај је много учинио за своју личност, за своје биће. Отуда потичу гробља и споменици, да би се обележила тачка где је наше тело.” (*Споменица са стазе живота*, књига друга, стр. 12)

На споменику „корисника” гробног места протинице Даринке и проте Милуна Ј. Стојадиновића пише:

„Драгомир Драган Петровић (1920-2009) др ветеринарских наука, академик.”

ИЗАБРАНИ СПИСИ ПРОТЕ МИЛУНА

(Мемоари и списи пред долазак у Врбницу,
1888. године)

„Написати књигу макар и малу још боље је, јер она као збирка наших мисли и успомена чува нас од заборава; чува наше име, нашу личност, наше *ја* да се и после наше смрти спомиње на земљи. И то је наш морални капитал. Једном речи кућа чува тело, а књига чува душу.”

Прота Милун Ј. Стојадиновић, *Споменица са стазе живота* (књига друга, стр. 9)

прота Милун Ј. Стојадиновић

СРПСКА ГОЛГОТА

Крушевац, 1940.

РЕЧ УНАПРЕД

„Ове јесени (1940 г.) навршава се четврт века од бивше окупације Србије у Светском рату. За време те окупације наш народ (Држава и Црква) поднео је тешка искушења, незапамћена страдања и небројене жртве у имању и крви.

Да би се морално одужили достојним поштовањем, признањем и захвалношћу свима мученицима, да би пружили патриотску поуку своје потомству и подстрек за нова прегнућа, Српска црква узела је на себе иницијативу: да се одштампа једна споменица која би у потпуности очувала успомену на све националне и црквене мученике, да се подигне један велики споменик као симбол страдања и да се у целој земљи приреде свечане задушнице. Јер „будућим поколењима треба сачувати све детаље о погибији свештенства и о тлачењима непогубљених за време окупације, као понос нације и цркве, а наук млађима како треба на делу осведочавати ону Спаситељеву истину”, да „нема веће љубави од оне кад се живот положи за ближње своје”. Ово ће бити одјек трогодишњег страдања и бола Српске цркве и државе од 1915. до 1918. године. Види о томе распис Светог архијерејског синода под бр. 3265. од 18/5. априла и г. Епископа нишког под Ебр. 1316. од 7. V/24. IV и нишког црквеног Суда под бр. 7735 од 20/7. маја 1940. године. Овај распис врло је опширан и узбудљив. Тамо се, поред горње одлуке чини апел

на све који су препатили и који што знају, да се прикупе подаци о свему преживљеном.

У том циљу ја сам послао нешто мало материјала на употребу, али то је недовољно, а све не би могло ни стати у општу споменицу. Зато сад износим у овој књижици шири опис свега што сам лично преживео као одјек ондашњег крика, нека чује ко треба да чује, и нека зна ко треба да зна и нека се поучи ко треба да се поучи. Јер збиља, све је онда било угрожено и срозано: и земља, и имовина, и слобода и живот! Само наша част и национални понос остали су на висини.

+ + +

Један племенит човек из Крушевца, добар православац и патриот, рекао бих потомак козовских јунака: Владете војводе и Бошка Југовића, барјактара честитог Кнеза; човек који је прочитао моје раније две споменице (о мом трошку штампане и бесплатно раздате), а који не жели да се овде именује, јер каже „што да десница, да не зна левица”, из љубави према Српској цркви и из поштовања према свештенству, решио се да буде сада издавач и знатно је олакшао штампање ове књиге, на чему у име моје и пострадалог српског свештенства нека прими заслужену захвалност, а од Бога награду!

Иако с напором, ја сам могао и ову књигу штампати потпуно о свом трошку, али ми чини нарочито велико душевно задовољство, част и радост чињеница што у лицу овог доброг човека наша жива црква (народ) саосећа са својим ду-

ховним пастирима и узима овако видног учешћа у њиховом страдању и болу, чинећи чак и материјалне жртве са своје стране. И докле год овако гајимо ту органску везу, увек ћемо успевати.

ЦИЉ ПИСАЊА

Од онога доба чемернога кад су две наше дичне краљевине Србија и Црна Гора невинне окупиране и прегажене од „културних” непријатеља са Запада и подмукле „браће” са истока, која су се ставила у службу нашем заједничком душманину Аустрији, писано је доста у књигама и новинама о незапамћеном страдању, пакленим патњама и болу српског народа. Али је све то писање растурено тамо-амо. И тек сад после четврт века доспесмо да се осврнемо у ону црну прошлост кад је крв потоком текла и кад су од људских костију стваране планине; и да по могућству отргнемо од заборава минуло зло и жртве поднете за своје народно име, за свој матерњи језик, за своју слободу и независност, за своју веру и отаџбину, за своју грудву земље и за своје парче неба, за свој мили завичај, за своје топло огњиште и за свој животни простор. А све то у циљу да одамо заслужено признање и поштовање свима мученицима изгинулим и интернираним и да кроз једну споменицу васпитамо у патриотизму нашу омладину којој будућност припада.

ПРЕТХОДНЕ ГРОЗОТЕ

Може ли се ово описати?

Смело тврдим, да нема пера које може исцрпно описати све грозоте и страхоте које су поднели наши поубијани и интернирани мученици и то не борци на ратишту, него мирни грађани у позадини, на своме прагу и на својим огњиштима! Али покушаћу, ма и у бледој слици, да као прилог споменици коју наш Свети синод издаје, опишем лично своје доживљаје и оно што сам видео и чуо о другима и то што је могуће краће, јер ће несумњиво бити материјала и са других страна. Овде су насликане прилике из јужне Србије, а биће слика и са севера, из Војводине и Босне итд.

МАЛА ИСТОРИЈА

Био сам са службом у Лесковцу. Случај или Божја промисао хтела је да једно своје дете после свршеног шестог разреда гимназије упишем и одведем у трговачку школу у Скопљу. Но, после кратког времена насташе прилике све мутније и све опасније. Видевши то, послах жену у Скопље да доведе дете кући, па после да решимо шта ћемо даље. Она оде и собом поведе једно наше унуче од три године, о коме се ја за послен не могах старати. Тако остадох сам у кући. Али онога часа кад је она прешла Врање у правцу Скопља, непријатељ упаде у Врање и пресече пругу за Скопље тако да нити могу ја к њима, нити они к мени! То је било крајем септембра 1915. године. Пошто се и Скопље било

већ почело евакуисати, жена с децом крене у Урошевац у нади да преко Прокупља дође кући у Лесковац. Но, како није имала подвоза колима, она оде аутом у Призрен, надајући се да бар тамо неће непријатељ стићи. Тако цео месец проведох у Лесковцу сам као неки калуђер. Депеше и писма нису радили и никакву везу с њима нисам имао!...

У ПРИЗРЕНУ

Крајем октобра, не могући више да сносим неизвесност, кренем на коњу за Призрен преко Лебана, Медвеђе, Реткоцера, Доброг Дола, Мердара, Малог Косова, Подујева, Приштине, Грачанице, Липљана, Штимља и Суве Реке. Коначио сам у Лебанима, у Реткоцеру у Добром Долу, у Подујеву, у Приштини, у Штимљу и у Сувој Реци. После тешких мука од хладне кише и блата, од ветра, од глади и дугог јахања, једва стигнем тамо и нађем их (жену и децу) у крајњој беди, забринуте и заплашене! Кад сам ноћио у Подујеву крај реке Лаба у једној колиби где је некад радила нека комисија, лежао сам на грању поврх воде, а коњ везан за ограду гризао је суво пруће на огради оне колибе, јер није имао шта да једе! На Косову скидох се с коња, дохватих једну грудву земље, принесох устима и целивах је мислећи да ту има бар нека кап крви јуначке и молећи се Богу за спасење своје и њихове душе. Кад сам стигао у Приштину предвече, улицама су јурили потоци од кише. Кафане су биле препуне. Преноћих у сиротињ-

ској кући близу цркве. Сутрадан прођох поред цркве Грачанице. Кад сам стигао у Призрен, жена и деца обрадоваше се као сунцем огрејани и утешише се. Скоро месец дана проведох с њима у Призрену. Снег и мећава неописиви. Оскудица незапамћена! А пара понестаје. Тамо при-
мих последњи бир, те се мало поткрепих. Ишао сам лично на пијац да купим мало кукуруза и у воденицу да га самелем, да би бар качамака имали, јер хлеба беше нестало! Тамо сам затекао митрополита скопљанског Вићентија. Становао је у једној соби Призренске богословије. Ишао сам код њега у посету ради виђења и дуго смо разговарали. Очигледно, био је јако забринут и слутио је на своју погибију, која се ускоро грозна и остварила!...

+ + +

Непријатељ је ушао у Лесковац на Митровдан и за врло кратко време покупио је прву групу попова, учитеља, судија и друге интелигенције, потерао их у правцу Сурдулице и тамо их све зверски поубијао пушкама, камама и бајонетима! Чуо сам од неких сељака из околине Сурдулице, да су неке и полуживе закопавали у земљу и то врло плитко, да су им се лешевии могли видети, а неке су преклане и избодене остављали на земљи да им пси кости разносе и глођу! Попу Петру Цветковићу из села Прекопчелице у срезу Јабланичком одсекли су главу, те су је пси глодали до сахране уз труп. Попа Онуфрија, среског намесника, из Власотинца зверски су измрцварили, да су му се црева вукла

по земљи!... Проту Аврама Јовановића из Великог Шиљеговца убили су чекићем и преклали камом на мосту код Алексинца, па бацили у Мораву. Тада су погинули код Сурдулице: прота Стеван Комненовић срески намесник (родом Дубровчанин), поп Петар Вељковић парох лесковачки, поп Јосиф Поповић парох гркињски, поп Михајло Игњатовић парох рударски, Трандафило Коцић ђакон лесковачки; учитељи: Марко Јоковић, Глигорије Миленковић, Јован Биволаревић и још неколико других; председник суда Таса Димитријевић, судија Драгутин Бранковић; угледни трговци Сотир и Тодор Николчић (браћа) и још многи грађани. А једна повећа поворка отерана је ван Лесковца у тзв. „Арапову долину“, где им је наређено да сами себи ископају гробове и да живи сиђу у њих, па их све стрелјали и затрпали! Кад су после рата њихове кости откопане и пренете код Цркве светог Илије (у Лесковцу) и смештене код заједничког споменика, тада је долазио из Скопља митрополит Варнава, ради учешћа на општем парастосу. Тада сам ја одржао беседу у присуству митрополита, који је био њом веома задовољан, због значајних мисли и ватреног изражаја. Другу још већу групу отерали су из Ниша у правцу Беле Паланке и успут све поубијали! Да се по Божјем промислу нисам измакао из Лесковца, сигурно бих међу првима и ја тада погинуо!...

Из Призрена могао сам ићи даље на Крф, у Француску или чак на Корзику. Имао сам и друштва и нуђен сам. Али нисам се хтео одвојити од породице. Мислио сам у себи: шта ће да раде

жена и деца у оном последњем углу Србије без икакве заштите? Сматрао сам моје лично спасавање за издајство према њима и остао сам с њима, па шта Бог да и мени и њима! Сачеках долазак непријатеља у Призрен! Пре тог уласка зачу се једна страшна експлозија, да су сва стакла на прозорима собе прсла и сручила се низ дивар на патос. Шта је то било нису ми могли тачно објаснити. А слика уласка је оваква: напред је ишао један као неко теле велики јарац и вукао бубањ за музику, а за јарцем коњица у два реда с поцепаним заставама и са словом Ф на раменима. Шта то слово значи, само вам се каже. Заузеше одмах наше окружно начелство за команду, затим пошту, телеграф, итд., а војску разместише по брду око вароши. Пешадију и топове тада не спазих, но чух да је неки део од тих јединица обноћ дошао.

У очајном стању проведох месец дана у Призрену. Најзад се јавих команданту, неком Пејеву потпуковнику, и објасних му све своје околности. Једва добих „открит лист” (објаву) да могу „несметано” са породицом отићи у Скопље, а затим даље кући у Лесковац. С огромним тешкоћама, гледајући успут лешеве мртвих људи, коња и друге стоке, стигох у Урошевац, где умало нисам погинуо и поред добијене објаве! Ту сам видео да протераше у фургону, као неку стоку, митрополита Нићифора и епископа Сергија. Чух да су поведени из Приштине за Скопље. Жалосно је било видети, а тужно у срцу и души осећати докле су дошли великодостојници Српске цркве и то још од једноверника и тобожње браће!...

Из Урошевца, смештени у фургоне између топова и сена по хладној магли кроз Качаник, стигосмо ноћу у Скопље, где затекосмо масу света око станице у седећем и лежећем ставу на голој и влажној земљи! Ту осванусмо, а преконоћ деси ми се крађа једног куфера с најбољим стварима! Узалуд је на мој захтев „потера” била. Онај који је потеру чинио, он је и украо, а потера само ради форме обављена. Затим изађох у варош да нађем неки стан под кир-ију, и вратих се по ствари и породицу и уселих се...

У СКОПЉУ

Прво нађох једно тесно сопче пуно дима и сваке нечистоће. Затим сам се ускоро морао иселити и узети други стан, једну јеврејску пропалу собу која је као нека штала с трулим патосом била пуна влаге, паучине и стеница, а кирија прескупа: десет лева дневно, а наша банка једва се могла дати за 34 лева! Онакву оскудицу у свему и нечистоћу не може ни стока издржати. Особито је била убитачна стална сумња и страх на сваком кораку и сваког минута! Зима је била велика, а дрва се продавала на килограм, један лев килограм, и то врбовина и тополовина. Ни да се човек огреје, ни да штогод скува за јело, ни да се опере! У таквом стању проведох и у Скопљу месец дана. Тада ме виде пред једном пекарницом неки детектив Попов, приђе к мени и упита ме: „Ти, какав си?” Рекох му: „Ето, видиш, Србин свештеник и ваш брат по крви сло-

венској и по вери хришћанској, а као легитимацију имам открит лист од ваше војне власти.” Показах му објаву, мислећи да ће ме оставити на миру. А он је истрже из моје руке, свирну у пиштаљку и одмах однекуд дође војник с пушком и бајонетом, коме рече: „Карај овога у коменданството и ако само една крачка мрдне на ванка тргни му куршум и фрли воф Вардар.” Идосмо дуго поред Душановог моста уз Вардар и дођосмо у једну кућу, где ме затворише. Ту затекох још неколико виђених, но бедних Срба. А моја породица ништа за ово не зна, но чека да донесем хлеба!... Цео дан ту преседах, па увече ме пустише с тим да се сваког дана јављам у ово команданство ради неке контроле. Затим, после неколико дана, одведоше ме стражарно код градоначелника неког Златарова, који се беше сместио у наше окружно начелство. Рекоше ми да је то звер-човек и да је многе поубијао! Уђох у канцеларију и у том тренутку напуних се духом. Нисам се осећао робом, нити да долазим пред целата и крволока, него сам био пун унутрашње слободе и спољног достојанства. Такво душевно стање и жива реч, било је једино моје оружје. И шта видех? И шта чух? И шта рекох? На столу беше застрта зелена чоха, а поврх чохе лежаше положена кама (без корица) дужа од пола метра с позлаћеном држаљом, с обе стране оштра као пламен. Он стајаше (а не сеђаше) поред стола. У име поздрава, из учтивости, рекох му добар дан! Он ћутах. Затим ме поче испитивати и претити. Из уста само што му ватра не сева! Бејак присебан и употребих сву своју речитост да га стишам. Рекох му ко сам, одакле сам и откуд се

нађох овде, уверавајући га да сам у свему исправан. Рекох му и да смо браћа по крви и вери, да је ово стање пролазно и да ћемо опет бити браћа итд. А он цикну као бесан рис: „Каква братја?" Бољи су нам Турци и Цигани, него ви Срби итд. Бесомучно потеже ону каму са стола на мене према грудима да ме прободe. И осетих на капуту додир врха од каме! А ја пун духа, присебности, поноса и свештеничког достојанства рекох му: Господине градоначелниче, кад је моја отаџбина и црква стицајем злих околности дошла догде да нам ви судите у нашој кући, знајте да ја лично не жалим да умрем и ако моја смрт ником није потребна; али имам овде породицу и ситну децу незаштићену и ничим збринуту, па њих жалим и њих ради треба и право је још неко време да живим. Верујем да и Ви имате породицу и ставите себе у мој положај, па се надам да ћете ми живот оставити.

Он се одмах мало стиша и поче блажије говорити. „Отивајте", рече, „кам семејството, но тук да дохаждате всеки ден воф 10 часа на проверката". Тако је и било. Децембар се приближава крају. Зима и цича до сржи продире. Хлеба нема, пара нема! О дрвима и огреву, рекох напред, па и дрва нестadoше. У том очајном стању притекла нам је у помоћ енглеска мисија у лицу племените госпође Леди Пеџет нешто новцем, нешто оделом за децу, те не помресмо. О, како је тешко било закуцати на врата за помоћ, али нужда све подноси! Најзад, с тешком муком дођох посредно у везу са генералом Рачом Петровом „гувернером Македоније" у кога човештво још тињаше, те добих писмену дозволу да

одем возом с породицом кући у Лесковац. А неки, који су фијакером путовали, одмах у пољу иза Скопља били су пресретнути од комита, фијакери и коњи одузети, а они опљачкани; неки поубијани, а неки претучени остављени на сред поља да скапавају од зиме и глади! Чувши то, и да сам имао новца, нисам смео, а без новца нисам ни могао кренути колима. Међутим, у то доба возови нису примали никога од путника, него су радили само за војне потребе. И особље на станици много се чудило како сам ја дошао у везу и приволео генерала Рачу да добијем дозволу за возњу? „А бе, тој дедо поп мора да је неки големец”, говораху они између себе! После дугог путовања и честог стајања воза на отвореном пољу, најзад стигох у Лесковац баш на Бадњи дан у зору. Од Скопља до Лесковца путовали смо цео дан и ноћ. Ко није имао парче хлеба у резерви, једва је остао жив! А бугарски војници, путујући истим возом, певају песму: „Рано је Ратка ранила на тиха бела Дунава платното да си белеје” итд. У пролазу поред Куманова и Врања и свуда успут нигде петла не чух да запева, нити пса да залаје. Све сама пустош, мртвило и очајање!...

НА СВОМ ОГЊИШТУ

Кад уђох у Лесковац, одмах осетих задах ропства! Оставио сам га у процвету, а затекох га на ивици пропасти. По вароши крстари патрола, а по дућанима повезани коњи гризу по коју шаку сена и балегају! Кад одох кући, имам шта и видети. Пуна кућа немачких војника. Били прво

Бугари, па кад су поделили варош, онда дошли Немци. Ограда око куће и нека врата дигнута и погорена. Све што је било у кући, у подруму и шупи – намештај, јестиво, пиће итд. – упропашћено. По дворишту многе рупе ископане за казане ради кувања јела, мноштво празних кутија од разних конзерви и пуно разбацаних костију куваних и некуваних! Знајући мало немачки (још из гимназије), објасних да је то моја кућа, али нико то не ферма. Једва с душом, и то помоћу њихове власти, добих у својој кући само једну собу да се сместим, а све остале просторије остадоше испуњене војском... Тако сам у беди провео Бадњи дан, Божић и славу Светог Стевана. Одмах затим, са још три свештеника после дугог испитивања, интерниран сам у Бугарску! Питали су каквог сам владања, које сам партије итд. Кад су се уверили да сам у свему исправан, онда су ме као „благонадежног” интернирали. Но све ово било је почетак Голготе - подножје њено. Сад тек настаје пењање уз брдо, распеће и муке на крсту. Уочи мог интернирања одведоше ми сина Божу, среског економа, и ухапсише га у ћелије окружног суда, где је већ било много пре њега ухапшених ради убијања или интернирања. Те страшне ноћи само чудом Божјим је спасен, те није убијен! У оној гомили, гужви и мраку уместо њега убили су свирепо, чекићем у главу и камом под грло преклали друго лице, неког учитеља, а у зору леш увијен у ћебе изнели ван вароши и закопали! Сутрадан су целу поворку спровели преко Сурдулице и Власине у Бугарску, а све који нису од умора могли ићи, прво су кундацима тукли, после пу-

шкама убијали и лешеве бацали у оближњи поток !...

ИНТЕРНИРАЊЕ

По прогону мога сина, тога јутра око осам сати, дође један војник к мојој кући и викну жени: „Госпожа, тук ли је дедо поп?” - „Овде је”, одговори она и ја одмах изађох на праг. „Шта хоћеш војниче?” - упитах га. „Веднаг отивајте во комендантството”, рече он. Сваки отпор био би кобан. Знајући да могу бити убијен, опростих се са женом и децом и одох у комендантство, које је било смештено у једној приватној кући спрам среског начелства, баш у мојој парохији. Помислих у себи: „Хе, овде сам долазио у име Христа и цркве ради службе, а сад долазим у име сатане и пакла ради искушења!” Постајах мало у ходнику, па ме позваше унутра и дуго испитиваху у циљу шта да раде са мном да ли да ме убију или интернирају. То је био као војни суд. Најзад, пало је решење да ме интернирају. „Ви морате ићи у Софију и то под стражом; тамо имате да научите блгарски език и после да се упутите на своју дужност”, рекоше ми. „Добро”, рекох им, „но како ћу отићи и којим правцем?” На часну реч и по цену живота ја бих отишао сам и без страже, само ми дајте ваш акт да понесем и да га предам коме ви кажете. Али бих ишао возом преко Ниша и Пирота.” „Не възможно така понеже трен је потребан Немцима” - рекоше они. „Онда да идем преко Власотинца и Лужнице?”, упитах. „Не възможно ни така, на татак (тим правцем) иде наша

комора” веле они. „Па онда куда ћу?“, упитах ја. „През Сурдулица“, одговорише они. Знајући шта је раније било у Сурдулици, рекох им: „Он-да знам шта ме чека!“ „А бе не се грижите за живот, то вам гарантирамо” – рекоше они. Од-мах кренемо нас четири попа (ја из вароши и три сеоска - Трајко Поповић из Бошњака, Јован Поповић из Рафуне и Јефта Тодоровић из Бого-јевца) и четири стражара с пушкама и бајоне-тима кроз Лесковац у правцу Грделице. Срећом имали смо два коња, те смо носили по мало пр-тљага и на смену јахали: двојица јашемо, а дво-јица иду пешке по један сат, па опет тако.

У то време интерниран је и владика нишки г. Доситеј, садашњи митрополит загребачки и од-веден у манастир Бачковски. Он је желео да ос-тане код пастве, што је препоручивао и све-штенству, али „сила Бога не моли!“...

Кад смо стигли у Предејане (више Грде-лице), паде ноћ; свратисмо у једну сељачку кућу на конак. Онако уморни, покисли, каљави, ус-коро поспасмо! За време нашег спавања ноћу, долазиле су њихове комите с пушкама и камама да нас поубијају, али су се томе енергично оду-прели наши стражари, па су комите отишле не-куд даље.

Ми за то ништа нисмо знали, јер смо спа-вали. Стражари нам причају шта се десило, го-ворећи: „А бе има да черпите (да частите) кад сте ове ноћи остали живи.“ „Хоћемо, хоћемо”, кажемо ми. Сутрадан рано по снегу и блату кре-немо даље до Џепа. Ту беше начелник војне ста-нице неки добар човек, који нас је сажаљевао и у души осуђивао овакав зверски поступак с на-

ма. Видећи његово благо расположење према нама, умолили смо га да отпусти три стражара као непотребна, па само један да нас спроводи, јер смо свуда ми плаћали трошак и за све њих! Он усвоји наш предлог и тако с нама продужи пут само један стражар, неки Петров. Из Џепа кренемо лево уз брдо преко једне шумице, и у први мрак стигосмо у Сурдулицу, поповску гробницу! Стражар нам рече да је овде командант врло свиреп и могли бисмо зло проћи, те да му се не јављамо, него покрај реке да продужимо даље до првог села. Тако је и било, стигосмо у село Ћурковицу на конак у једну добру домаћинску кућу. Пао је већ увелико мрак. Везасмо коње у једну шупу, а ми онако мокри, каљави, озебли и готово промрзли, окуписмо се око огњишта да се огрејемо. Угрејаше нам и мало ракије крушковаче и спремише нешто за вечеру. Уђосмо у собу да вечерамо, а ноћ већ увелико. Кад, наједаред грунуше њихове комите као гладне хијене на лешеве!

Једнога оставили као стражара чак код вратнице на улазу у двориште, једнога пред кућна врата, а двојица уђоше у кућу. Имали су намеру да нас све поубијају. Али наста велика препирка с нашим стражарем, који нас је доста симпатисао. Они су протестовали што се у пролазу нисмо јавили команданту у Сурдулици и захтевали, иако је ноћ, да се одмах вратимо тамо. У ствари, хтели су да нас поубијају одмах у селу поред једне провалије! Страшна је била слика ових комита: на грудима носе по два реденика метака укрштених у знаку слова Ц, око појаса опет реденици пуни метака, а у завоју ногу, око

листова, по једну каму оштру као пламен! „Ис-
каме да потепамо та српска кучета!”, веле они.
А наш стражар им каже: „Ово су чесна хора, а
не „кучета”, да он има „нарежденије” да нас жи-
ве одведе у Софију и показа им спроводни акт
још из Лесковца, с нашим именима. „Ако ви от-
ворите стрелба, и аз ште отворим и само ако аз
погинем, онда ште да оставим ови хора (људе),
али ви који останете живи од моја стрелба ште
горко да одговарате!” рече им он. На то ја рекох
комитама: „Децо, као што и сами видите, ми
смо стари, слаби и много уморни, и ни у ком
случају нећемо у ово доба ноћи да се враћамо
натраг у Сурдулицу. Нема ни потребе, пошто
спроводно путујемо и то с актом команде. Ако
сте наумни да нас убијете, и ако је то Божја во-
ља, убијте нас овде! Него најзад нека буде ова-
ко: ено наших коња у штали, нека одјаше један
од вас у Сурдулицу и нека објасни ствар, па ако
командант не дозволи наше путовање, ми ћемо
се вратити натраг к њему”. Ја сам имао намеру
да прође ноћ, да једном сване, па шта буде нек
буде дању. Не знам зашто, ал' некако ми је ла-
кше било погинути дању него ноћу. Чинило ми
се да ме сунчани зраци приближују Богу, а но-
ћна тама ме удаљава! И гле чуда, настаде пре-
окрет! Комите пристадоше на мој предлог и то-
бож послаше једнога од њих у Сурдулицу, али
по његовом брзом повратку сумњам да је збиља
ишао, јер је Сурдулица прилично удаљена. Тек
сада, око поноћи, седосмо сви измешани попови
и комите (јагањци и тигрови) да вечерамо за-
једнички. Из њихових очију севају жеравице, а
ја се тада сетих чудног догађаја кад је Божји

пророк био бачен међу лавове да га растргну, но они беху мирни као јагањци, па пророк оста жив! У визији спазих Христа Спаситеља како нас благосиља и чух Његове речи: „Ја сам с ва-ма и никог се не бојте!” Како сам се скоро вратио из Скопља и донео велику кесу финог дувана, напуних свима њихове кутије и они ускоро одоше... Тек скоро пред зору, онако обучени, обувени и покисли, полегасмо на голу земљу да мало проспавамо, а чим се зора указала продужисмо трновити пут кроз клисуру у правцу Власинског језера. Већ је подне. Седосмо у снег да поједемо по једно парче сува хлеба и мало да се одморимо. Снег до појаса, а около по потоцима леже људски лешеви!... Затим продужисмо даље покрај језера и сеоске школе, пређосмо бугарску границу и омркосмо у селу Божица (сад је то село наше). При самом прелазу окренух се натраг ради опроштаја с отаџбином, прекрстих се и подигох овакву молитву: „Господе Боже, опрости што се окренух на Запад ка Србији, јер мислим да си Ти сад тамо, а не овамо на Истоку. Чувај нас и спаси нас. Збогом Србијо! Позови нас да се вратимо!” То је било баш уочи нове 1916. године. Ноћили смо у једној механи. Сутрадан, због исувише лошег времена и јаког ветра, преседесмо ту по пристанку стражара, јер и њему је било тешко ићи, па 2. јануара продужисмо даље и дођосмо у село Треклин. Предлагах да преноћимо ту јер се већ спуштао мрак, али стражар не пристаде јер смо већ били пропустили један дан у Божици. Уђосмо у једну механу и питасмо има ли што за вечеру. Механџија рече да има само „зелије”. Помислих

какво зеље у ово доба године, па рекох да донесу. Кад оно био кисео купус са пастрмом, те добро вечерасмо. У том паде ноћ. Продужисмо даље. Осетих шкрипу зглобова у коленима и мали бол. Нестало масти за подмазивање, па шкрипе голе кости! Коње су нам у Божици одузели под видом „куповине”, те смо ишли пешке. После дужег путовања, дођосмо у једно село. Стражар упита у једној кући можемо ли преноћити; али жена са ситном децом није смела да нас прими јер муж јој је на фронту, а било је и касно. Поред пута беше једна недовршена кућа, празна, без врата и прозора. Уђосмо ту да преноћимо. Нађосмо у близини мало сувог грања и заложисмо ватру. Видесмо да је ту лежала разна стока – свиње, овце, козе и говеда и силно ђубре оставила, али није се имало куд. Онако полусмрзли полегасмо поврх оног ђубрета у диму поред слабе ватре и једва живи дочекасмо зору. Ту се обноћ напунисмо из оног ђубрета неких репатих вашију крупних као јечам! Затим даље, још пре сванућа, кренемо преко једне реке и преко смрзлог орања по њивама. Једва живи стигосмо на железичку станицу „Земан” на прузи Ћустендил - Софија. Било је рано ујутру. Кад смо далеко пред собом угледали зелену светлост пред станицом, осетисмо неко олакшање у души. Све нам се чинило: Овде је железница ту има и нешто културе, нешто реда и нешто човечности!... Ту цео дан преседесмо чекајући воз и – „разуме се” – плаћамо трошак и за себе и за стражара! За ручак смо добили неко чудно јело од козјих ногу помешаним са сувим шљивама! Ни парче сира нисмо могли наћи.

Кад је воз стигао, стражар, иако нас „званично“ спроводи, тражи паре за возњу и за нас и за себе. Ми, „разуме се“, плаћамо! Најзад, предвече кренемо возом без фургона (III класа) преко Радомира и Перника (рудник) и пред поноћ стигосмо у Софију.

У СОФИЈИ

Лепа је Софија. И доста велика. Лежи на једној висоравни поред реке Искре и на догледу планине Витоша, откуд добија врло добру пијаћу воду. Нисам био у могућности сву да је прегледам, али сам у пролазу видео Цркву свету Недељу, где почива и сад тело нашег Светог краља Милутина... Волео сам да видим Цркву светог Александра Невског и „царски“ двор итд., али није било могуће. И станица им је лепа и велика. Ето, то је наш негдашњи (средњовековни) српски Средац. Чудим се откуд и како промени своје старо име? Трново је било бугарска престоница онда када је наш Свети Сава тамо умро, а откуд сад искрсну Софија?

Кад смо стигли у Софију, одосмо у добар хотел „Блгариа“ на вечеру и конак. За вечеру ништа нису имали, те смо се задовољили оним што смо са собом понели. А било је пива и то врло доброг. Ту преноћисмо. Један наш друг те ноћи разболе се нагло од дизентерије и једва жив освану! Сутрадан мислисмо да после толиких јада попијемо по кафу, али у хотелу не беше ни кафе ни ватре! Из хотела одосмо у команданство. Ту беше маса света. Целог дана чињен је распоред куд ће кога послати. Неке по-

слаше у Карлово, неке у Велико Трново, неке у Шумен итд., а нас четворицу у Хасково према Белом Мору! И ту у ходнику, пред канцеларијом, беше ваздан заједања и препирке: „Ами Србија? Ште ли буде Србија?” А наше робље храбро одговара: „Биће Србија и то још већа и јача него што је била!...”, итд.

ОД СОФИЈЕ ДО ХАСКОВА

Из главног командантства водише нас на други крај Софије према истоку у друго команданство, где у групи са још много људи стајасмо дуже времена у једној тесној соби позади канцеларије, пуној вашију и сваке нечистоће! Затим натраг кроз варош на железничку станицу. Нама дозволише да идемо трамвајем, наравно са стражарем. Већ се спушташе мрак и ту остасмо до пред зору! Затим уђосмо у возне фургоне и кренусмо у правцу на југоисток. Прођосмо једну малу варош - Борисов град, па поред Татарпазарџика и стигосмо у једну малу планинску варошицу - Белово баш на зимски Крстовдан, где и преноћисмо у једној кафани. Сутрадан у зору кренусмо даље и стигосмо у Пловдив. Беше дан Богојављења и видесмо црквену литију на реци Марици! Пловдив је велика трговачка варош. Подсећа нас на наш Ниш. Народ доста миран и саосећајан, али је приметна оскудица у намирницама. Одсели смо у хотелу „Цар Освободитељ”. Лепа зграда на два спрата. Ту преноћисмо. Тамо не беше ничега за јело, него само преноћиште. Ишли смо у једну оближњу пиљарницу, те мало вечерали хлеба и кисела

млека, па одмах натраг у хотел на конак. Зима опасна, а за грејање пећи засебно плаћање, сем кревета. Један мали свежањ сувих чамових дрваца испод четврт килограма тежине један лев и то плане за три минута, па опет цича!...

Сутрадан хајд' натраг на станицу, која је прилично удаљена од вароши и онда опет возом у правцу Свиленграда и Једрена! Стигосмо на станицу „Кајацик” (по турском) или „Раковски” (по имену бугарског „дејца”- првака) и ту се скинусмо. Од станице Раковски пут се одваја десно и дугачак је 15 километара до Хаскова, где стигосмо пред вече. Разуме се, кола смо платили и за себе и за стражара.

Пошто смо први дошли тамо, а још није био установљен логор за већи број „пљеника”, сместише нас у једну собу црквене куће при Цркви Светог Аранђела. Спавали смо на голим даскама! Народ је доста добар, али свештенство њихово није било на висини позива. Неки поп Тодор и којекако, а архијерејски намесник неки Кирил очигледно нас је мрзео. Бедна примена евангелског морала и љубави у животу! Вредно је истаћи да се један човек тамо много истакао и одликовао љубављу према нама. То је био г. Васил Милев, адвокат и народни представник (посланик русофил). Он је са мном лично разговарао на улици, осуђивао овакво поступање према нама, и у два-три маха позивао ме у своју кућу на дужи разговор и закуску, па чак нешто и новчано ме помагао без мога тражења. Чујем да је после неког времена умро, али има сина Миљу Милева, који је онда био ђак, а сада је виши чиновник у Министарству спољних посло-

ва, коме желим свако добро од Бога, јер се врло лепо опходио са мнош.

Хасково је мала варош у једној дубодолини кроз коју протиче једна мала река. Ту остасмо неко краће време, па после хајд' натраг на станицу Раковски и даље возом у Нову Загору, па онда даље у Стару Загору и даље у село Горње Паничерево (Чанакчибања), где нас сместише у једну дрвену бараку, тек довршену. То је село на реци Тунци спрам вароши „Казанлук”, на догледу чувеног „Шипка Кланца” из борбе Руса и Турака, кад је пала Плевна. Ту је „Розова долина”, где се гаје руже и производи чувено „Розово масло - скупочени ружин мирис”. Ту остасмо годину и по!

СТАЊЕ У ПАНИЧЕРЕВУ

Јад и чемер тамо поднет не може се описати. У току времена подигоше још неколико барака и силно робље довукоше. Било је ту официра и попова наших и румунских, па муфтија и хоџа који су србофили; било је ту доста простих војника, учитеља, лекара, трговаца, занатлија, сељака и много грађана, па чак и неких жена! За постељу, голе даске. Храна као за свиње: у казане од по сто килограма ставе по два - три килограма пасуља који плива у води горе - доле и ту се стављају разне траве, купус, пепељуга, штир, патлици, трули краставци, тикве итд. Права свињска мећа! Кад се по који пут добије тзв. „бунгур” (кувана пшеница), то је била поластица. Хлеба увек недовољно. Таин као добра песница и то више проја кукурузна, него од

пшеничног брашна. Дрва и осветљења нимало. Морали смо сами куповати мале плехане пећи, дрва, петролеј и лампе или свеће за осветљење. За велику нужду ван бараке ископани су шанчеви, а за малу нужду обноћ били су намештени уз врата чаброви, па и то се са страхом вршило! А снег велики и цича јака. Услед велике нечистоће и глади и безброј вашију, настадоше болести: грозница, дизентерија, трбушни и пегави тифус, туберкулоза, запаљење плућа итд. Велики помор. Мртваце су у масама износили из барака и на гомиле трпали у тзв. „лафке” - мале собе ван барака и ван логора, у једној шумици сахрањивали у општу велику раку, бацајући лешеве као цакове, не пазећи где је коме глава, а где ноге, и најзад све засипали негашеним кречем па затрпавали земљом! Командир логора беше неки Самарцијев, поручник, а по који пут долазили су и виши официри ради увиђаја. Много пута, тобож за неку „кривицу”, шибали су поједине логораше дебелим пружењем, по голој стражњици, до липтања крви. Од силних болова јаук се чуо до неба. А много пута су их убијали као зечеве пушком, јер су тобож хтели да побегну! Новац су одузимали „на чување” и давали просте хартије, које су у логору служиле као плажежно средство. Пошту су спречавали, писма цепали, а карте бацали на гомиле и спаљивали, те нисмо месецима имали везе с породицама, што је било једно велико душевно мрцварење! Страже су биле јаке, а ограда око барака од жице. Поједини одреди војника вежбајући се певали су, по наредби, на рачун Срба, Француза и

Енглеза, нарочито да ми чујемо: „Сојузници разбојници, коварници” итд.

ЕСКИЦУМАЈА

После овог пакла преместише нас у Ески-цумају, далеко иза Великог Трнова, преко реке Јантре у правцу Шумена и Црнога мора! Ески-цумаја је мала и неуређена варошица, кроз коју протиче водоплавни поток с дубоким коритом. Име јој је турско, а рекоше ми да значи „старо место”. Ту сам видео у пролазу неке људе које зову „Гагаузи”. То су Бугари по народности, а муслимани по вери. Бугарски босанци... Има доста Турака, нарочито бакала и дуванџија, и нешто мало Јермена. Интересантно је да Турци (и ако можда знају) не говоре бугарски, а Бугари с њима уопште, а нарочито при пазару говоре турски! Очигледно, мрзе се међусобно, али се трпе. Ни Бугари нису могли да претрпе Турке... Прво нас стрпаше у једну основну школу, па после ускоро у једну стару џамију пуну сваког ђубрета, да смо морали сами износити балегу и чистити патос; а после у неку бившу ткачницу. Но, сви услови за живот били су исти као и у Паничереву! На Велики петак дадоше нам по парченце црвљивог качкавала, а на Васкрс чорбу од пасуља! Неки попови правили су нануле (обућу), крстове и поскурнике (печате) од дрвета, неки су сами месили хлеб и кували јела да се нешто дода оној сплачини коју добијамо; а неки су продавали бозу и чај од липе. Кад смо ишли по воду или покоји пут у цркву, терани смо као робијаши у два реда под стра-

жом с пушкама и бајонетима! Неки пушачи крижали су суво лишће од липе и то пушили уместо дувана. Било је протојереја-ставрофора и игумана који су морали лично копати рупе за нужнике и чистити их! А као врхунац беде износим, да су многи кували воду у порцијама својим и ту потапали прљаве преобуке, само да угину вашке, па после у оближњем потоку испирали своје преобуке и порције, и у те исте порције после примали чорбу за ручак! Било је жена које су прале за паре, али ни десети део робља није имао пара. Ко је имао неку пару да купи штогод за јело (мало млека, сира, јаја итд.) остао је жив, а ко није имао, или је умро или се тешко разболео. Ако неко добије пакет од куће – мало хлеба, брашна, пастрме, пасуља, воћа итд. – тај се пакет у цензури отвара и све испрета па чак и хлеб се исече тражећи у њему писмо, новац итд. Страхота, страхота!... И у свој тој страхоти ради душевне хране сетимо се по који пут песника који каже: „Хај што Србин јоште живи крај свих зала, песма га је одржала њојзи хвала!” па чешће отпевамо: „Завичају мили крају у ком сам се родио, душе моје мили рају ко те не би љубио?” Затим „Ој Србијо мила мати, увек ћу те тако звати”, итд.

ВЕЛИКА СРПСКА ДУША

Рекао бих и заклео се да се ово нечовештво и ове патње никад не могу заборавити и да је потребна освета. Збиља се то не може заборавити. Али кад се хоће, може се опростити и освета од-

бацити. И гле чуда, велика српска душа све је то опростила! Опростила је по угледу на Христа, који је распет, умирући на крсту, рекао: „Опрости им Оче, јер не знају шта раде!” Опростила је (ако има коме) ради млађих поколења, ради боље словенске и човечанске будућности... Јер оно што није ваљало онда, неће ваљати ни у будуће. Оно што смо осуђивали код њих онда, није добро ни сами да чинимо. Најзад, ко зна зашто је Бог допустио ово наше искушење? Ја мислим, не толико ради грехова, колико да увидимо боље шта је слобода и независност, колико то вреди и колико је то драгоцено и скупоцено благо. А ко жели слободу себи, не треба да је ускрати ни другоме. Ко жели да буде вољен, тај треба и другог да воли. Народ бугарски, посматран у маси, сличан је српском народу, побожан је, трудољубив и штедљив. Али, када дође режим противсловенски, он исписује црне листове у историји! Видео сам код њих у логору нову мапу, која обухвата скоро цело Балканско полуострво до на три мора као „царството Блгарија”! И на ту паклену мржњу дошла је наша љубав као одсјај Божанства и угасила је - победила демонску мржњу, па је чак, после рата, створен и пакт о вечном пријатељству Срба и Бугара.

УЛОГА БУГАРСКЕ ЦРКВЕ

У оном судбоносном времену, у судбоносним данима и часовима и минутима, кад се зверски проливала и пушила крв српских свештеника, улога бугарске цркве била је бедна.

Што је бугарска држава, односно њена влада и војна власт, онако нечовечно с нама поступала, то се може објаснити режимом који није био словенски. Али интересантно је, и значајно и чудно, да бугарска црква - односно њена ондашња виша јерархија, која у свакој добро уређеној држави треба да важи као једна велика морална и утицајна сила, није ни малим прстом мрднула у помоћ нашем свештенству! Није учинила корак да се избегне оно варварско убијање у маси, нити да се избегне интернирање! Зар је смела она допустити да се искасапи и спали скопљански митрополит Вићентије и његов ђакон, да умре у интернацији митрополит Нићифор, да буде интерниран нишки владика Доситеј, школски друг софијског митрополита Стефана и шабачки владика Сергије и онолика маса свештеника, а кад су већ интернирани, да се онако нечовечно с њима поступа?! Ако се баш морало вршити интернирање, онда бар да је порадила да се наше свештенство распореди по мањим групама – рецимо по 40-50 душа и да се смести у неколико њихових манастира, где би живело сходно њиховом чину, под бољим условима у сваком погледу, а нарочито у погледу слободе кретања, у погледу конака, чистоће и исхране, него да скапава по претрпаним и заразним логорима?! Ако то бугарска црква није могла учинити, жалосно је за њен ауторитет; а ако је могла, па није хтела, срамно је за њен позив! Јер ту је била на делу у великом непријатељству са својом савешћу и са јеванђељем које проповеда у теорији. А, ето како дође време да се испуни оно што сам пророчки рекао у Ско-

плу градоначелнику Златарову: „Ово је пролазна политичка грозница и ми ћемо опет бити браћа, јер је то наш заједнички интерес, јер крв није вода!” А да је бугарску цркву задесио онакав догађај, уверавам цео свет да би сваки српски свештеник примио у своју кућу као госта по једног бугарског свештеника, за све време док се ратни пламен не угаси, а у српским манастирима и повеће групе нашле би прехрану и сваку удобност.

СВЕТЛЕ СЛИКЕ

Ради истине и правде износим овде и неколико светлих појава у оној душевној помрчини. Доста велики број људи и жена жалио нас је и доносио у логор понеку понуду, и стидео се онаког нечовечног поступка према нама, правдајући се да је такво „војно положеније”.

Поред напред наведеног примера у Хаскову, где се г. Васиљ Милев адвокат и народни посланик показао као добар човек, Словен и Хришћанин, наводим још два светла примера:

Господин Григор Хацигенов, велики богаташ из Рушчука, резервни официр, и г. Александар Војинов, професор гимназије из Софије, били су ми много наклоњени и многе су ми услуге и помоћ учинили, и моралну и материјалну. Штавише г. Војинов се, на његов предлог, у Бугарској и сликао са мном за успомену. Сазнадох да су сва тројица умрли, али дела њихова живе и Бог ће их наградити у царству небеском. А ја им овде кличем: „Хвала вам и слава добри људи, који нисте у нама гледали

робове него своју браћу!” Њима се лично нисам одужио, сем молитвом и воштаницом за покој њихове душе, јер нас је време и удаљеност одвајала. Али, уместо њима, указао сам стоструку пажњу и услугу другом једном Бугарину и његовој породици, који сад из политичких разлога живе код нас, а тако исто и једном Русу протојереју и његовој породици, које сам за време њиховог избеглиштва примио у своју кућу у Лесковцу.

СПАСЕЊЕ

Најзад, после три паклене године, као што је рекао наш славни владика Његош, „удар нађе искру у камену”, „пуче колан свечевој кобили и ударише кола низа страну!” Дође историјски пробој Солунског фронта и муњевити и страховити прогон непријатеља! Паде албански венац од трња са главе измучене и јуначке наше војске и засија се круна васкрсења! Србија се брзо очисти од непријатеља и заузео све што је српско преко Саве и Дунава и још више и даље на истоку, северу и западу... Тада наста паника код наше, за онда лажне браће. Наше банке, које су у почетку куповали са по 3-4 лева, сад су жудно тражили и плаћали са преко 20 лева, „понеже Србија ште буде”! Дође час ослобођења и спасења. Једнога лепог јесењег дана рекоше нам: „А бе, сега ште отивате на кашта. Спремајте нешта (пртљаг) и врвите!” И одосмо на „гарата” (станицу), уђосмо, неки у класне купеје, а неки у сточне фургоне, и кренусмо у правцу Плевне, преко Мездре и Враце, па дођосмо опет у Софију, а из Софије преко Сливнице и Драгомана

у Цариброд. Ту се мало пробависмо и одморисмо, а пошто више није било воза, то најстарије и најслабије другове и наше пртљаге потоварисмо у два-три камиона, а највећи број нас (око 200) као какав духовни батаљон кренусмо пешке у Пирот.

ДОЧЕК У ПИРОТУ

Дивна је слика била наш улазак у Пирот. Дочекани смо величанствено. Ван вароши изашла је пред нас литија са свештенством у орнату, са црквеним барјацима, са крстом и јеванђељем, са иконама и са многим народом. Било је ту и породица неких пиротских попова, топлих загрљаја са јецајем и сузама радости! Уз повике: „Ево наших хранитеља, наших мученика, наших апостола вере и нације”, уђосмо у Пирот!...

Кад смо ушли у варош за свакога је било одређено преноћиште по приватним кућама, а увече је био свечан банкет у најбољем хотелу („Београд”) у центру вароши. За вечером је било и наших и савезничких виших официра, а пало је неколико значајних здравица на српском и француском језику. По вароши шећкају неки Црнци са фиксаним лицем и здравим белим зубима. Дошли људи чак из жарке Африке у легендарну Србију да бране општу правду и нашу слободу! Сутрадан је спремљена комора са коњским и воловским колима и одвезла нас по групама у разне правце, према потреби: неке ка

Нишу и Сврљигу, неке ка Књажевцу, Зајечару и Крајини, а неке кроз Лужницу преко Бабушнице ка Власотинцу, Лесковцу и Врању. Тако се ми после пуне три године тешког ропства, после многих искушења и страха опет нађосмо на своме милом огњишту!

На Митровдан 1918. године, после Свете литургије и топлог благодарења, у лесковачкој саборној цркви одржао сам једну значајну беседу, која је штампана у књизи „Бугарска зверства” плодног писца г. Сретена Динића, учитеља и школског надзорника.

+ + +

Ето, драги читаоци и цео народе мој, тако је то све било. И не повратило се! Не дај Боже никоме, па ни душманину, да претури преко главе и да преживи све оно што смо ми преживели! Убеђен сам да то Бог не би дао кад би се сви људи у животу држали вере и јеванђељског морала. Али они који грабе хиљадама километара туђе земље, не увиђају да им треба само два метра у дужину и непун метар у ширину. А шта вреди онима који освајају земљу и поробљавају људе, кад изгубе своју душу и небо?”

Прота Милун Ј. Стојадиновић

СПОМЕНИЦА
СА СТАЗЕ ЖИВОТА

Крушевац, 1935.

ПОСВЕТА

Сени свога брачног друга – врлој супрузи,
верној сапутници у животу, нежној мајци, угле-
дној домаћици, Хришћанки и Српкињи

ПРОТИНИЦИ ДАРИНКИ

као духовни – нетрулежни споменик и као вечно
кандило на њеном гробу ову *споменицу* посве-
ћује њен супруг прота Милун Ј. Стојадиновић.

ПРЕДГОВОР

поглед на живот и брак

Ми долазимо на свет несвесно и одлазимо махом несвесно. Нити су нас питали хоћемо ли да се родимо, нити нас питају хоћемо ли да умремо.

Кад ступимо у живот и у животну борбу, ми имамо много циљева и потциљева, много труда, напора, искушења, брига и страха, много радости и жалости и сматрамо живот за неку вредност. А кад се све то сврши и живот се угаси, ми видимо да је живот на земљи једно ништа, да су сва средства слаба и недовољна и да су сви циљеви бесциљни. И онда тражимо спасење у вечности. На крају свог живота увиђамо, да оно што смо сматрали за светлост, био је мрак и да тек идемо у стварну неугасиву светлост „кад садањег живота ноћ пређемо, чекајући долазак светлог дана јединородног Сина Божјег” (Свети Василије). Светлост материјална која се гаси ништавна је пред светлошћу духовном која се не гаси.

„Човек је као трава, дани су његови као цвет у пољу – тако прецвета. Дух прође кроз њега и не познаје места свога!” Лета су наша као паучина, дани су наши 70, а преко силе 80 лета. Као метеор човек се заблиста и угаси се! И тако ми

силазимо са позорнице свога живота. Једним делом свога бића – телом – остајемо на земљи, а другим делом – духом – идемо даље. Куда? У васиону ка извору душе, јер дружба душе са њеним извором – то је савршени живот, то је највећа срећа, то је блаженство. Јер „боља је милост Божја него живот”. Човек и овде на земљи ужива у свему што је лепо, па ма на које се чуло његово односило; а уживање у лепоти божанства – то је савршени живот. Јер „величанство је Његово велико: обукао се у неисказану лепоту, оденуо се светлошћу као хаљином, простро небо као кожу, покреће облаке на идење и ходи на крилима ветрова”.

Не губећи из вида тај крајњи циљ наш, добро је осврнути се у прошлост и бар нешто од онога што се преживело отргнути од заборав. Јер из сећања на дане древне, из оживљавања успоме на добрих и лоших, извире поука. Успомене су као искре огња и као варнице пламена. Где има тих варница ту је и огањ и топлота и живот. За разлику од материјалних варница успоме су духовне варнице било радосне или жалосне. Отргнути их од заборав значи васкрсавати духовни живот и продужити своју егзистенцију. Продужити је у духовну светлост и топлоту. Јер огањ физички гаси се, а огањ духовни не гаси се. И на томе ја радим. То је циљ ове књижице. Кад моја деца и унуци и прауници и даље потомство и сви даљи сродници и пријатељи ово прочитају, видеће и знаће да сам некад живео и радио и нешто добро постигао.

Свето писмо каже да „није добро човеку самцу на земљи”. Зато Бог од једног ребра првог човека створи му жену да му буде друг и помоћница у животу. И рече им да се плоде и множе, да напуне земљу и да владају њоме. И би тако. И бива тако. И биће тако док траје човечанство. Дали је при стварању жене играло улогу баш ребро, или који други део његовог тела – то није од пресудне важности. Али ми смо дужни веровати онако како је написано. А што се мене тиче, ја бих радије рекао да је жена створена од срца човековог. Рецимо да је човек имао два срца, па Бог оставио човеку једно, а од другог створио жену. Јер песник каже: „Докле срце за срцем уздише, е па дотле а куда ћеш више”?!

Свето писмо за брак каже да је то „велика тајна, јер човек оставља оца и матер своју и прилепљава се жени, те од два тела постаје једно”. И брачни другови су кроз живот једно биће и деле у животу заједнички све благодети и све тегобе, све сласти и све горчине, све бриге и безбриге, све радости и све жалости, једном речи, све добро и зло. Они се најбоље разумеју и једно другом сваку тајну поверавају. Чак много пута и сам поглед њихов довољан је да се разумеју. Све ово важи за срећан избор брачног друга, онде где влада чиста љубав којој је подређен материјални интерес, а то је у огромној већини и то је срећа за човечанство. Такав брак благословио је и Христос кад је био на свадби у Кани Галилејској и кад је воду претворио у вино. Јер вина беше понестало, па да се домаћин не би пости-

део и да се весеље не би умањило, на молбу своје мајке Он учини ово прво своје чудо и вероваху у Њега ученици Његови.

Но као што свако правило има изузетак, дешава се да не буде добар избор брачног друга и да уместо очекиване среће дође несрећа. Али законодавство се постарало, те и томе има лека. Главно је да се без брака не може срећно опстати, ни кућа кућити; а то најбоље знају сви они који су искусили самоћу – сви удовци и све удовице.

Има људи који на брак гледају као на оков, воле самоћу, избегавају породицу и не жене се и не удају. Али срећом они су у огромној мањини. А ја свечано тврдим: да је брак најсавршенији облик живота. Брак је извор и темељ породице, а породица је извор племена, а племе извор народа, а народ извор расе и човечанства. И свака поменута јединка, ако је у истини просвећена и културна, може и мора бити срећна; а ако је глупа и покварена, мора бити несрећна. Где завлада неморал и претерана себичност – ту је свако друштвено зло на прагу!

Бива и тога да се појединци одричу брака због телесних мана и то је разумљиво. Али бива и тога, да се и здрави одричу брака због своје професије! Веле да је „девство савршеније од супружанства” и да им брак и породица смета у савршавању у научним проналасцима и успеху. Ово њихово гледиште најбоље је да оставим без коментара, јер сваки коментар ишао би на њихову штету. Јер је ово гледиште неприродно. Човек има много потреба, инстиката и нагона. Он осећа глад и жеђ. Треба му храна и пиће са

свима процесима, треба му спавање итд., па како може и мора једне потребе задовољити, а друге одбацити? Христос хоће *да* или *не*, а трећега нема. И строго је шибао лицемерство, па га ни један нормалан човек не може препоручивати. Но ипак, ко жели и узда се у себе да збиља кроз цео свој век може остати девичан, нека то и буде. Само не треба губити из вида, да Христос осуђује сваку саблазан, па чак и за похотни поглед и помисао на туђу жену каже да спада у прељубу; а да своју жену треба *волети као самога себе*.

Ето из тих разлога паметан свет цени брак и сматра га за светињу. И сваки исправан човек са тугом се растаје са својом умрлом женом, као и она са умрлим мужем. И мене је то определило, као и пријатно сећање и захвалност према жени нагнала, да напишем и штампам ову књижицу.

КРАТКИ ЖИВОТОПИСИ

Ја сам рођен од сељачких родитеља: Јована Стојадиновића и Анђелије Раде у селу Каменеа-чи, срезу трстеничком, у округу крушевачком, обноћ уочи Светог Саве, 13. јануара 1864. године, у понедељак, а крштен сам у манастиру Велућу.

По пресељењу родитеља, рано детињство провео сам у селу Стопањи, истог среза и округа. По свршетку основне школе у Стопањи (два разреда), у Медвеђи (трећи разред) и у Трстенику (четврти разред), отац је хтео да ме да на занат терзијски и одвео ме у Крушевац, али ја сам волео школу. И отишао сам пред први српско-турски рат у Крагујевац и тамо сам свршио четири разреда гимназије са одличним успехом. Имао сам одличне наставнике у сваком погледу. Директор је био чувени Сима Живковић, а професори: Радован Пајић, Кузман Паштровић, Вуле Паштрмац, Сретен Стојковић, Пера Ђорђевић, Алекса Новаковић, Живојин Јанићијевић, катихета Никола Божић итд. Пазило се строго како на научну спрему тако и на васпитање и на патриотизам. Као сиромаш иако сам имао благодејање, ипак сам морао послуживати и давати „кондиције” – слабе ђаке спремати. Иако сам имао урођену наклоност ка богословљу и љубав према свештеничкој служби, налазећи да ћу тако најбоље решити проблем живота, мој брат од стрица Михаило, ондашњи судски писар у Београду, а сада касациони судија у пензији, видећи ме даровита навали да продужим гимназију и

затим Велику школу и ја се уписах у пети разред. Али мој отац не пристаде, јер вели то је много дангубно, скупо и мучно, него као сиромас да морам што пре „доћи до хлеба”; а додуше онда се поповство високо ценило у народу и свештеник је био најбољи чиновник. Правнике и философе питао је народ: „А кад ћеш да свршиш Богословију?” И ја ускоро напустих пети разред гимназије и уписах се у београдску Богословију. И сврших је као благодејанац са скроз одличним успехом 1884. године. Прве године беше екстернат, те сам и поред новчаног благодејања послуживао. Поред осталих и код др Лазе Лазаревића нашег одличног књижевника. Остале три године провео сам у интернату. И у Богословији сам имао већином одличне наставнике. Први ректор архимандрит Нестор и други протосинђел Никанор и професор Јеврем Бојовић постали су епископи; а синђел Фирмилијан постаде митрополит српски у онда неослобођеном Скопљу. А свештеник Димитрије Павловић постаде прво епископ, па затим први патријарх српски, по обнови патријаршије. Од осталих професора беху истакнути: др Војислав Бакић, Јеврем Илић, Јања Поповић, Димитрије Јосић итд. Одмах сам постављен за учитеља основне школе у селу Мекишу, у онда новоослобођеном округу топличком, срезу добричком, недалеко од Ниша. Сврших тамо једну годину рада и одржах испит ученика са врло добрим успехом; а изасланик беше чувени педагог Стево Чутурило. Затим се регрутовах у Прокупљу и одох у војску на одслужење у кадру скраћеног „ђачког” рока у Дванаестом пешадијском пуку у Нишу. После краће

паузе рукоположен сам у Нишу за ђакона крушевачког на Цвети 6. априла 1886. године и уз то бејаш катихета у гимназији крушевачкој. Затим, 31. октобра 1888. године рукоположен сам у Београду за свештеника и добих парохију великоврбничку у близини Крушевца, у срезу расинском и тамо проведох 6 година. Тамо сам на лицу места проучио сељачки народ у маси и упознао све његове и добре и хрђаве стране... Затим сам конкурсом добио варошку парохију Неготин у Крајини, али тамо мало остадох. Указом Њ. В. Краља бејаш постављен за судију Духовног суда епархије тимочке у Зајечару и тамо пробавих две године. Из материјалних и здравствених, па и политичких разлога, дадох оставку и опет се вратих на парохију. Добих Лесковац у епархији нишкој и тамо проведох 38 година, па пошто услед старости и изнемоглости, после 50 година службе, узех капелана, опет дођох у Крушевац на „старину”, где ми живе деца и где ми је жена боловала, умрла и сахрањена. У Лесковцу сам такође дуго времена био катихета у гимназији и пољопривредној школи, болнички свештеник и вршилац дужности среског намесника. Више пут био сам комесар, члан и претседник стручних комисија и исповедник свештенства града Пирота и округа пиротског. Радио сам на књижевном пољу. Многе чланке и расправе штампао сам у црквеним и дечјим часописима: *Хришћанском веснику*, *Прегледу*, *Веснику српске цркве* (од кога сам и хонорисан без мог тражења), *Српчету*, *Народном просветитељу* итд., па и у новинама. Нарочито сам радио на црквеном беседништву и, како стручњаци и јавно

мњење веле, са успехом. Штампao сам у брошурама и неколико засебних беседа и расправа као нпр. *Пут ка Спаситељу, Побожност и патриотизам, Ускршња размишљања, Будућност Словена, На рођендан Краљевић Петра* итд. Ако буде још века, све те радове и многе друге у рукопису мислим да скупим и штампам у једној повећој књизи.

Црква ме је одликовала: црвеним појасом, похвалницом Светог архијерејског сабора (још за време блаженопочившег митрополита Михаила) и епископа нишког г. Доситеја, протском камилавком и протојерејским чином (пре 15 година); а држава орденом Светог Саве петог и четвртог степена.

За време окупације у Светском рату повлачио сам се са породицом до Призрена и видео сам улазак бугарске коњице у Призрен, па се доцније преко Урошевца и Скопља после огромне патње опет вратио кући у Лесковац, баш на Бадњи дан у свануће, и одмах сам интерниран у Бугарску. А дотле су многи моји другови зверски поубијани! Да се нисам повлачио, први бих ја погинуо. У Призрену потпуковник Пејев даде ми „открит лист”, објаву за путовање, али ми га у Скопљу одузе војни детектив, неки Попов. Свирну у пиштаљку да дође војник са пушком и ножем на пушци и стражарно ме спроведе у командантство рекавши војнику: „Ако само една крачка мрдне на ванка, тргни му куршум и фрли во Вардар!” А градоначелник Златарев који се беше распртио у нашем окружном начелству у сред канцеларије трже на мене каму са стола грдећи Србе најгорим изразима! Узалуд сам му ја

доказивао да је ово што се догађа једно болесно стање, једна политичка грозница, једна неприродна и пролазна појава, јер смо ми браћа по крви, и по језику и по вери. Руди словенска зора и успоставиће се наша слога, кажем му ја. А он цикну као бесан рис: „Каква братја? Пречи су нам Турци и Цигани него ви Срби! Сушто (исто тако) и Англичани и Френци (Енглези и Французи).” Банка наша једва се могла променити за 3 до 4 лева, а намирнице страшно скупе и готово нестале. Напољу цича, а дрва се на кантар купују. Врбовина динар килограм! Ни да се огрејеш, ни да се опереш, нити да штогод скуваш. Стан, једно пусто сопче јеврејско пуно стеница, плаћам по банку нашу дневно. И кад се све исцрпло, притекла нам је у помоћ енглеска мисија у лицу племените Леди Пеџет. Најзад губернатор јужне Србије генерал Рача Петров у кога још не беше умрло човештво даде ми дозволу, да могу возом отићи „на кашта да одведем семејство воф Љасковец”... И после три године проведене у ропству под неописано тешким околностима у сваком погледу, вратих се опет кући у Лесковац.

Даринка је рођена у Трстенику 22. марта 1866. године (на вел. вторник) у трговачкој кући од оца Василија Гајића и мајке Милене. Детињство и девојаштво провела је у Трстенику, где је и основну школу свршила. Отац јој је раније умро, само је успео да је упише и одведе у школу. А мајка њена као удова водила је сву бригу о кући, о њеном школовању, ручним радovima и васпитању. Друге деце није имала. И као добра мајка пружила јој је одлично васпитање и све домаћичке врлине. Скоро целог свога века као попадија није она испуштала из руку игле, плетиво, преслицу, вретено и разбој са свим прибором за ткање. И на шиваћој машини је радила. И прала је, и пеглала, и кувала, и крчила и рибала. Па ни мотике се није стидела и радо је ишла у свој виноград на посао.

Интересантно је да сам за време њеног детињства неколико месеци и ја као сељачко дете живео у Трстенику у њеној кући плаћајући стан и храну по погодби њене мајке са мојим оцем и тако сам први пут постао „чаршилија”. И заједно смо ишли у основну школу – она у други, а ја у четврти разред. И као деца играли смо се често деčјим играма и не слутећи да ће нам и сва будућност бити заједничка! Доцније кроз гимназију нисам имао никаквих веза с њом, а од пола богословије почиње да се буди наша деčја прошлост. И постепено оживеше негдашње успомене. Старо познанство претвори се у присно пријатељство, а пријатељство у љубав и у брачни живот. Кад сам о школском распусту као

богослов долазио у Трстеник, макар био и у опанке обувен и у скромном оделу од „сегелтуха”, радо је хтела да ме види. Није она гледала на скупо одело и обућу, ни на златан сат и ланац, него на личност. И кад бих јој по који пут посету учинио у кући, била је срећна. А кад би донела послужење, руке су јој подрхтавале од радосног узбуђења. То је вулкан љубави подизао пламен кроз отвор срца њеног и тихо је замишљао! А мајка њена посматра тај приказ и сећа се своје младости...

Тражили су је богати трговци, али она је волела школованог човека. Простаклук и богатство нису јој се допали, него интелигентност и просвета, па макар и у сиромаштву. Венчали смо се 21. октобра 1884. године (недеља) у Трстенику. Ја сам већ био учитељ на служби. И одмах одосмо у топлички округ, да ми буде помоћница у животу и у светој дужности народног просвећења. И проживесмо у браку пола столећа истина у борби животној, но ипак доста успешно и срећно.

У браку смо имали седморо деце – 3 сина: Божицара, Борислава и Бранислава, и 4 кћери: Ружицу, Зорку, Милицу и Љубицу. Од њих, троје су умрли још као мала деца, и једна кћи која је била удата за професора. Сад су у животу њих троје: један син ожењен и две кћери удате. И сви су добро збринути. Имамо и одраслу унучад, од којих су неки на школовању, а један је после велике матуре и свршене Војне академије сада пешадијски потпоручник. А за даље у Божјој је руци.

НАШИ ЈУБИЛЕЈИ

Било је и јубилеја ведрих и облачних, светлих и мрачних. Десету годишњицу моје службе и нашег брака прославили смо скромно. Двадесет и пету годишњицу „Сребрну свадбу” прославили смо још боље у кругу пријатеља. Четрдесету годишњицу службе прославих свечано у Београду са преосталим живим друговима. У Вазнесењској цркви било је свечано благодарење са сходним говором. Потом сликање у портр. И најзад заједнички ручак у дому нашег класног друга проте Петра Милојевића. А педесета годишњица службе и брака „Златна свадба” осујећена је услед болести и смрти супруге. Мислили смо да то прославимо на Петровдан 1934. године, а она умре рано изјутра по Видовдану! Јер гле Творац је „педом измерио рок нашег трајања на земљи”. И она оде Богу на истину, а ја остадох изнурен борбом и старошћу да чекам прославу онога дана и часа, кад ћу је потражити телом на земљи, поред њене вечне куће, а духом на небу више материјалног света, изнад сунца и звезда, да видим где је и како је, па да ову бедну привременост заменимо вечношћу у заједници!

Но ипак ни педесета годишњица није остала незапажена. Поред многих усмених честитака од другова и пријатеља Његова Светост патријарх сазнавши за тај јубилеј изволео је послати ми из Сремских Карловаца следећи телеграм: „Проти Милуну Стојадиновићу, Честитамо педесету годишњицу успелог рада и шаљемо благослов. Патријарх Варнава.”

БОЛЕСТ И СМРТ

Целог века свог била је потпуно здрава. И не памтим да сам имао потребу за лекарску помоћ ње ради, сем једаред због „песка у жучи” и оправке зуба. Била је по бањама: у Брестовачкој, Врањској, Врњачкој и Соко Бањи, но више ради чистог ваздуха и провода него због болести. Али од пре две и по године, пред смрт, наступи оболење и то озбиљно. По Божићу 1931. године изненадно дође парализа, шлог, и одузе јој се десна рука и нога, да се једва могла служити њима! Долазише лекари појединце, и удвојено и утројено, конзилијум. Прегледаше, мерише притисак, у три маха пуштаху крв у знатној количини, убризгаваху потребни серум, инјекције, препоручиваху дијету и даваху рецепте за разне лекове, медицине, у течности и прашковима. И тако се бори пуне две године. Са почетка 1934. године видело се и лаички да нема боље, али од Васкрса до Ђурђевдана, те године, којекако се таворило. Чак је успела да посети децу у Београду и на Умци и да душевно ужива у њима и њиховом имању. И то је била последња њена посета њима. На Ђурђевдан било је њено последње сликање са децом на Умци. Видећи да се болест погоршава, пишем да се одмах врати кући и она праћена децом дође не у Лесковац него у Крушевац 7. маја, а ја дођох из Лесковца да се видимо. Од тада до Видовдана била је на постелји негована, лечена и понуђена што се боље могло. Али узаман! Пред смрт се накнадно испољише и нагомилаше једновременно још неколико болести: артериосклероза, запалење бе-

шике, бронхитис, шећерна болест и најзад запаљење плућа са јаким кашљем, да се није знало од чега пре да се лечи! Изгледало је да ће умрети баш на Видовдан, али добивши последњу инјекцију, мислим камфор, на Видовдан после подне, издржала је ту ноћ и сутрадан, 29. јуна у петак, у пет сахата ујутру издахнула ја на рукама мојим и наше деце; а сахрањена је у суботу 30. јуна после подне у гробљу крушевачком.

ПОСЛЕДЊИ ТРЕНУТЦИ

Ах, ти последњи тренутци! Не зна човек коме је теже, да ли болеснику који умире или родбини која га посматра и услужује? И слабо се може наћи перо, да их потпуно опише. А на сваки начин занимљиво је, интересно, утешно, поучно и корисно описивати их. Јер ако ништа више, а оно бар сваки види слику и свога сопственога умирања.

Из Лесковца је дошла у Крушевац споразумно са мном, да ту болује у нашој кући и код наше деце ради боље неге; па или да оздрави или да умре. Јер збиља, ја сам стално био ван куће у послу и штрапцу и ко ће да је негује, кад смо само нас двоје у кући? Предочавао сам јој на случај да умре и да се сахрани у Крушевцу, да ћу се и ја поред ње сахранити; но како да се одвојимо од свога гробља у Лесковцу и да оставимо своју милу кћерку Зору и друге покојникне? Она на то рече: „Свеједно, земља је земља!” Дакле, хтела је да дође и довео сам је.

Кад сам у току њене болести због обавезне службе био у Лесковцу, и ако сам чешће долазио, она ме је ипак тражила. Питала је *где сам* и рекла је да *треба да дођем*. Говорила је чешће: „Где је Милун, сад треба да је овде поред мене, а после шта ће?” И питала је: „Дође ли Милун?” То ми је одмах саопштено и ја сам хитно још обноћ дошао. То је њу обрадовало и била је весела. Предвиђала је ваљда да је то наше последње виђење, ма да то није испољавала и волела је да сам поред ње, а то сам исто волео и ја. И небо се приклонило, жељу нам испунило и

духовном зраком радости нас обасјало! Видесмо се још једном.

У последње време поче да је издаје памћење. Више пута заборави који је датум, који је дан и које је доба дана. Ујутру пита: „Је ли вече?“, а предвече пита: „Је ли јутро?“ И то ме је много забрињавало.

Доста се трудише лекари и у Лесковцу, и на Умци и у Крушевцу. Али небески лекар и животодавац, Онај који је створио бескрајно небо, чије је пространство нашем уму недостижно; Онај који је звезде распоредио по васиони, који сунцу заповеда да сија, који ствара огањ у облаку, који муње и громове држи у рукама и поставља дугу у ваздуху; Онај који је мора и океане ограничио песком, ето постави границу и њеном животу на земљи. И она нас остави. Па како да се растанем с њом? Како да затворим врата вечне куће њене, где прозора нема и где сунчани зрак не допире?

Кад сам јој у току болести предлагао да што-год шире говори са мном, она ми рече: „Немам шта више да говорим, све је говорено раније, само хоћу да си ту“. Кад сам је храбрио да не очајава, рекла је: „Доста је било и нашто очајање?“ Кад сам је питао има ли какву жељу или поруку, какав аманет да остави – рекла је: „Немам, све ти је познато“. Кад сам последњих часова ганут до дна душе гледао њено бледо лице, ослабело тело, клонулу главу и знојаво чело и слушао њено тужно јечање, питао сам је: „Шта те боли?“ – а она је одговарала: „Не боли ме ништа!“ Кад сам јој једном рекао: „Даринка, немој да ме оставиш!“, она је као мој анђео чувар рекла:

„Бог с’ тобом, како па да те не оставим?!” Као права хришћанка смрти се није бојала и за чудо је нити рече јао, ни куку, ни леле! И кроз све време боловања, ваљда да нас утеши, говорила је: „Нећу ја да умрем”. Само уочи дана издисаја, а без мога присуства сину је нашем рекла: „Божо, мајка ће да ти умре”, али је и тада била храбра и душевно спокојна! Заиста јединствен пример самртника. Кад сам је једном упитао: „На случај да се растанемо, шта мислиш о мени, куда ћу и како ћу?”, она је паметно рекла: „Уз децу и са децом. Доста си диринцао, одмори се!” Кад је на Видовдан изјутра упитах, да ли дозвољава да се за мало удаљим од ње ради одласка у цркву на Архијерејску службу и на помен Косовским јунацима – она великодушно рече: „Ако, иди то је ред и дужност”. Кад јој на поласку рекох „До виђења!”, она ми одговори „До виђења!” И то беху последње њене речи! Заиста пророчке и значајне речи, јер ћемо се видети у небеском царству. А при самом издисају на мој крик: „Даринка, погледај ме!”, она усиљено отвори до пола десни очни капак и погледа ме. Тиме ми је сигурно хтела рећи последње збогом. И то беше последњи благи поглед њен!

Одмах сам на брзу руку послао неколико најпречих депеша и хитно приступио даљем послу. Опремљена је пристојно и сахрањена свечано. Око одра њеног скупила су се сва наша деца: син, обе кћери, снаха, један зет, унучад, комшилук, и доста пријатеља. На пратњи и опелу учествовало је целокупно свештенство крушевачко. Звона су звонила и у Крушевцу и у Лесковцу. Спровод је био кроз цео град на свечаним

колима са кочијашем и коњима у црнини. Деца су својој милој мајци набавила и леп венац. Код Косовског споменика одржан је помен. Опело је било у цркви Цара Лазара. Пред нашом кућом и над гробом био је опет Помен. И после последњег целивања и сахране – растасмо се. И она оде у вечност, а ми остадосмо у привремености!

+ + +

Писмене изјаве саучешћа упутише: патријарх Варнава, митрополит загребачки Доситеј, епископ нишки Јован, епископ жички Николај, брат Михаило (отац др Милана Стојадиновића) са породицом, пријатељ Жив. Д. Терзибашић, ђенерал, начелник артиљерискотехничког одељења Министарства војске и морнарице, кум Јова Ђорђевић, професор, прота Таса Урошевић и многи свештеници, Сретен Динић са својом супругом Евгенијом...

Лесковачки гласник, бр. 28, 1-14. јул 1934. године, известио је о смрти протинице Даринке: „Покојница је проживела у Лесковцу 38 година као ревносна мајка и супруга и оставила трајан спомен међу познаницима и пријатељима.”

БЕСЕДЕ

На опелу у цркви надлежни свештеник г. Душан Весић (био је катихета крушевачке гимназије, врбнички парох, Солунац, свештеник у цркви Лазарици 1918-1945. године, сарадник *Хришћанског весника*, п. п.) одржао је следећи говор:

Ожалошћена породицо и пратиоци,

Сматрам за дужност да се као свештеник и колега уваженог проте Милуна Стојадиновића опростим са његовом добром и племенитом супругом Даринком, која га је пратила кроз његов живот педесет година и била му искрен и веран помагач у његовом тешком пастирском раду. Она је поред тога што је била узорита супруга била још и нежна и добра мајка, која је цео свој живот посветила васпитању и нези своје деце која су добро збринута, и нези и васпитању свога унука Радослава који је рано остао без своје добре мајке, а њене кћерке Зорке, те му је она једновременно била и баба и мајка.

Покојна протиница рођена је пре 69 година у Трстенику у патријархалној кући Гајића, где је од ране младости васпитана у религиозном и српском духу, да је после као сапутница свога мужа била узорита супруга, мајка и ретка домаћица, те је свуда где је њен муж службовао служила за пример у сваком погледу.

Био сам мали кад је уважени прота Милун био са службом у Крушевцу као ђакон и у Великој Врбници као парох при цркви којој је и моје село припадало. Колико је покојна Даринка тада као млада попадија уживала углед и поштовање

и код сељанки, које је она упућивала у ручном и домаћем раду, као и код свих оних жена с којима се дружила, види се из овога: што су ми и моја мајка као сељанка која је долазила у додир са покојном Даринком, а доцније и моја покојна ташта која је била комшика и другарица покојне Даринке, о њој причале најлепше, и што се и данас многе старије сељанке из Велике Врбнице и околине сећају ње и њеног рада, те је и данас помињу као ретко добру жену. Њој као тадашњој младој попадији то је остало као најлепша успомена и радост, те је и то био разлог да заволи Крушевац и околину, па је већ неколико година изјављивала своју жарку жељу да се под старост настани у Крушевцу, јер је то место заволела изнад свију других места као прво место службовања свога мужа у свештеном чину. И та жеља најзад испуњена јој је, и сва је била срећна кад је њен муж уважени прота Милун подигао кућу у Крушевцу (Пећска улица, број 12, п. п.) и ту се са њом као умировљени парох лесковачки преселио да живи. Но, на жалост та њена радост није била дуга и није јој се дала прилика да у миру дуже проведе последње дане са својим мужем у Крушевцу и његовој околини. Тешка болест брзо је скрхала њен пређе завидно јак организам, те је јуче у свануће на рукама свога нежног супруга, свога јединца сина Боже, своје две кћери Руже и Милице и снахе Љубице испустила своју племениту душу озарена радошћу и осмехом што су сви на окупу код ње и што је пред смрт сазнала, да је и њен мили унук Раде, кога је она особито волела, збринут јер је успешно завршио Војну академију и постао официр.

Уважени и драги оче прото!

Ви који већ педесет и више година као добар слуга Христов у оваквим приликама пружате утехе и тешите ожалашћене парохијане утешите и себе тим истим утехама, а Ви најбоље знате где је наша утеха и нада. Том утехом утешите и своју драгу децу која губе своју драгу мајку, то мило и слатко име за свакога од нас.

Покојну протиницу нека Бог помилује и нека јој да рајско насеље, које је она сигуран сам заслужила, јер је целог свог живота била добра, побожна и племенита, и свој дати јој од Бога талант устостручила. Бог душу да јој опрости и вечан јој покој у царству славе! Амин.

+ + +

А на гробу пред саму сахрану ја сам се с њом опростио следећим говором (импровизо):

НА ИВИЦИ ГРОБА

Опроштај са својом умрлом супругом.

Слика срца и тенутка.

Сломи се једно крило моје! И нема више лабудова полета. Паде венац радости и утехе моје! И најлепши цвет на њему увену! Утрну звезда моја! Изгуби се златна јабука. Камен драги паде у море. Оста Месец без Данице. Оста сув босиљак без мирисне руже! Одлете благодат и посрну кућа моја. Сатка нежност, силна мудрост, мио глас и говор, тактичност у свему, кућни поредак и поуздање моје – ишчезе као дим! О како је вечност близу до садашњости – само

их тренутни издисај раздваја! Даље је море од својих обала, него вечност од садашњости. Заиста све је на овом свету прах, pepeo и сенка! А гле, ми то не увиђамо или доцкан увиђамо...

Боже Створитељу,

У часовима туге и бола, а нарочито бола душевног који граничи са очајањем, коме ће се пре обратити човек уопште, а специјално свештеник Твога олтара, Твој апостол и мисионар, него Теби Створитељу? И ја се сада *прво* Теби обраћах овде на ивици гроба, пред вечном кућом моје врле супруге.

Како су ме послови – Служба Теби и Твојој цркви – чешће одвајали од ње и временом и простором, жива ми је жеља била и молио сам Те: ако је дошло време да баш мора умрети, онда да будем поред ње присутан при издисају! Желео сам да видим последњи поглед њен, да чујем још коју њену реч и да је душевно охрабрим. А то је исто и она желела. И ти си ме, Боже, чуо и жељу ми испунио, на чему Ти синовски благодарим! Тиме си ми пружио нов доказ да заиста постојиш као живо, неописано, недостижно и свемоћно биће које влада светом, и да очински водиш рачуна о умесним жељама, да чујеш молитве наше и да их испуњаваш. А то за све нас и за веру нашу у Тебе много значи.

Ни као обичан човек а особито као свештеник нећу и не смем да ропћем против Тебе, као што ни она није роптала него је праведнички издахнула. Јер знамо да си рекао нашим праоцима и сваком живом човеку: „Земља јеси и у земљу ћеш отићи!” То је закон Твој. Нити се смем упустати у критичко испитивање Твога промисла,

већ Ти хвала што си је и досад поживео! Али Те молим Створитељу: прими душу њену у Твоје руке и по бескрајној милости уведи је у Твоје царство небеско! Поклони јој рајско насеље, јер верујем да је то она заслужила. Јер Ти Господе најбоље знаш, да ми је она за педесет година нашег брачног живота била незаменљива помоћница у мојој тешкој пастирској служби, била је весталка која је огањ побожности стално чувала да се не угаси и тиме моју ревност у раду за славу Твоју и за добро народа одржавала да не клоне. И за све успехе моје које сам у бури живота постигао на пољу мога рада – она има половину заслуге. Зато је помилуј Господе! А мени дај снаге да могу овај тешки бол преболети.

Друго се обраћам вама, браћо свештеници, и захваљујем вам на почасном чинодејству – пратњи и опелу у историјској цркви Цара Лазара! Ваша другарска пажња према мени и према покојници остаће у мојој души увек као драга успомена и подстрек за нашу обавезну љубав у међусобним односима; љубав која ће нас приказати као праве Христове следбенике из којих зрачи светиња, подићи нам углед у народу и корисно утицати на успех у нашем узвишеном позиву.

Треће се обраћам вама, уважени грађани, који чим сазнасте за моју трагедију дођосте у посету, седесте дан и ноћ поред њеног смртог одра и на опелу и пратњи присуствовасте. Хвала вам! Бог нека вас награди за ту хуманост вашу.

И четврто обраћам се теби, мила и драга моја супруго. Ако је тело твоје мртво, душа ти је жива и чуће ме.

Ти знаш да смо у јеку наше младости ступили у брак из чисте љубави. Никакви материјални обзири нису нас руководили. Били смо с малим сретсвима задовољни. Кад сам у почетку службе био учитељ у селу, ти си варош оставила и у село дошла без роптања. Газила си сеоско благо, и радо си пешке ишла са мном чак у Ниш и на-траг и ниси умор осетила! И срећно смо провели пола столећа у браку. И доста си пропутовала по свету и два си мора видела: Бело и Јадранско. И Преспанско си језеро видела. И Охридско језеро смо пребродили. Једино окупација нам је донела горке часове, али и то је свршено на славу Отаџбине. И све те успомене сада на растанку с тобом отржем од заборава у циљу да олакшам души и мојој и твојој. Ја сам мислио да ме ти надживиш, но ти ме претече смрћу. И преко своје воље остави ме, да до свога гроба осећам огромну празнину, тугу и пустош у животу! Зато мој гроб одређујем да буде овде поред твога гроба, да смо и мртви заједно као што бесмо у животу. Јер из твога гроба, где лежи снага твоја, извире сва мудрост и утеха моја. Мудрост је у сазнању да смо овде сви пролазни, и да се треба спремити за вечност; а утеха је у вери и нади, да ћемо се опет видети и да се пред лицем Бога нећемо постидети. А сад ми дозволи да завршим ову опроштајну реч.

Мила моја Даринка! Верна супруго! Паметна и верна домаћице! Ретка доброто! Оличена врлино! Светлости мога живота, која се клониш

своме западу, а мене остављаш у мраку! Нема више твога милог погледа, ни умилног гласа ни мудрог разговора! И гле чуда: мада си у мом и дечјем наручју издахнула и ја сам ти свећу упалио, ипак ми се чини неверица и питам се је ли ово истина? – Како се то догоди? – И како ћу ја поднети бедни остатак живота без тебе?! – Али као што обоје верујемо, има живота и после гроба, вечног духовног живота. И ми ћемо се опет видети на небу, у бескрајним висинама више наше атмосфере и више свију звезда. Да то је истина, тврди највећи ауторитет свих векова – Богочовек Христос и Његово свето Јеванђеље. А тамо међу милијардама душа има ко да те причека. Тамо је наша мила Зора, која те жељно чека у духовни загрљај. Тамо су наша невина деца, тамо је твоја добра мати и други наши сродници, а тамо ћу и ја доћи. А дотле ако Бог поклони, виђаћу те у сну и с тим ћу се задовољити...

Волела си царски Крушевац и жеља ти је испуњена. Провела си овде негда три године као ђаконовица и сад неко време као протиница. До чекала си доста лепу старост, и децу нашу добро збринуту и одраслу унучад. Видела си овде наше ново имање и у њему си душевно уживала и – с тим буди задовољна. Јер противу Божјег промисла нико се не може борити. И мада смо се још у току твога боловања опростили, и ти си нашој деци поделила твој матерински благослов, ја се и сад овде с тобом поново опраштам. Опрости ми и нека ти је просто! Знај да те никад нећу и не могу заборавити ни прежалити. Ја ћу се овде на земљи увек молити Богу за тебе; а твоја

душа, твоје неумрло „ја” нека се горе на небу
моли Богу за мене. Збогом и довиђења! Амин.

МОЈА НАМЕРА

У посвети ове књижице казао сам нашта сам
циљао – да наберем невен цвеће које не трули и
њим да окитим гроб своје супруге, а у исто вре-
ме да на овај начин олакшам својој души и убла-
жим бол. А сад у допуну тога осећам потребу да
изјавим следеће:

Нисам ни видео, ни чуо ни у књижевности чи-
тао да је ико до сад овако брошуру написао. И
можда је ово *први* и једини случај. И мада је ово
скопчано са знатним трудом и трошком у овој
новчаној кризи, дакле једна прилична жртва,
тим пре што ова књижица није намењена за про-
дају, већ за поклоне, ипак можда ће се наћи неко
чак и да ме осуди, уместо похвале! Али ја за то
не хајем. Мени овако годи. Јер камени споменик
који подижем ма кад порушиће зуб времена; а
овај духовни споменик трајаће много дуже и ја
га зато подигох. То ми је душевно задовољство
и не бежим од критике.

Научари астрономи служе се дурбином – те-
лескопом да привуку звезде ближе и да их про-
уче. А богослови и сви верни руковођени црк-
вом служе се срцем својим да привуку небо бли-
же и да проуче живот небески. Срце које не мо-
же без Бога и тражи Бога њихов је дурбин. И
моје срце је мој дурбин. Оно је кључ који отвара
врата небеска и магнет који подиже рајску за-

весе, да се види живот будућега века. И нека Бог благослови, да кроз тај дурбин сви виде и осете ако не више, а оно бар колико ја видим и осећам!

Ђакон Милун Ј. Стојадиновић

ДУШЕВНО ЛЕКАРСТВО

Крушевац, 1886.

Нема ваљда више човека на свету, па ма он и најпростији био, који није уверен, да у себи, у своме бићу има двоје различно: тело и душу. Уверење о томе двојству човековом, о двојакој – телесној и душевној – природи његовој утврдило се одавно код свију људи, који су год ма и најмање могли мислити, и који су кад год у веку својим рођеним очима посматрали смрт (умирање) човека, растанак духа с телом, и поредили са собом живима упокојенога брата и ближњег свог, човека, који је мало пре тога дисао, гледао, слушао, осећао, кретао се, говорио и радио – који је био жив! Да, тако се уверење утврдило и остаје стално за навек... Има истина једна сорта „научених” људи, који уверавају свет да човек нема душе, него да је оно што ми (попови) зовемо душом „производ сложеног рада свију делова – органа – у телу човечијем”! То су тзв. *реалисти* (стварњаци) или научни материјалисти. Али ми држимо, да би такво учење њихово пре могло доћи у механику него у биологију. По нашем уверењу они у првом реду варају сами себе (тј. ако тако уче са убеђењем, искрено) па онда и друге, којима се (свакако не надлежно) за учитеље намећу; и ми сумњамо, да би ма ко од њих сам за себе са убеђењем рекао: „Ја немам душе”,... „доиста ја сам без душе!” Та – да не говоримо о животињама – и један сахат, и воде-

ница и свака друга механички склопљена справа, док су јој сви делови у правилном стању – ради уредно, тр. живи својим животом. Па зар можемо себе, свој организам таком чему упоредити? Зар смо ми у таком смислу бездушни?! А по њиховом учењу, човек је само једна машина, или, човек је као и остала животиња, и више ништа! Писац ових редака имао је прилику, да се и почешће и подуже разговара са једним нашим „ученим” човеком, који заступа науку реалиста, или боље рећи, који је и сам реалиста; па му се чини (а тако је), да реалисти при том не знају (или губе из вида) праву целу створења и целу живота човечијег, или да само за то одричу душу другима, да би је себи приписали, тј. да би се увећаним духом својим што више уздигли над осталим бездушним људима, који би у том случају били просте животиње – безрепи мајмуни. Међутим баш по њиховом учењу између човека и ма које животиње у начелу нема никакве разлике односно душе, будући и код човека живот траје донде, док сви органи сложено у телу раде, а чим тога не буде тј. чим сложен органски рад престане, одмах и живот престаје на свагда! Код њих дакле нема ни појма о неком духовном продужењу живота и после телесне смрти, пошто се тело, заодећа духа преда матери земљи! Отуда је код њих једностран и изопачен поглед на живот човечији уопште и на улоге људи овде на земљи. Та се идеја веома упорно коси са науком Христовом и најштетније утиче на морал, без кога ниједно друштво не треба ни да постоји... Но било како му драго, ми ћемо се држати свога спасоносног уверења, а њима оста-

вљамо слободу да мисле и верују како хоће, будући се спасење никоме силом наметнути не може.

До сад смо се били малко удаљили од теме у цели, да боље објаснимо потребу душевнога лечења; а сад почињемо да се приближавамо главној ствари у овом чланку. У свету је све односно. Свет је огромно велики, па ипак мали; један је човек ништак према другоме; једна је држава по себи велика, но ништавна је према другој; друга је ништавна према трећој, а све су оне ништавне према целој земљи; но и цела је земља само један трун у васиони! У свету су многобројни предмети, па опет је у њима оскудица; све је у свету разнолико и друкчије, па ипак је слично и готово истоветно... Неко је богат, а неко сиромах; неко добар, неко зао; неко леп, неко ружан; неко здрав, неко болестан; неко вредан, а неко лењштина; неко срећан, а неко несрећан. Некога сматрају за срећна и богата и ласкају му, а он сам вели да је несрећан, и у највећем изобиљу сам себи прекраћује живот! Напротив, некога сви презиру и сматрају за нешто што се једва разликује од обичне животиње, док он сам сматра се за срећна и спокојно живи у својој колебици – можда само о качамаку! Но и најбогатији човек једнога места према некоме богаташу другог места може изгледати сиромах; и обратно, пуки сиромах једнога места, кад се мрдне куд даље од куће у свет, па види како се понеко мучи, он се тргне од роптања, којим је можда вређао Бога, умири се, и радосно узвикне: Хвала Богу, међер ја живим! Како се овај свет мучи, ми још не знамо шта је мука, итд.

Осим тога богати могу лако осиромашити, а сиротни се обогатити – и најсрећнији унесрећити, а несрећни усрећити се итд. И тако су дакле – богатство, слава, срећа – односне и врло променљиве ствари!

То је укратко о приликама земаљскога живота нашег.

Речи и појмови: леп, богат, газда, велики господин, старешина, власник, заповедник, срећан, итд. свакога се часа могу чути у јавном животу нашем, и сваки изражава силну тежњу да тако што буде, не помишљајући при том на крајњу целу своју, нити бирајући пута и начина за то, и – што је најцрње – заборављајући душу своју, која је при том често пута опасно болесна! Отуда и проистичу често врло велика неповољства и недаће у друштву.

Наше је уверење, да и сиромаш човек (какав се данас замишља) може бити срећан и у ствари опет богат; и да богат поред свега свога богатства може ипак бити несрећан! Наш народ вели: „У Бога је богатство!”, „Бог је богат”, а човек је сваки по себи сиромаш, и све што има то је дар Божји! И заиста је тако. Тако и вера учи.

Сви људи не могу бити велики; сви људи не могу бити богати; јер је величина и богатство само према онима, који су нижи и мање капитал имају. Преблаг и Бог, који је сва створења могао усрећити, зар је срећу човечију поставио у сили и богатству, до чега само неки људи могу доћи? То не може бити. Срећа, дакле, човечија стоји у нечем, што сваки – велики и мали, богат и сиромаш, мушко и женско, старо и младо – за-

добити може! И сад долази на ред, да ударимо гласом на средиште нашег писања.

„Здравље је највеће богатство овога света. Здравље је најслађе. Здравље је највећи дар Божји. Док си здрав, дотле си богат!” – И доиста, сваки ће признати да је тако. И ми тако велимо. И поред тога говорити што опширније о богатству и о срећи овога света, било би излишно. Може се рећи као потпуно: да је срећан онај, који је са својом судбином задовољан (Еразм). Но страсни људи не могу бити таки. А зар болесник, који се због страсног и грешног живота и разболео, и који у тешкој болести најзад и на самога себе омрзне може бити „свему задовољан”? О, не! Од тога је далеко свако задовољство, па ма био и највећи власник и богаташ. Срећа се не састоји у спољашњим околностима, него у унутрашњем задовољству и расположењу духа! А зар болестан може бити душевно расположен, зар му може бити срце весело и раздрагано? Или зар може бити миран онај, кога савест за погрешке и слабости његове мучи?

Здрав човек дакле може бити задовољан и срећан, па ма и не био богат у оном смислу како се богатство обично разуме. Здравље треба чувати. Но сваки паметан човек треба да се труди, да му подједнако буду здрави и тело и душа. Телом да је развијен и снажан и румен као ружа цвет; душом да је племенит, да је разуман, свестан и савестан, да је беспорочан, да му је срце меко и пуно братске љубави и воље за добро, лепо, истинито, праведно и поштено. И такав човек, јамачно, биће више весео него тужан, више лепо расположен него узнемирен – више

срећан него несрећан. Његова ће уста навек говорити истину и премудрост, и дела његова биће по вољи Божјој.

Но, деси се, да се здравље поремети. То бива због греха, због погрешке у животу. Због греха човек и смрти подлежи. У случају телесне слабости, има нарочитих лекара, доктора, којима се човек може обратити за савет и помоћ. Но душу своју, кад падне у слабост, сам човек најбоље може лечити, само му треба знати начин за то. Сад ће овај да нас шаље попу под „петраил“, рећи ће неки од читалаца! Јест, и то је пут, али ја говорим о сопственом лечењу.

Да би поштованим читаоцима овога духовног часописа приказали најбољи лек за сваку душевну слабост, цитираћемо неколико речи из једне старе књиге. Ево тих речи: „Неки човек пролазећи кроз манастир Скит у Светој Гори ушао је у налазећу се при овом манастиру лекарницу (болницу). Увидевши многе болеснике што у њој леже, приближи се к' лекару (који је био духовник) и запита га: „Има ли трава, које исцељују од грехова?“ „Има, одговори лекар, и ја ћу их теби показати: Узми корен послушности, грану стрпљења, цвет чистоте и плод добрих дела; стрљај све ово у сасуд понижења, успи у котао надежде, налиј уздисањем и прибави нешто сузне воде; потом распали ватру божанствене љубави, покри котао милостињом и обложи га дрвљем трудољубља! Кад се приправљена лекарија савршено узвари, тада је расхлади братољубљем и узми кашиком покајања. После тога кад примиш (употребиш) лек с чистом вером посредством уздржања и поста, ти

ћеш се излечити од сваке грешне болести, и бићеш здрав како телом тако и душом.” – И ето, то је тај драгоцен рецепт за душевно лекарство, који смо ради били приказати. То би се простије могло казати овако: „Имај вере и наде у Бога; буди понизан, послушан и трудољубив; имај стрпљења; буди чистог срца; покај се за старе погрешке, сузама и уздасима докажи да се кајеш, и више не греш; имај љубави према ближњему и чини милостињу – у свакој прилици добрим делима засведочавај да си отступио од грехова и да се стараш о души својој; уздржавај се свакад од свега неваљалога; не буди избрзан и живи умерено, како нећеш бити раздражљив и погрешкама лако наклоњен, па ћеш душевне слабости излечити, страсти угушити и бити духовно здрав.” А још простије би се то могло казати овако: „Буди побожан и живи по науци Христовој, па нећеш бити грешан!” Но пре свега нужно је зрело размишљање о нашим прошлим делима и за тим искрено покајање. Ништа луђе нема, него кад се човек узјогуни, па остане упоран у својим погрешкама. Такав не само да неће поћи путем савршенства, него ће још нагло све више срљати у погрешке и све више ће душу своју погружавати у пределе вражије таме и вечне пропасти своје.

Ми овај горњи лек потпуно усвајамо, и свакоме га с наше стране топло препоручујемо. И ко буде јунак, да овако живи, да овако душу своју лечи, доиста ће бити излечен. И душа његова биће здрава, чиста, духовно светла и блага, као што је дух доброга анђела Господњег. И благо тој души! Јер ће поред задовољства, које

ће наћи у здрављу и крепости овога света, на тај начин будући богата и срећна на земљи – стећи још веће и вечно благо на небу – у пределима, које је Створитељ наменио доброј деци својој. Така душа биће од неисказане користи и овде на земљи друштву у коме је. И дај Боже, да Србија буде богата оваквим душама.

На св. Враче 1886. године, Крушевац.

у *Хришћански весник* часопис духовни за хришћанску поуку и црквену књижевност, година VIII, свеска 9, Београд, септембар 1886, стр. 695-700.

Ђакон Милун Ј. Стојадиновић

БЕСЕДА ПРЕД КРАЉИЦОМ
НАТАЛИЈОМ У ЦРКВИ
ЛАЗАРИЦИ

Крушевац, 1886.

Гле! Црква царице Милице и опет види у себи подобну царицу-краљицу српску! Хладни сводови царскога овог храма и опет окружују једну крунисану владарку! Уместо царице-краљица, уместо Милице – Наталија!

Драги слушаоци!

Прошлост је наша врло променљива била; сваки лист историје наше попрскан је крвљу нашом! Више је Србин провео дана у тузи и јаду, него ли у радости и весељу. Славно и сјајно царовање наше, које нам тако слатко пада на срце, кад га се опоменемо, за мало би! Краљевско и царско доба, које и подиже задужбине српске – на скоро се претвори у доба робовања! Како негда Крститељ Христов тако готово и народ српски би невино покошен: и дуго и за много купаше се синови Србије у својој рођеној крви, док најпоследње из те крви не пониче слобода српска! И по смрти Миличиної – за пет векова – црква ова, царска задужбина ова, не виде у себи крунисано лице, не виде крунисану владарку српску до краљице Наталије!

Помолимо се данас топло Богу заједно са Њеним Величанством у храму, где се последња царица српска топло Богу молила, да би племенитој Краљици српској, да би узор – владарци нашој и целом дому славних Обреновића даровао дуг живот и постојано здравље!

Ваше Величанство, светла, побожна, племенита Краљице!

Високи долазак Ваш у стару царску престоницу Крушевац, посета, коју сте месту и народу и светом храму овом изволели указати, испуњава радошћу наша срца. Присуство Вашег Величанства свако место сматра за велику почаст. И Крушевац се дичи Вашом посетом. И овај Божји храм прославља ваш долазак!

Благодарећи дакле Вашем Величанству на високој пажњи, коју старој престоници и царској задужбини овој указасте – и свештенство крушевачко поздравља вас добродошлицом и из свег срца кличе вам: живела!

Нека Вас благослов Божји и љубав народа прати на сваком путу; и дао би Бог, да Крушевац, да овај свети храм буде срећан, те да Ваше Величанство дочека и као царицу српску, и да се круна Миличина обнови на глави Вашег Величанства. Амин.

у *Хришћански весник* часопис духовни за хришћанску поуку и црквену књижевност, година VIII, свеска 12, Београд, децембар 1886, стр. 951-952.

Ђакон Милун Ј. Стојадиновић

ВЕРЕ У СВЕТУ

Крушевац, 1887.

(...) Сад долазим на други део своје расправе. Рад сам овде да изнесем то: какви су сувремени погледи појединаца и читавих друштава на веру – религију и црквене установе.

Ово је за мене још тугаљивије питање од оних у првоме делу, јер овде морам да се дотакнем свеколике мени познате ироније, која се у данашње време при свој збиљи околности пришива вери и цркви, али ипак трудићу се, да је колико било расветлим. Унапред молим, да ми се не замери, што ћу можда неке изгледати као Мојсијевац, који вади зуб за зуб.

Докле се религија у стара и старија времена сматрала као главни покретач свеколике делатности човекове и као духовни стожер, око кога се кретао целокупни живот народни, напротив у данашње „напредно” време појам о религији и њеној важности по живот народни, уопште, сасвим се изопачио! У данашњем времену као непријатељ ступа противу вере уопште, па и противу самога хришћанства *образовање*, које је поникло на сопственој верској основи, но које као да је заборавило на свој постанак и отуђује се од свога почетка, од свога духа и живота. Савремено безверје у својој крајности долази дакле до одрицања не само хришћанства, но и религије уопште. Али свакоме нека је знано да се право образовање не може ни замислити без

хришћанских принципа моралних, и да потпуно образован човек по себи мора бити хришћански моралан, и све оно што тако звани „новији људи” захтевају – све је то у основи хришћанско. Одузимати од хришћанства његову моралну висину и она висока начела друштвенога живота, која су само његова својина и без којих се прави живот не да замислити, па тај бисер низати у резултате неке „савремене” науке или приписивати га самоме „духу времена” – то је врло ниско и човека недостојно. Него што је хришћанско треба га као такво и сматрати, а „савременој” науци и људској философији приписати у својину само оно, што је чисто њено и у чем је одмакла од хришћанства. Тако нпр. неки што радо хоће да се ките туђим перјем похваљујући нову философску систему монизма веле: „Од свију философских учења нема ниједног, које би имало унутрашњег сродства са хришћанством као монизам. Оба уче: целъ је човекова сопствено усавршавање, живот у целини у човечанству и за човечанство. Дужност је човекова да својом снагом и унутарњом слободом постигне оно савршенство, које је уједно у стању да подстиче царство човечности и да остварује владу доброг и благородног.”(Мониста Лудвиг Ноаре у својим *монистичким афоризмима*.) Па зар то није очигледно присвајање хришћанског учења?!

Оволико уопште рекох, а сад да кажем што детаљније. Мислим да је сваком већ познато, како је у данашње време тако рећи ушло у моду терати подсмех са вером и црквом и са верским стварима уопште, и на сваком углу наћи ћете

понекога блесана, који је уобразио себи, да се „креће с временом”, и да нешто много зна, па се подло подсмева религији и њеним представницима: свештеницима, „поповштини”, „мантијашима”! *Војска је оваквих врло велика.* Зато човек на сваком кораку долази до уверења да зла има више него добра, да има више ђавола него анђела. Ту ћете у тој атеистичкој војсци наћи из свију редова „сुвремене људе” почевши од шустерског шегрта, ћеремиције и механције, па до неких правника, лекара, учитеља и предавача – хоћу рећи професора у гимназијама и великим школама. Наши млађи људи кад на запад оду ради науке и вештина, они за пет и више година свога образовања тамо, скоро никад и не иду у цркву, нити слушају предавања и по неког богослова, а ваљда никад и не мисле о Богу и о небу. Допунивши своје образовање у Европи наши млађи људи по повратку у отаџбину заузимају места наставничка, лекарска и опште места првака и вођа нашега друштва, и они сад уче друге науци и вештинама, али скоро свагда без вере или као равнодушни према вери, а често и презирући науку Светог писма! А кад их неко запита, зашто тако раде, обично одговарају, па још често и са подсмехом, „да су сви вероисповедни предмети гола митологија, а свештеници њени притворни служиоци”! Па не само ови, него и они, који овде у отаџбини сврше какве школе, већином тако се исто понашају према вери и цркви – ако не још и горе. Но да ли је баш тако као што они кажу? Па рецимо да је баш и хришћанство митологија, али откуда они то знају? Јесу ли га озбиљно проучили? Знају ли

добро историју хришћанства?! (*О савременом вероисповедном стању у Србији* од протосинђела Фирмилијана, стр. 9 и 10). У овој атеистичкој војсци докле су једни строго научени и разним теоријама „наливени”, као вешти природњаци, геолози, биолози, физиолози, социолози... – дотле су други опет „практични људи”, који правим оком гледају на свет! И заиста мени је за дивно чудо, откуда се у данашње време излеже оволико ироније према вери уопште?! Дух данашњице не обраћа пажњу на веру и свуда где јаче, где слабије, где отвореније, где прикривеније иде се противу религије гадним омаљававањем. За садање „просвећено” доба религија се сматра као излишна и као неспособна да задовољи „потребе данашњице”. Куд год се окренете, свуда су наперене стреле противу религије! Свет хоће све нешто ново и зато не мари толико за она начела духовнога живота, која проповеда религија. Мисао је претворена у просто осећање (а осећање у некакво треперење), а вера у праву будалаштину. Уместо Бога, првобитног, свемоћног и премудрог духа, који је узрок света, узета је слепа случајност – а сва природа претворена је у неки бесмислени механизам. Чисти морал као драгоцен бисер потонуо је у песак превеликога и бурнога мора живота. Сваки се готово неуморно стара, како ће се што пре дочепати великога положаја и како ће се што више и боље златом накљукати, као да су блага природе бачена на грабац како ће се што пре уништити и као да она црева што су злата пуна никада неће иструлети! За праву светлост уму и за прави и вечити мир души слабо се ко

искрено стара. Мора човек са Петрарком да узвикне: „Никога нема овде, коме би се могла без опасности казати једна истинита реч”; овде нема станка ни побожном духу ни хришћанској љубави ни вери. Овде се само зли примају и свака протува, која само донесе новца, хвали се и уздиже, а сиромаш и праведан гази се и гони. Простота назива се лудост, а лукавство мудрост. Бог се презире, а новац се обожава. Закони се газе. Добрим људима подсмевају се. Нада на потоњи живот сматра се овде као празна прича, истина као лудост, уздржање од греха као суровост, морална крепост као велика срамота; на против безочност у греху сматра се као душевна крепост и слобода, и живот што прљавији тим одличнији, што већма грешан то славнији. По томе сматра се хришћанство као нужна басна. Ауторитет цркве и њен глас постао је маловажан и готово илузоран код такозване сувремене интелигенције — у њеним очима. Значај свештеничке службе у друштву људском, узвишеност и велика важност свештеничке улоге и у самој држави, која се такорећи оживотворава црквом — све то у данашње време као да се нимало не цени и не уважава, као што треба. Шта више, не престано се пишу и преводе такозване „слободоумне” књиге и новине, које као преображајна чеда прогреса јавно и то на разне начине исмејавају не само све остале вере, него и само хришћанство, наводећи да се оно бајаги у данашње време удаљило од првобитне науке Назаретског Мученика! И тако „људска себичност отрже нас од вере, а не даје нам образовање у замену за то. Убија нам појам о правди и поштењу, а отвара

нам амбис грамзивости у који се већина од нас стропоштала!” И рекао би човек, да се збиља са савременом цивилизацијом упоредо шири и безверје, иако је религија неопходна потреба човека и свуда је има, ако и у разним облицима, јер је идеја вере сваком урођена! Кад кажем да је идеја вере сваком урођена, подразумевам, на основу Светог писма, да је душа човечија као искра божанства створена са наклоношћу да верује и да просто мора веровати. Погдекоји мислиоци имају такав појам о постанку религије – вере и свештеника, који се са свим противи Светом писму и по коме појму излази да је вера само последица некакога страха и човечијега незнања а свештеници да су само један спекулативан ред људи, који су се у своје време умели користити тим човечанским детињством. Али овако не стоји. На основу Светог писма ми морамо узети да је човек створен са правом вером, која му је самим Творцем дата и коју је он примао тако рећи непосредно из општења с Богом, а доцније кад је човештво пало у грех и удаљило се од Бога – може бити да је на разне начине дотеривало ону своју урођену идеју вере. Што се пак свештеника тиче, они би могли бити непотребни само у том случају кад би тако рећи сваки човек сам собом био свештеник. Али то већ не може бити, исто тако као што не може сваки бити судија, учитељ итд. Ако се дакле може без суда и судије, без школе и учитеља итд. онда се може и без цркве и свештеника. „Вери је извор „страх Господњи”, слутња или убеђење о бићу више надземаљске силе, којој се човек у нужди обраћа ради утехе и помоћи, казујући јој своју молбу

својим осећајима, мислима или речима, кад је већ не уме да нађе ни у себи ни ма где на земљи. Ово религијско осећање развија се у човеку напоредо с разумом, јер нема човека или народа на свету у кога се оно не би појавило, па ма то било и у најмањој мери” (*Постанак религије, вере и свештеника* од свештеника О. Корвина, с немачког превео Андр. Матић, стр. 3). „У историјско доба није се нигде нашло ниједно ма како дивље племе, које би без породице, без људског говора и без ватре живело и које бар најпростије зачетке моралних и вероисповедних осећања не би показало” (*Историја света* од Ст. Бошковића у одељку Вероисповедни, религијски, појмови и обичаји, стр. 184).

Тако атеистичко стање савремене свести, по мом мишљењу, не би нипошто требало олако узимати нити сматрати за маленкост, јер тако се може доћи до врло мучних последица. Ја тако сматрам и сваком српском, малом и великом, свештенику предлажем да са свом збиљом свога положаја дубоко испитује узроке таквога савременог мњења и погледа на веру и цркву и њене установе. Па, ако ма у колико нађе оправдање тој страшној повици, а ми, брате, да се поправимо у чем смо на страпцутици. Иначе да се постарамо ма којим начином да задобијемо достојно и стално уважање и да повратимо свој велики значај у друштву људском, које уосталом може читаве векове у заблуди проживети, а сматра да је најмудрије – јер се креће „с временом”. У крајњем случају, шта више, ја бих чак и на то пристао да се свима и држави и народу стави овако строго и одсечно питање: треба ли вам по

вашој памети вера, црква и свештеник или не? Па ако им збиља треба, оно да нам се стално ујемчи свако поштовање, да нам се поправи стање и да се подигне углед у народу. (Зато би требало свештенству одредити плату да не камчи непосредно зараду. Или у крајњем случају, и то што пре, да се једном узакони тај фонд за удовице и сирочад, те да су свештеничке породице, бар, колико-толико осигуране пензијом.) Ако не, ми се свештеници можемо комотно свући, заставу положити и казати збогом! Нико нека не мисли да ми само попујемо зарад оне тричаве награде, која нам се тако рећи на просјачки начин додаје и то онолико, тек, да једва пристojно можемо живети. Сасвим обратно, ми попујемо – ја сам, бар, зато ступио у то коло – зато што смо унутарње покренути, позвани и одушевлени начелима вере, па смо ради као пријатељи народа и човечанства, и напретка уопште, томе да послужимо; и зато се нећемо нимало уплашити, ако би ко и врх свега овога био вољан рећи оно познато: „Путуј игумане, не брини се за манастир!”

Поменух да је религија неопходна потреба свакога човека, напосе и свију друштава уопште. Доказивати то овде и уопште говорити о потреби вере ја сматрам да није нужно, јер поред тога, што је то такорећи ствар очигледна, истину је ову и историја света јасно доказала. Вера је, просто да се изразим, наша неопходна душевна храна, исто као што је за тело храна оно што једемо и ако се може живети без хлеба и остатка јела и пића, то се онда и без вере може живети. Но ја казавши укратко ове речи о савре-

меном погледу на веру и цркву, рећи ћу још само коју о преузвишености науке Христове уопште и о њеној важности по живот народни. Али у допуну овога што рекох о савременом мишљењу и понашању према вери и цркви, не могу да овде прећутим то да ме јако обеспокојава и до дна душе потреса уобичајено понашање понеких вајних Срба и хришћана, које још света црква није избацила из крила свога, него их још храни и гаји као оно змију у недрима. Тако нпр. недавно читао сам у једном нашем педагошко-школском листу како се један кандидат за учитеља овако разметаше: „Изацујмо из школе све што је некорисно, штетно и излишно, што смета напретку дечијем!” А под тим некорисним, излишним и штетним предметима школским разуме он веронауку, коју би, вели, „требало и по основним школама да предају свештеници, ако се неће избацити сасвим из школе, те да учитељи не губе свој авторитет!” (види 13. број *Учитеља* од 1883. године).

И то је, видите, извесно васпитно (и то српски васпитно) удружење, као да му и напад на веру спада у програм, примило, одштампало и као најљући и најопаснији отров душе човечије слободно у свет пустило, да се трују и саблажавају сва побожна срца, која на небу ишчекују своју вечну постојбину! Али није се чудити толико, зашто се то тако штампало, колико се треба чудити и готово оплакивати то зашто власт православна није тај труд њихов по заслуги наградила?! Јер време је данас тако, да се многи часном крсту ругају, али они, којима је са крста дошло спасење дужни су своме увређеном

осећању да траже задовољења. Но није само то што ме дубоко вређа. Има и још горих и црњих несрећа, које поједини бездушни саблажњивци чине у својој средини, и то на догледу својих свештеника и месне полиције. Тако нпр. у једној нашој вароши знам једнога таког безбожника, који је сав у власти ђавола, јер у свакој даној прилици јавно говори да нема Бога или, што је још и црње, мноштвом најгаднијих и најпогрднијих речи исмејава ту свету идеју и срамоти цркву православну. А при том зове се православно хришћанин, и још је неки часник у општини и ужива знатно поверење код људи, док међутим по поузданом причању некад је био ћеремиција, тј. такав човек који је у интелектуалном погледу био на висини једног нашег ћеремиције, дакле човек који ни о најнужнијим научним ни верским истинама нема чистог појма, а камоли да је способан што критиковати! Ето, драги читаоче, како се размеће и бацака овај сувремени „слободњак” и какве шупље фразе и отровне мисли излазе из његове покварене душе. А при свем том, и при свакојаким још начину зарађивања, он ипак вели да је неки камени „радикалац” и да живи и бори се за народ, за поштење, за правду! Па да је он само један – него их свуда има таквих! И сад замислите, каки је положај једнога свештеника који мора и таквом отрову да иде у кућу да му врши верске обреде и да од њега ишчекује за свој труд неку несрећну пару?! Зато би требало на оваке зле и неприродне појаве строго пазити. Доста је било од наше стране ћутања, трпљења, евангелске кротости и смирења. Даље се не може! Треба је-

дном изаћи отворено на среду, око у око, противу свију, без разлике, противника чисте вере и узвишенога евангелскога морала, па што је лоше нека га нема и они који су на саблазан свету нека се казне! А нека живи само здрава наука и чисти морал евангелски. Јер и Христос је казао, да ваља уклонити све оно што је саблазан!

Напоменувши све ово са болом у души, ја овим само обраћам пажњу свију оних које је народ са њихових врлина и научне спреме себи претпоставио, који су непосредно позвани да бде над животом и срећом народа и власт собом представљају, њихову, велим, пажњу изазивам – те да они уложе сву своју снагу противу оваких појава. А ја ћу продужити писати, да још коју реч кажем у прилог ове ствари, коју сматрам такорећи да је *на дневном реду*. Налазећи да је преко нужно писати о овој ствари и осећајући се позван за тај посао, ја нећу овде говорити као негда што је пророк Илија рекао: „Бог неће да се свети што оставише завет Аврамов, а ни због уништене славе своје – као да су се громови у његовим рукама угасили!” Нећу, велим, тако говорити нити Бога на освету призивати, јер завет Божји мора вечно трајати, јер слава се Божја не може уништити, а Бог је дуготрпељив и много-милостив, него ћу се у продужењу ове расправе трудити да побијем све напред наведене повике на веру хришћанску и да докажем њену истинитост. Из тога, пак, по себи увидеће се узвишеност науке Христове и њена велика важност и потреба за живот народа посебице и човечанства уопште.

(наставиће се)

у *Хришћански весник* часопис духовни за
хришћанску поуку и црквену књижевност,
година IX, свеска 9, Београд, септембар 1887,
стр. 678-686.

САДРЖАЈ

Велика Врбница.....	7
<i>Светли гроб</i>	12
Библиографија проте Милуна.....	23
Година 1938.	27
Година 1939.	45
Српска Голгота.....	69
Споменица са стазе живота.....	105
Душевно лекарство.....	135
Беседа пред краљицом Наталијом.....	145
Вере у свету.....	149

Белешка о писцу

Прота Драгић Илић, катихета крушевачке Гимназије, рођен је 1969. године у Прокупљу, у свештеничкој кући. Завршио је Богословију Светог Саве и Богословски факултет Српске православне цркве у Београду. Служи при Саборној цркви Светог Ђорђа у Крушевцу, деветнаест година. Један је од иницијатора обнове крушевачке епархије. Био је члан Иницијативног одбора за обнову манастира Дренча. Први је ушао у крушевачку Гимназију као вероучитељ после прекида дугог више од пола века. Имао је промоције својих књига у земљи и иностранству. Добитник је награде *Херој отпора*.

Један је од оснивача часописа студената теолошког факултета *Логос* у коме је објавио своје прве радове. Уредник је трилогије *Послушања*. Прва књига (1997) доноси Извештај о раду Школе веронауке Свети владика Николај Жички при Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу са прилозима из историје Српске православне цркве крушевачког краја. Друга књига (2001) је посвећена изабраним списима архимандрита Илариона Весића. Трећа књига (2006) представља прилоге за историју Цркве Светог Ђорђа (1904-2004) у Крушевцу. Редактор је *Енциклопедије Крушевца и околине* (2011) и књиге *Значајни људи Крушевца (1833-1944)* објављене 2012. године у издању крушева-

чке епархије. Био је члан Редакционог одбора *Расинских анала*. Члан је редакције часописа крушевачке епархије *Православна вера и живот*. Носилац је пројекта истраживања становништва крушевачког краја: *Азбучник имена из протокола крушевачке Цркве Лазарице 1837-1841*.

Аутор је књига: *Мојсињски меандри* (друго издање Нолит, 2003), *Топле сузе на путу за Јерусалим* (Историјски архив Крушевац, 2002), *Птице из Науса* (Народна књига, 2005), *Маурианус* (Народна библиотека Крушевац, 2005), *Јесење клупко* (Црква Васкрсења Христова, Беч, 2007), *Манастири с погледом на Крушевац*, (Туристичка организација општине Крушевац, 2007), *Заборављено путовање кир Сретена Динића* (Црква Светог архангела Гаврила, Велики Шиљеговац, године 2008), код истог издавача: *Из историје Цркве Светог архангела у Великом Шиљеговцу*, 2009, *Из историје Цркве Свете Петке у Мајдеву* (Црква Свете Петке, Мајдево, 2010), *Победоносци*, Е-књига www.kdcim.org.rs. – Књижевно друштво Свети Тирило и Методије, Крушевац, 2011. *Куцање*, Е-књига код истог издавача, Божић, 2012. и штампано издање (Црква Лазарица, године 2013), *Лазарички протоколи*, (Црква Лазарица, 2013). После хаџилука, фебруара 2013. године написао је књигу *Лет у Свету Земљу* (Народни музеј Крушевац, 2013).

У рукопису су књиге: *Придворица*, 2009, *Филип Ера* и *Сир(б)*, 2013.

Оснивач је „Књижевног друштва Свети Тирило и Методије”, и сајта www.kdcim.org.rs., који до сада има више од петсто хиљада посетилаца. Овде је објавио своја дела у електронској форми.

ДРАГИЋ ИЛИЋ

**ЗАБОРАВЉЕНИ ПРОТА
МИЛУН Ј. СТОЈАДИНОВИЋ (1864-1941)**

Књига излази:
**С благословом Његовог Преосвештенства
епископа крушевачког г. др Давида**

**ИЗДАВАЧ
КРУШЕВАЧКА ЕПАРХИЈА**

**ЗА ИЗДАВАЧА
ПРОТА ДРАГИ ВЕШКОВАЦ**

**ЛЕКТОР
ЈЕЛЕНА ВУЈИЧИЋ**

Штампа:
Сиграф Крушевац

Тираж:
300

На корици:
фотографија проте Милуна Ј. Стојадиновића,
са порушеног надгробног споменика

Крушевац, 2014.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271. 222 (497.11) - 3: 929 Стојадиновић М.

ИЛИЋ, Драгић, 1969 -
Заборављени прота : (Милун Ј.
Стојадиновић 1864-1941) / Драгић Илић. -
Крушевац : Крушевачка епархија, 2014
(Крушевац : Сиграф плус). - 170 стр. ; 21 см

Тираж 300. - Белешка о писцу: стр. 169-170.
- Садржи и: Српска голгота; Споменица са
стазе живота; Душевно лекарство; Беседа пред
краљицом Наталијом; Вере у свету/
Милун Ј. Стојадиновић.

ISBN 978-86-89241-03-7

а) Стојадиновић, Милун Ј. (1864-1941)
COBISS.SR-ID 205719820